T. C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH BİLİM DALI

AHMED RÜSTEM BEY
(Alfred Bieliński)
1862 - 1935

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ebru Emine OĞUZ

KOCAELİ - 2017

T. C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH BİLİM DALI

AHMED RÜSTEM BEY
(Alfred Bieliński)
1862 - 1935

Ebru Emine OĞUZ

Danışman
Doç. Dr. Esma TORUN ÇELİK

KOCAELİ - 2017

T.C

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

AHMED RÜSTEM BEY

(Alfred Bieliński)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Ebru Emine OĞUZ

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No:...21.06.2017/16

Jüri Başkanı: Doç.Dr. Esma Tam Celik

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Enis ŞAHİN

Jüri Üyesi Doç. Dr. Funda Selçuk ŞİRİN

KOCAELİ-2017

ÖNSÖZ

Fransız dili, 19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda diplomasi dillerinin arasında en önemlisi ve Fransızca bilgisi ise hariciyeci olabilmek için aranan önde gelen vasıflardan biri sayılmakta idi. Diplomatlar ve Osmanlı Hariciye Nezareti'ndeki bürokratlar arasında etkili olan Fransız diline, özellikle 20. yüzyıl ile birlikte gelişen ilşkiler doğrultusunda İngiliz dili de eklenmiştir. Ancak yurt dışında üst düzey mevkilerde görevlendirilebilecek derecede İngilizce'ye hakim kimselerin sayısı oldukça az idi. Oysa ki uluslararası bir lisan oluşunun yanı sıra Amerika ile yürütülecek ilişkilerde İngilizce büyük önem kazanmıştır.

İşte bu noktada öne çıkan isimlerden biri de ailesinde çok sayıda diplomat bulunan İngiliz Mary Sandison'ın oğlu Ahmed Rüstem Bey idi. Bunun sonucunda ise hem İngilizce'ye hakimiyeti hem de diplomatlığın adeta bir aile mesleğine dönüşmesinden etkilenmesi muhtemel olan Ahmed Rüstem Bey de bu yoldan ilerlemiştir.

Henüz 19 yaşında iken ilk olarak Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan Sefareti'nde Fransızca Kâtipliği görevine atanan Ahmed Rüstem Bey devam eden yıllarda Atina, Londra, Çetine, Washington gibi merkezlerde başkâtiplik, maslahatgüzarlık, ve büyükelçilik yapmıştır.

1914 yılında Osmanlı'nın Washington Büyükelçiliği görevine getirilmiştir. Otarihe değin Osmanlı Devleti Orta Elçisi sıfatı ile Amerika'da bulunan diplomatların ardından Ahmed Rüstem Bey '*büyükelçi*' olarak görevlendirilen ilk isimdir. Fakat bu görevi, onun hariciye kariyerinde dönüm noktası olmuştur. Kritik bir sürece rastlayan bu vazifesini devralmak üzere Amerika'ya ulaştığı günlerde gerçekleşen suikast tüm dünyayı derinden etkileyecek olan Birinci Dünya Savaşı'nın ilk kıvılcımı olmuştur.

Cesur, her ne pahasına olursa olsun doğru bildiğini gerek sözlü, gerekse yazılı beyanatları vasıtası ile ifade etmekten asla çekinmeyen Ahmed Rüstem Bey, bu görevi esnasında da benzer yaklaşım sergilemiştir. Ahmed Rüstem Bey savaşın başlamasıyla

İngiltere ve Fransa'nın halen tarafsız olan Amerika'yı kendi saflarında savaşa dahil etme çabalarını eleştirmiştir. İngiltere ve Fransa'nın bunu, Türk topraklarında yaşamakta olan Ermeniler aracılığıyla, daha yerinde bir ifade ile din olgusu üzerinden gerçekleştirmeye çalışmaları hususunda Amerika'yı uyaran bir makale kaleme almıştır. Söz konusu makalesinde İngiltere Fransa'nın, Amerikan kamuoyunu kışkırtması ile oluşan, Türklerin Ermenilere kötü davrandıkları hatta işkence ettikleri doğrultusundaki ithamlarına karşı bazı açıklamalarda bulunmuştur. Görevleri süresince daima Osmanlının hak ve haklılığını savunan Ahmed Rüstem Bey'in bu açıklaması ne yazık ki Amerika tarafından *'istenmeyen adam'* ilan edilmesi ile birlikte diplomatlık hayatının sonu olmuştur.

Milli Mücadele Dönemi boyunca Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer alarak, dış politika danışmanlığını üstlenmiştir. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Ankara mebusu, ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ise Ankara milletvekili olarak görev yapmıştır.

Kısa süren milletvekilliğinin ardından ise istifa ederek, kendi ifadesine göre kitap ve yazılarını daha özgür yazabileceğinin yanı sıra basım ve dağıtımının da daha kolay olabileceği düşüncesinden hareketle Avrupa'ya gitmiştir. İngiliz istihbaratı tarafından, Ankara Hükümeti'nin yurt dışı istihbarat merkezlerinin başı olarak kabul edilen Roma'da görevlendirilmiştir. Herhangi bir resmi sıfatı olmamasına rağmen Mustafa Kemal'in Roma'ya gönderdiği Ahmed Rüstem Bey, edindiği bilgi ve izlenimlerini yazdığı mektuplar ile Mustafa Kemal Paşa'ya aktarmıştır. Milli Mücadele Dönemi'nin dış politika anlayışı üzerinden değerlendirilecek olursa Ahmed Rüstem Bey'in Roma'da bulunuşunun anlam ve önemi çok daha iyi anlaşılmaktadır.

Tezimizi oluştururken Osmanlı Arşivi kaynakları, T.B.M.M tutanaklarının yanı sıra basılmış kitap, anı, makale ve tezlerden yararlandık. Ancak hakkında az sayıda kaynak olması nedeni ile tezimizin şekillenmesinde Amerikan Kongre Kütüphanesi Gazete Arşivi'nin etkin bir rolü olmuştur.

Çalışmam sırasında başta, her açıdan desteğini benden esirgemeyen danışmanım, değerli hocam Doç. Dr. Esma Torun Çelik'e ve Kocaeli Üniversitesi Tarih Bölümü

öğretim üyelerine; Polonya Kraków Jagiellonian Üniversitesi Tarih Enstitüsü hocalarından Doç. Dr. Janusz Mierzwa'ya; tez sürecimin başından itibaren beni yüreklendiren Dr. Altan Özdem'e ve de en önemlisi bu günlerimi görebilmeyi çok arzu etmesine karşın ne yazık ki aramızdan ayrılan canım anneme teşekkürlerimi bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....I
İÇİNDEKİLER.....IV
ÖZET.....VI
ABSRACT.....VII
KISALTMALAR.....VIII
GİRİŞ.....1
1. BÖLÜM: OSMANLI'NIN SON DÖNEMİNDE AHMED RÜSTEM BEY.....4
1. 1. Yaşam Öyküsü.....4
1. 1. 1. Annesi.....9
1. 1. 2. Dayısı.....11
1. 1. 3. Kardeşleri.....12
1. 1. 4. Babası.....13
1. 2. Osmanlı'da Aldığı Görevler.....16
1. 2. 1. Ahmed Rüstem Bey Baş Meridyen Konferansı'nda.....17
1. 2. 2. Washington Sefareti Başkâtipliği.....22
1. 2. 3. Ahmed Rüstem Bey Uluslararası Ticaret Kongresi'nde.....27
1. 2. 4. Washington Maslahatgüzarlığı.....29
1. 2. 5. Çetine Büyükelçiliği.....30
2. BÖLÜM: WASHINGTON BÜYÜKELÇİLİĞİ ve ERMENİ SORUNU.....36
2. 1. Washington Büyükelçiliği'ne Atanması.....36
2. 1. 2. Savaş Zırhlıları Sorunu.....38
2. 1. 3. Ermeni Sorunu.....40
2. 1. 3. 1. Ermeni Sorunu ve Amerika.....41
2. 1. 3. 2. Ermeni Sorunu ve Ahmed Rüstem Bey.....43
3. BÖLÜM: BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE AHMED RÜSTEM BEY.....63
3. 1. Ahmed Rüstem Bey'in Osmanlı Devleti ile Amerika İlişkilerine Dair Bir Raporu.....63
3. 2. Kapitülasyonların Kaldırılması.....65
3. 3. Birinci Dünya Savaşı ve Ahmed Rüstem Bey.....69

3. 4. Ahmed Rüstem Bey'in Türk - Alman İlişkilerine Dair Görüşleri.....75
3. 5. Balkanlar ve Ege Adaları.....77
3. 6. Ahmed Rüstem Bey'in Kutsal Yerler Hakkındaki Görüşleri.....79
4. BÖLÜM: MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE AHMED RÜSTEM BEY.....82
4. 1. Ahmed Rüstem Bey Kilikyalılar Cemiyeti'nde.....82
4. 2. Sivas Kongresi ve Ahmed Rüstem Bey.....84
4. 3. Mustafa Kemal Paşa - General Harbord Görüşmesi'nde Ahmed Rüstem Bey.....88
4. 4. Ahmed Rüstem Bey Komutanlar Toplantısı'nda.....94
4. 5. Ahmed Rüstem Bey'in Ankara Mebusu Seçilmesi.....99
4. 6. Mustafa Kemal Paşa - Picaut Görüşmesi'nde Ahmed Rüstem Bey.....101
4. 7. Ahmed Rüstem Bey'in Temsil Heyeti ile Ankara'ya Gelişi.....105
4. 8. Ahmed Rüstem Bey'in Mandaterlik Hakkındaki Beyanatı.....109
4. 9. Maraş Savunması ve Ahmed Rüstem Bey.....112
4. 10. İstanbul'un İşgali.....114
4. 10. 1. T.B.M.M ve Ahmed Rüstem Bey.....117
4. 10. 2. Ahmed Rüstem Bey Hakkında Çıkarılan İdam Kararı.....120
4. 10. 3. Ahmed Rüstem Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya Düello Teklifi.....123
4. 10. 4. Ahmed Rüstem Bey'in Ankara Milletvekilliği ve İstifası.....126
5. BÖLÜM: MİLLİ MÜCADELE'DE DIŞ İLİŞKİLER ve AHMED RÜSTEM BEY.....129
5. 1. Türk - İtalyan İlişkileri ve Ahmed Rüstem Bey'in Rolü.....129
5. 2. İtalyan Temsilci Fago'nun Ankara Ziyareti ve Ahmed Rüstem Bey.....132
5. 3. Ahmed Rüstem Bey ve Sforza'ya Sunulacak Muhtıra.....135
5. 4. Ahmed Rüstem Bey'in Avrupa ve Dış Politika Hakkındaki Mektubu.....137
5. 5. Lozan Barış Konferansı ve Musul Sorunu.....142
5. 6. Ahmed Rüstem Bey'in Son Yılları ve Ölümü.....147
5. 7. Eserleri.....149
SONUÇ.....150
KAYNAKÇA.....152
EKLER.....163
ÖZGEÇMİŞ.....167

ÖZET

Ahmed Rüstem Bey, 1862 yılında Polonyalı bir baba ile İngiliz bir annenin oğulları olarak dünyaya gelmiştir. Bir yandan eğitimi, diğer yandan ise sahip olduğu kozmopolit aile yapısının onun meslek tercihinde önemli rol oynadığı söylenebilir. Ayrıca çok sayıda yabancı dile hakimiyetine ilaveten diplomatlığın anne tarafında bir aile mesleğine dönüşmüş olması hiç kuşkusuz onun da bu mesleği seçmesine neden olmuştur.

Henüz 19 yaşında iken başladığı hariciye kariyeri boyunca Osmanlı'nın Bulgaristan, Londra, Atina, Çetine ve Washington Elçilikleri'nde çeşitli mevkilerde görev almıştır. Tüm bu görevleri süresince gerek sözlü, gerekse yazılı ifadelerinde daima Osmanlı'nın hakkını savunmuştur. 1914 yılı, Ahmed Rüstem Bey'in yaşamında bir dönüm noktası olmuştır. Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı süreçte atandığı Washington Büyükelçiliği sırasında İngiltere ve Fransa tarafından yürütülen Ermeni propagandalarının Amerikan kamuoyunda yarattığı tepkileri engellemeye gayret etmiştir. Bu doğrultuda kaleme aldığı bir makalesi üzerine verdiği beyanatlar ise ne yazık ki Ahmed Rüstem Bey'in başarılı hariciye kariyerinin son bulmasına sebep olmuştur. Sona eren diplomatlık hayatının ardından Milli Mücadeleye katılmıştır. Bu dönemde Mustafa Kemal Paşa'nın dış politika danışmanlığını üstlenen Ahmed Rüstem Bey Ankara milletvekilliğinden istifasının sonrasında resmi anlamda olmasa da bu görevini yurt dışında sürdürmüştür. Görevleri süresince, yabancı asıllı oluşu kadar karakteri ve olaylara yaklaşımıyla da dış basının ilgi odağı haline gelmesi, tezimizin ağırlıklı olarak özellikle Amerikan dergi ve gazete arşivleri yardımıyla şekillenmesine zemin teşkil etmiştir.

Tezimiz, Osmanlı Hariciyesi'nin başarılı isimlerinden ve Milli Mücadele Dönemi'nde dış politika alanında önemli katkılar sağlamış olan Ahmed Rüstem Bey'in tanınmasının yanı sıra yaşanan sürece Amerika'nın yaklaşımının farklı bir açıdan değerlendirilmesine yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Rüstem Bey, Amerika, Milli Mücadele, Ermeni Sorunu

ABSTRACT

In 1862 he was born as a son of a Polish father and a British mother. It can be said that his cosmopolitan family structure, and on the other hand his education played a decisive role in his occupational preference. Because of many foreign languages were known, and in addition, diplomacy was transformed into a family tradition that was transformed into a family tradition that was customary on the mother's side, it led to the choice of that profession.

He had been in various positions at Ottoman's Bulgaria, Athens, London, Cetinje and Washington Embassies throughout his foreign affairs career, which he started just 19 of age. Through those assignments, he always advocated the rights and rightfulness of the Ottoman both in his written and verbal expressions. 1914 was a milestone in his life. At the first days of the WWI, in the course of his appointment as an Ottoman ambassador of Washington, his aim was to prevent the effects of the Armenian propagandas made by France and England on the American public.But the statements he had made on that issue were unfortunately caused by the end of his successful diplomatic career. Ahmed Rustem Bey, who participated to the National Movement just after the end of his diplomatic life, he undertook Mustapha Kemal Pasha's foreign consultancy. He continued his duty in abroad even if not official after his resignation from the Ankara Parliament. During his duties, because of his foreign born, approaches to events made become him the centre of the attention of the external press make the formation of our study predominantly based on the American magazines and newspaper archives.

Our study, not only making recognize Ahmed Rustem Bey, one of the successful names of the Ottoman Foreign Affairs, also will help to assess America's approach to that term from a different direction.

Key Words: Ahmed Rustem Bey, America, National Movement, Armenian Question

KISALTMALAR

a.g.e: Adı geçen eser

a.g.m: Adı geçen makale

bkz: Bakınız

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

by: Başlık yok

C: Cilt

Çev: Çeviren

Haz: Hazırlayan

S: Sayı

ss: Sayfa sayısı

sy: Sayfa yok

ty: Tarih yok

Vol: Volume

GİRİŞ

Avrupa'da Napolyon tarafından bozulan dengeleri tekrar temin etmek üzere 1815 tarihinde düzenlenen Viyana Kongresi kararlarının bir yansıması olan Restorasyon Dönemi'nin meydana getirdiği statükocu düzene bağlı olarak 1830 yılına kadar geçen süreçte siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda birtakım gelişmeler ortaya çıkmıştır. Tüm bu yaşananlar ise önce 1830, ardından da çıkış noktası büyük ölçüde bağımsızlık olan, ilk defa Fransa'da patlak veren ve Avrupa kıtası ülkelerinin tamamını derinden etkileyen 1848 İhtilalleri ile neticelenmiştir (Uçarol, 1995: s. 122). 19.yüzyılın ortalarında Avrupa'da gelişen sanayinin neden olduğu üretim ile ortaya çıkan nakliye ve ulaşım ihtiyacı, özellikle demiryolu inşaasına ağırlık verilmesine yol açmıştır. Ülkelerarası kolaylaşan ulaşım imkanları, bir yandan ekonomiyi canlandırıp, diğer yandan ise halkların birbirleriyle kaynaşmasına yardımcı olurken; 1848 İhtilalleri ile yükselen milliyetçilik fikirlerinin yayılmasına sebebiyet vermiştir (Feyzioğlu, 2006: s. 51).

Zaman içerisinde giderek tüm Avrupa ülkelerini etkisi altına alan bu milliyetçi akım özellikle farklı ırk ve mezhep gruplarından oluşan bir yapıya Avusturya - Macaristan İmparatorluğu'nda da etkisini göstermiştir. 1848 yılında ortaya çıkan, Avrupa genelinde temelini burjuvanın aristokrat sınıfından hak talebinin oluşturmasına karşın Macaristan'da ise özgürlüğün teşkil ettiği bu isyanlar (Karadoğan, 2003: s. 3) özellikle Balkan topraklarındaki güvenliğin sağlanması doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin oldukça yakından ilgilendirmiştir (Feyzioğlu, 2006: s. 49). İmparatorluktan ayrılarak bağımsızlıklarını ilan etme arzusundaki Macarlar, 1848'de Viyana'da baş gösteren isyanları fırsat bilerek harekete geçmişlerdi; tam bağımsızlık elde etme uğruna giriştikleri bu mücadele cumhuriyetin ilanı ile sonuçlanmıştı. Yaşananlar karşısında hiç de hoşnut olmayan daha yerinde bir ifade ile güçsüz kalan (Beydilli, ty: 144) Avusturya, Rusya'ya işbirliği teklifinde bulunmuştur. Bunun sonucunda teşkil edilen büyük Rus - Avusturya ordusu 1849 yılında Macaristan'a girerek söz konusu isyanları kanlı bir şekilde bastırarak yeniden Avusturya'nın egemenliğine girmelerini sağlamıştı (Uçarol, 1995: s. 126). Çatışmaların ardından ordularının bozguna uğramaları sonucunda çok sayıda Leh ve Macar milliyetçisi Osmanlı Devleti'ne sığınmak zorunda kalmıştır (Uçarol, 1995: s. 126).

Macarlar için Avusturya'ya karşı besledikleri güvensizlik duygusunun yarattığı öldürülme ve tutsak düşmeye dair tedirginliklerinden daha da önemli olanı sığındıkları Osmanlı Devleti'nin desteği ile kaybettikleri vatan topraklarını geri kazanabilme beklentileri idi. Mültecilere kapılarını açan Osmanlı Devleti ise bununla birlikte tarihe '*Mülteciler Sorunu*' olarak yansıyan bir durumla karşı karşıya kalmıştır (Karadoğan, 2003: s. 1). O dönem gerek siyasi, gerekse ekonomik açıdan ağır koşullar içerisinde bulunan Osmanlı Devleti, Macar ve Leh mültecilere sınırlarını açmakla kalmamış; aynı zamanda Rusya ve Avusturya'nın gösterdiği tepki, savaş tehditlerine rağmen sığınmacıları elinden gelen en iyi şekilde ağırlamıştır (Karadoğan, 2003: 14). Osmanlı Devleti, Avusturya ve Rusya'nın tüm tepki ve tehditlerini görmezden gelerek iade etmeyeceğini bildirdiği mültecilerden onları korumalarını kolaylaştırmak üzere İslam dinine geçmeleri isteğinde bulunmuştur. Ancak bu talep mülteciler arasında ciddi bölünmelere yol açmıştır. Sonucunda ise mültecilerin büyük bir kısmı İslamiyet'i kabul edip, rütbe ve mesleklerine uygun görevlere istihdam edilmişlerdir (Karadoğan, 2003: s. 11 - 12).

Osmanlı Hükümeti, 17 Mart 1851 günü Meclis-i Mahsûs'da yapılan görüşmelerde Macar İhtilali'nin etki ve yaratabileceği tehditler sona erene değin korumayı taahhüt ettiği İslamiyet'i seçmeyen mültecilerin, artık serbest bırakılmaları ve durumun Avusturya - Macaristan Maslahatgüzarı'na bildirilmesi yönünde bir karar almış; alınan bu karar 20 Mart 1851'de ise Sultan Abdülmecid'e sunulmuştu (Nazır, 1999: s. 305). Osmanlı Devleti'ne sığınan bahsi geçen Leh mülteciler arasında Ahmed Rüstem Bey'in annesi Mary Sandison ile birlikte (Nazır, 1999: 317) Şumnu'daki kampa gönderilen ve İslamiyet'i seçen babası Seweryn Bieliński (Nihad Paşa) de bulunmakta idi. Şumnu'nun sonrasında Halep'e yollanan, sayıları 30 - 40'ı kadar olan bu mülteciler ilerleyen yıllarda Osmanlı Devleti'nin çeşitli kurumlarına yerleştirilerek, önemli hizmetlerde bulunmuşlardır (Nazır, 1999: s. 328).

Osmanlı Devleti açısından değerlendirildiğinde ise 19.yüzyıl, yaşanan savaşların neticesi olarak ortaya çıkan toprak kayıpları sebebi ile paylaşılma mücadelelerinin ortaya çıktığı yıkılma sürecinin başlangıcı olmuştur. Bu süreçte İngitere ve Rusya Boğazlar'ı; Avusturya ve Rusya Balkanlar'ı; İngiltere ve Fransa Mısır'ı; İngiltere ve Almanya ise

Osmanlı'nın Ortadoğu'daki topraklarını elde edebilmek üzere harekete geçmişlerdir (Armaoğlu, ty: s. 35). Ayrıca bahsi geçen, çıkış noktası Fransız İhtilali olan ve Avrupa'da giderek yayılan milliyetçilik fikirleri, bu yüzyılda Osmanlı Devleti'ni de yavaş yavaş etkisi altına almaya başlamıştır. Böylelikle Osmanlı tabiyetindeki uluslar, büyük devletlerin emperyalist çıkarları doğrultusunda 'millet olma' yolunda kışkırtılmaları sonucu bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlardır (Armaoğlu, ty: s. 30).

1848 yılında tüm Avrupa'yı derinden sarsan bu ihtilaller, Macaristan ve Polonya'yı oldukça etkilemiş; çok sayıda mültecinin Osmanlı Devleti'ne sığınması ile neticelenmişti. Kucak açtığı bu insanları mevcut tehdit ve tehlike sona erinceğe değin kanatları altına alan Osmanlı Devleti bu yaklaşımıyla Avrupa ülkelerinin desteğini sağlama fırsatını yakalarken, ilerleyen süreçte yaşanacak olan Kırım Savaşı'nda (1853 - 1854) müttefik kazanmıştır. Ayrıca Kırım Savaşı'nın ardından Hristiyan uyrukluların birtakım hak ve yetkilerini güvence altına almak amacıyla hazırlanan Islahat Fermanı (1856) ve Osmanlı'nın anayasal rejime geçişini sağlayan I. Meşrutiyet'in ilanı (1876) da yine söz konusu süreçte yaşanan önemli olaylar arasında olup, Osmanlı Devleti'ni derinden etkilemiştir (Armaoğlu, ty: s. 38).

1. BÖLÜM: OSMANLI'NIN SON DÖNEMİNDE AHMED RÜSTEM BEY

1. 1. Yaşam Öyküsü:

1862 yılında babasının görevi nedeniyle Midilli'de dünyaya gelmiş olan[*] Ahmed Rüstem Bey'in asıl adı Alfred Rüstem Bieliński'dir. 'Rüstem' adını anne tarafından İran kökenli oluşu sebebi ile; 'Ahmed' adını ise Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde, Washington Büyükelçiliği görevine atandığı günlerde İslamiyet'i seçmesinin ardından almıştır ("Has Become Moslem", The Barre Daily Times, 20 Haziran 1914: s. 3). Ahmed Rüstem Bey'in soyadı yazılı dış basında, yerli, özellikle yabancı kaynaklarda *Bilinski, de Bilinski, des Bilinski* gibi farklı yazılışlar ile yer almasına karşın, Lehçe kaynaklarda kullanıldığı üzere doğrusu '*Bielíński*' şeklinde yazılan halidir (Łątka, 2005: s. 46). The Rock Island Argus (20 Haziran 1914: s. 6); The Evening Star (22 Haziran 1914: s. 2); The Philadelphia Inquirer (28 Haziran 1914: s. 13) gibi bazı Amerikan gazetelerinin 20 - 28 Haziran 1914 tarihli baskılarında: Ahmed Rüstem Bey'in İslamiyeti kabul etmesi ile 'Alfred' olan adının 'Ahmed' olduğu; bundan ötürü ona teveccüh gösteren Sultan Reşad'ın değerli taşlarla kaplı bir saat ve tespih hediye ettiği bilgisine ulaşılmıştır. Aynı haberin devamında ayrıca, Ahmed Rüstem Bey'in baba tarafından Leh kanı taşıdığı, annesinin ise iki ya da üç nesildir İstanbul'da yaşayan bir İngiliz aristokrat ailesine mensup olduğu, bu seçimi ile Türk gazetelerinde de oldukça geniş yer bulduğu ifade edilmiştir. O günlerde, İngiliz siyasi haberlerinde sıkça yer aldığı; Abdülhamid rejimi esnasında ise maaşları ödenmeyen diplomatların, '*Para yoksa iş de yok*' sloganıyla greve gitmelerine önayak olarak liderlik yaptığından bahsedilen Ahmed Rüstem Bey'in, her ne kadar başarılı olsa da bu sebeple bir süreliğine görevden alındığı belirtilmiştir.

Oldukça iyi bir eğitim görmüş olan Ahmed Rüstem Bey ilkokulu İzmir'deki İngiliz Mektebi'nde, orta ve lise öğrenimini İstanbul Kadıköy'deki Frer Mektebi'nde

[*] Hâl tercümesinde geçen -BOA, Y. PRK. HR. 32/79 no'lu belgede - 1263 senesi Cemaziyel-evvel'inin ikisi olarak (18 Nisan 1847) geçmesine karşın; yine aynı belgede 11 Nisan 1881 tarihinde yani 1298 senesi Cemaziyel-evvel'inin yirmisinde 38 yaşında iken Bulgaristan Komiserliği Fahri Fransızca Katipliği'ne tayin olduğu yer almaktadır. Bu bilgi uyarınca 1862 (1278) doğumlu olarak görünen Ahmed Rüstem Bey'in birtakım yerli ve yabancı kaynaklarda da geçtiği üzere 1862 yılında doğduğu neticesi güç kazanmaktadır (Łątka**,** 2005, s. 46).

(Fransız Saint Joseph Lisesi), yüksek tahsilini ise Avusturya'nın Lümberg kentinde tamamlamıştır. O dönem yaşamış olan hemen hemen tüm Türk aydınları gibi O'nun da yolu Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi) ile kesişmiş, çok kısa bir müddetliğine de olsa burada eğitmenlik görevinde bulunmuştur (BOA, Y. PRK. HR 32/79). Aynı zamanda çok sayıda yabancı dile de hakim olan Ahmed Rüstem Bey (Łątka, 2005: s. 46) bunu aldığı eğitimin yanı sıra, ilerleyen bölümde görüleceği üzere sahip olduğu kozmopolit aile yapısının da borçludur. Lehçe, Almanca, Rumca, İngilizce, Fransızca'yı mükemmel, Arapça ve Farsça'yı ise iyi derece bilmektedir.

İlk olarak 11 Nisan 1881 tarihinde ise Bulgaristan Komiserliği Fahri Fransızca Kâtipliği'ne tayin edilen Ahmed Rüstem Bey, görevi sırasında Bulgaristan Türkleri'nin hak ve vakıf mallarını korumak için büyük gayret sarfetmiştir. Söz konusu süreçte zekası, eğitimi ve cesareti ile dikkati çekmiş olsa gerektir ki, Osmanlı Hariciyesi tarafından 1 Ekim 1884 tarihinde henüz 24 yaşında iken, düzenlenen Başmeridyen Konferansı'nda görevlendirilmiştir. Aralık 1885'te ise Bulgaristan Komiserliği Fahri Fransızca Kâtipliği'nden azledilmiştir. 1 Haziran 1886 tarihinde Atina Sefareti Üçüncü Kâtipliği'ne atanmasının ardından bu görevinden 5 Haziran 1890'da Belgrad Sefareti Üçüncü Kâtipliği'ne nakledilmiştir. Ancak 2 Eylül 1890'da söz konusu vazifesinden istifa eden Ahmed Rüstem Bey, aynı yılın Kasım ayı sonlarına doğru Belgrad Sefareti'nde İkinci Kâtipliğe getirilmiştir. 23 Aralık 1890'da yeniden Atina Sefareti'nde fakat bu kez İkinci Kâtip olarak göreve başlamıştır. Ahmed Rüstem Bey 7 Mayıs 1893'te Londra Sefareti'nde İkinci Kâtip, 14 Ocak 1894 'te ise Bükreş Sefareti'nde Başkâtiplik yapmıştır. Ancak, Łątka'nın Słownik Polaków w Imperium Osmańskim i Republice Turcji adlı eserinde 16 Kasım 1885 tarihinden 3 Aralık 1895 tarihine değin Londra Büyükelçiliği'nde görevli olduğu yer almaktadır (Łątka, 2005: s. 46).

Bükreş Sefareti'ndeki görevi üç yıl sürmüştür. Ardından Osmanlı - Yunan Harbi'nin başlamasının sadece dört gün öncesinde 13 Nisan 1897 tarihinde tecrübelerinin yanı sıra İngilizce'ye hakimiyeti sebebiyle Washington'da Sefareti Başkâtipliği'ne atanmıştır. Yine bu süreçte Osmanlı - Yunan Harbi'ne gönüllü olarak katılarak Teselya Ordusu'nda Dömeke Muharebesi'nde Fahri Yüzbaşı görevi yapan Ahmed Rüstem Bey, 4

Eylül 1897'de Osmanlı Devleti tarafından nedeni büyük olasılıkla Amerika'daki görevi esnasında Osmanlı'nın haklılığını başarılı bir şekilde ifade etmesi olan '*Yunan Muharebe Madalyası*' layık görülmüştür. 1897 yılının Eylül ayı içerisinde yeniden Bükreş Sefareti Başktipliği'ni üstlenen Ahmed Rüstem Bey 10 Temmuz 1898'de, yaklaşık olarak bir yıldır sürdürdüğü bu görevinden 11 Ocak 1899 tarihinde Washington Sefareti Başkâtipliği'ne nakil edilmiştir. Başarılı bir diplomat olan Ahmed Rüstem Bey, göreve başlamasının sadece birkaç ay sonrasında 28 Ağustos 1899'de ise Washington Sefareti'nde Başkâtiplik vazifesine yükseltilmiştir[*] (BOA, Y. PRK. HR. 32/79). Sefarette gözlemlemiş olduğu birtakım aksaklıkları Bab-ı Âli'ye iletmiştir. Ancak ne yazık ki tüm bunların dikkate alınmayışı Ahmed Rüstem Bey'i konuya ilişkin bir makale yazmaya yönlendirmiştir. İngiliz Daily Mail Gazetesi'nde yayımlanan bu makalesi yüzünden Osmanlı Hariciyesi tarafından acilen İstanbul'a dönmesi talep edilen Ahmed Rüstem Bey İstanbul yerine önce Londra'ya, ardından ise altı yıl süreyle kalarak gazetecilik yapacağı İskenderiye'ye gitmiştir (BOA, HR. SFR. 3 583 - 22)

1909 yılında İkinci Meşrutiyet'in ilanının ardından İstanbul'a dönen Ahmed Rüstem Bey aynı tarihte Amerika'ya maslahatgüzar olarak atanmıştır. 1910 yılında ise tecrübeli, başarılı bir diplomat oluşunun yanında dürüst kişiliği ile tanınan Ahmed Rüstem Bey'e Paris Elçiliği'nde vuku bulan, Paris Başkonsolosu Lütfi Bey'in adının da karıştığı bir yolsuzluğu araştırma görevi verilmiştir (Erol, 1973: s. 14).

1911-1912 yılları arasında Karadağ'ın başkenti Çetine büyükelçilik yapan Ahmed Rüstem Bey'in, 22 Nisan 1914 tarihinde atandığı Osmanlı Devleti'nin Washington'daki

[*] Osmanlı İmparatorluğu topraklarında uzun yıllar misyonerlik yapmış olan Robert Kolej'in kurucusu Dr. Cyrus Hamlin, Ahmed Rüstem Bey'e Bâb-ı Âli tarafından çok genç yaşlarından itibaren uzun yıllar devletin üst kademelerinde verilmiş olan bu önemli hariciye görevlerinden yola çıkarak, Hristiyan tebaanın Osmanlı'daki istihdamına ilişkin ilginç bir yorumda bulunmuştur. Hamlin 19. yüzyılın sonlarına doğru aralarında, o dönem Washington Sefareti'nde İkinci Katiplik görevindeki Ahmed Rüstem Bey'in yanı sıra Sultan'ın Hekimbaşı Mavroyeni Bey, Londra Sefareti Başkâtibi Etienne Muzurus Bey, Divan Üyesi Antapulos Efendi (Hamlin, 1877: s. 375) gibi pek çok önemli ismin varolduğu uzun liste hakkında yapmış olduğu yorumda, böylesi bir görevlendirilmenin ancak Bâb-ı Âli'de olabileceğini dikkat çekmiştir. Yıllar ilerledikçe bu konuda sürekli bir şekilde aşama kaydedildiğini vurgulayan Hamlin, herhangi bir reayanın bu tarz görevlere getirilmediği; Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyanların himaye ve nüfuzları ile doğru orantılı olarak donanmadan ve darphaneye, telgraf müdürlüğünden demiryollarına kadar pek çok kamusal alanda görev aldıklarını belirtmiştir (Hamlin, 1877: s. 376).

büyükelçilik görevi, vatansever, cesur ve doğru bildiğini sonucu ne olursa olsun asla söylemekten çekinmeyen kişiliği nedeni ile ne yazık ki çok kısa sürmüştür. Ahmed Rüstem Bey, İngiltere ve Fransa'nın çıkmak üzere olan Birinci Dünya Savaşı'nda Amerikan desteğini sağlamak adına yürütmüş oldukları politikaya verdiği tepkinin yanı sıra Türk topraklarındaki Ermenilere eziyet edildiğine ilişkin asılsız propagandalara karşılık Türkiye'yi savunarak gerçekleri söylemesi kapsamında kaleme aldığı Amerika ve bazı Avrupa ülkelerini suçlayan beyanatı nedeni ile dönemin Amerikan Başkanı Woodrow Wilson tarafından '*persona non grata*' yani '*istenmeyen adam*' ilan edilmiştir. Söz konusu beyanatı 1914 yılının Eylül ayında büyükelçilik görevinden ayrılmasına sebebiyet verirken, daha da önemlisi ne yazık ki böylesi dürüst, başarılı bir diplomat olan Ahmed Rüstem Bey'in çok genç ve en verimli olabileceği süreçte hariciye kariyerinin sonlanmasına neden olmuştur.

1914 - 1918 yılları arasındaki süreçte yaşanan Birinci Dünya Savaşı'nı takiben imzalanan Mondros Mütarekesi'nin ağır şartları, Türk halkının vatan toprağını savunabilmek üzere bölgesel direniş cemiyetleri teşkil etmelerine yol açmıştır. İşte bu amaç kapsamında kurulan cemiyetlerden biri de Adana ve çevresinin daha iyi savunulabilmesi adına 21 Kasım 1918 tarihinde kurulan Kilikyalılar Cemiyeti'dir (Tunaya, 2015: s. 485) Adını, Anadolu'nun Alanya'dan başlayıp, doğuda Kinet Höyük'te son bulan, kuzeyde de Toros Dağları ile çevrili alanı içeren antik bölge olan Kilikya'dan alan Kilikyalılar Cemiyeti fahri üyeliğine seçilmesi, Ahmed Rüstem Bey'in Milli Mücadele yıllarının başlangıcını teşkil etmektedir. Bu süreçte ilk olarak kendi isteğiyle Sivas'a giderek kongre sonrası düzenlenen Komutanlar Toplantısı ve Temsil Heyeti görüşmelerine katılmıştır. Son Osmanlı Mebusan Meclisi Ankara Mebusu ve T.B.M.M'nin açılmasının hemen ardından da Ankara Milletvekili olarak seçilmiştir. Ahmed Rüstem Bey'in Mustafa Kemal Paşa ile arasında geçen önemsiz sayılabilecek ancak alınganlığı sebebi ile büyüttüğü bir olay üzerine yurtdışına giderek yazılarını orada sürdürme kararını alması, 8 Eylül 1920 günü milletvekilliğinden istifası ile sonuçlanmıştır. Ahmed Rüstem Bey 11 Mayıs 1920 tarihinde, amacı Kuvâ-yı Millîye'ye zarar verebilme doğrultusunda teşkilatın önde gelen isimlerinin yargılandığı Harp Divanı'nda başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere önemli isimlerle birlikte idama

mahkum edilenler arasında yer almıştır. Hayatının bundan sonraki döneminde, herhangi bir resmi sıfatı olmamasına karşın sürekli olarak Mustafa Kemal Paşa tarafından yurtdışında, özellikle İngilizlerin, Ankara Hükümeti'nin Avrupa istihbarat merkezi olarak addettikleri Roma'da (Sonyel, 2013: s. 214) görevlendirilmiştir.

Ahmed Rüstem Bey, son olarak Lozan Barış Konferansı'na giden heyette yer almıştır. Bu konferansta da yine yabancı dil bilgisi, hariciye tecrübeleri ve kaleminin kuvvetli oluşundan istifade edilmiştir. Lozan'da, görüşmeler esnasında çıkan bazı sorunların üstesinden gelebilme doğrultusunda yabancı delegelere dağıtılmak üzere bir muhtıra hazırlanması gündeme gelmiş ve bunu yazması için Ahmed Rüstem Bey görevlendirilmiştir. Yine Lozan sürecinde uzlaşılamayan Musul hususunda İsmet Paşa tarafından İngiliz gruplar ile temaslarda bulunmak üzere İngilizce'ye olan hakimiyeti sebebiyle Londra'ya gönderilen heyete başkanlık yapmıştır (Değerli, 2007: s. 135).

Ahmed Rüstem Bey yapılan araştırmada, Lozan Konferansı'nn ardından 1935 yılına yani ölümüne değin, 8 Eylül 1920 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunmuş olduğu istifa dilekçesinde belirtmiş olduğu üzere hayatının o tarihten sonraki büyük bölümünü yurt dışında geçirmiştir. Dilekçesinde yer alan "ülkeme hizmete artık yazarak devam edeceğim" ifadesi üzerine yurt dışına gitmiştir. İngilizce, Fransızca ve İtalyanca'ya olan hakimiyeti sebebiyle bu dillerde kitap ve makaleler kaleme almıştır. Eserlerinde daima Türkiye açısından önem arzeden konulara değinmiştir.

"La Guerre Mondiale et la Question Turco - Arménienne" (Birinci Dünya Savaşı ve Ermeni Sorunu) (Bern, 1918); "Le Crise Proches Orientale et la Question des Détroits de Constantinople" (Yakın Doğu Krizi ve İstanbul Boğazı Sorunu) (Genova, 1922); "La Question des Capitulations en Turquie" (Türkiye'de Kapitülasyonlar Sorunu) (1922); Celâl Nuri Bey (İleri) ile birlikte yazmış olduğu "The Ethnic Formation of the Turkish People and Its Present Role Among the Nations" (Türk Halkının Etnik Oluşumu ve Uluslar Arasındaki Rolü) (Londra, 1932)* ve istifa dilekçesinde beyan ettiği "Mahkeme-i Alem Huzurunda Türkiye" adlı eserleri bulunmaktadır.

* Bkz. www.worldcat.org

Ne yazık ki, Dışişleri Bakanlığı'na yolladığı mektuplardan müzmin bir hastalığı ve son yıllarında maddi açıdan da sıkıntı içerisinde olduğu öğrenilen Ahmed Rüstem Bey'in ölüm yeri ve tarihine ilişkin ise çelişkili bilgiler mevcuttur.

Ahmed Rüstem Bey'in evli olduğu veya çocuğu bulunduğuna dair Emekli Sandığı arşivleri ve diğer kayıtlarda herhangi bir bilgi bulunmadığı anlaşılmaktadır (Kantarcı, 2008: s. 271). Ayrıca devlet arşivinde özlük dosyası bulunmadığından ötürü medeni hali hakkında da bilgi edinilememiştir (Çoker, 1995: s. 72).

1. 1. 1. Annesi:

Bir Avrupalı vizyonuna sahip, onurlu, iyiliksever, kültürlü ancak tüm bu olumlu yanlarına karşın zaman zaman öfkeli ve alıngan kişiliğe bürünebilen Ahmed Rüstem Bey'in (Önal, 2002: 81) annesi Mary Sandison, 5'i kız, 1'i erkek olan altı çocuklu (Blunt, 1918, s. 1) bir aileye mensup idi. Sandison, anne tarafından İran kökenli Ortodoks Ermeni olan Constantine Zohrab (Mac Farlane, 1829: s. X) ve Venedikli Ermeni Marquis de Serpos'un torunu; baba tarafından ise İskoç kökenli (Sir Pears, 1916: s. 139) İngiliz Donald Sandison'ın kızı idi. '*Parlak kırmızı*' anlamına gelen, Farsça kökenli bir kelime olan '*Zohrab*' soyadına (Donoghue, 2008: s. 521) ve Ahmed Rüstem Bey'in annesinin ailesinin bir yandan İran' a dayanıyor oluşuna ilişkin tezyesi Janet Sandison Blunt kitabında şu satırlara yer vermişti:

"*...Geçmişte ailem, İran'da gerçekleşen birtakım devrim niteliğindeki büyük değişimlerin neticesinde ikiye bölündü. Bir kısmı Avrupa'ya giderken, büyükbabam Türkiye'ye gelip yerleşti. Anne tarafından büyükannem İstanbul'a yerleşmiş olan eski bir Venedikli aileden olan Marquis de Serpos'un kızı idi...*"(Blunt, 1918: s. VII*)*. Araştırmacı Mark Donoghue ve David Wilson'ın, Ahmed Rüstem Bey'in büyükannesi Mary Zohrab Sandison hakkında ise "*İstanbul'a yerleşmiş ve İstanbul'daki Hollanda Orta Elçiliği'nde tercümanlık görevinde bulunan İngiliz hayranı Katolik bir Ermeni tüccar (Wilson, 2011: s. 12) olan Constantine Zohrab'ın kızıdır*" (Donoghue, 2008: s. 521) şeklindeki ifadeleri bu hususta Blunt'ı desteklemektedir.

Zohrab ailesi, '*dağların arası*' manasına gelen, Tahran'ın kuzeyi ile Hazar Denizi'nin güney bölgesinde bulunan Mazenderan Çölleri'nde yaşamışlardı (Donoghue, 2008: s. 521). Ortodoks Ermeni olan Zohrab'lar, anavatanlarında oldukça seçkin bir aile konumunda olmalarına rağmen; 18. yüzyılın sonlarına doğru İran Şahı Muhammed Ağa Han tarafından bir tehdit unsuru şeklinde algılanıp, baskıdan ve dini kıyımdan kurtulabilmek için komşu ülkelere göç etmek zorunda kalmışlardı. Sonuçta ise Zohrab ailesinin bir kısmı 1795'te Türkiye'ye ayak basarken, diğer bir kısmı da İstanbul'a yerleşmeden önce Avrupa'ya doğru yönelmişlerdi (Donoghue, 2008: s. 521).

Ahmed Rüstem Bey'in dedesi oldukça dindar bir Musevi (Hamlin, 1877: s. 250) olan Donald Sandison idi. Sandison, 1800'lerin başlarında Türkiye'ye gelip, East India Company (İngiliz Doğu Hindistan Şirketi) adlı şirketin temsilcisi olarak 1817 yılında İstanbul'a yerleşmişti (Wilson, 2011: s. 12). Aynı zamanda elçilikte tercüman olarak görev yapan (Mac Farlane, 1829: s. IX) Sandison uzun boylu, oldukça dinç görünümlü, kızıl saçlarıyla adeta ahşap heykele benzeyen, uyanık mizaca sahip biri idi (Miller, 1835: s. 322). Fakat işleri, Sultan Mahmud'un hükümdarlığı süresince, Yeniçeri İsyanı'na değin oldukça yolunda giderken, bu isyan esnasında diğer tüm tüccarlar gibi onun da işyeri bir daha toparlanamaz hale gelmiş, yakılıp yıkılıp yağma edilmişti. Yaşananların neticesinde İstanbul'daki işlerine son vermek zorunda kalan Sandison, Kraliçe Victoria'nın tahta çıkışının ilk zamanlarına denk gelen günlerde kendisine teklif edilen, Bursa'nın İngiliz Konsolosluğu görevini kabul etmişti (Blunt, 1918: s. 1)[*].

Ahmed Rüstem Bey'in, küçük yaşta İstanbul'da kolera salgınından ötürü hayatını kaybeden Nancy Sandison (Blunt, 1918: s. 18), Sophy Sandison Longworth (Blunt, 1918: s. 19), Matilda Sandison Ricketts (Blunt, 1918: s. 20), Janet Sandison Blunt (Blunt, 1918: s. 54) isimlerindeki dört teyzesinin yanı sıra bir de Alfred Sandison (Blunt, 1918: s. 275) adında dayısı bulunmakta idi.

[*] "Ekselansları Kraliçe Victoria'nın Donald Sandison'ı Bursa Konsolosu olarak ataması: Dışişleri Makamı, 20 Kasım 1838 (www.thegazetta.co.uk, s.2592)

1. 1. 2. Dayısı:

Ahmed Rüstem Bey'in dayısı Sir Alfred Sandison da onlar için bir aile mesleği sayılabilecek diplomatlığı seçmiş idi. Arapça, Türkçe, Rumca, Fransızca, Almanca, İtalyanca, gibi çok sayıda yabancı dil bilen; İngiliz Elçiliği'nde hem Baş Tercüman (Sir Pears, 1916: s. 137), hem de Şark Başkâtibi (Spry, 1895: s. 82) ve son olarak da Britanya Elçiliği görevlerinde bulunan aynı ismi taşıyan dayısı öylesine etkileyici bir karakter ve konuşma yeteneğine sahipti ki, İngiliz Büyükelçisi'nin Sir Alfred Sandison'ın yardımı olmadan Sultan ile tek bir kelime dahi konuşamadığı söylenmekte idi (Elliot, 1893: s. 410). Rumları iki yüzlü bulan, Türkler'i ise çok seven Sir Alfred Sandison'ın:" *Bir Türk, şayet provoke edilmez ise gururlu ve naziktir; asla adi suçlara tenezzül etmez*" (Elliot, 1916: s. 411) ifadesi, Ahmed Rüstem Bey'in karakter anlamında dayısına fazlasıyla benzediği ya da onu örnek aldığını düşündürmektedir.

1830'lar ile birlikte İstanbul'da kulüp niteliği taşıyan '*cercle*' (çember) adı verilen bazı cemiyetler kurulmaya başlanmıştı. Önceleri güncel konularda tartışmaların yapıldığı, ilerleyen zamanlarda ise çeşitli etkinliklerin de gerçekleştirildiği bu kulüplerin en önde gelenlerinden biri *'Cercle a` Pera*' (Pera'daki Daire) idi. Osmanlı topraklarında yaşamakta olan önde gelen, bilhassa sosyo - ekonomik ve siyasi alanlardaki kararlarda etkin bazı şahsiyetlerin katılımları ile 1 Kasım 1881 günü hizmete açılmıştı (Şendal, 2014: sy)[*].

Günümüzde halen varlığını sürdüren bu kulübün kuruluşunda masonik bir çizgisi

[*] Ahmed Rüstem Bey'in dayısı Büyük Britanya Elçisi Sir Alfred Sandison'ın başkanlığındaki bu kulübün diğer üyelerinin arasında (Kütükçü, 2014: sy) Graziani, Wrench, Th. Mavrogordato, Vigoreux, Wallace, Alex Spadony gibi bazı isimler bulunmakta idi. Kuruluşundan itibaren yürütülmekte olan ön çalışmaların sonuçlandırıldığı 19 Mart 1882 tarihinin sadece bir kaç gün sonrasında, 27 Mart günü düzenlenen bir gizli oylama ile kulüp tüzüğüne nihai şekli verilmiş; kurucu ve kulübün idari üyelerinde de değişikliğe gidilmişti. Bu kapsamda ise kulüp başkanlığına İran Büyükelçisi Muhsin Han getirilirken, Sir Alfred Sandison'ın ise adı bu kez üyeler arasında yer almıştı (Şendal, 2014: sy). Cumhuriyet'in ilanının hemen ardından 1923 yılında Atatürk'ün İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın (Soysal, 1980: 282) başkan, yeni üyelerinin ise Yahya Kemal, Necmettin Sadak, Celâl Bayar, Yunus Nadi, Ali Fuat Cebesoy gibi bazı önemli isimlerden oluştuğu bu kulüp, 23 Nisan 1944 günü '*Cercle d` Orient*' ismini almıştı. Osmanlı'dan günümüze dek varlığını sürdürebilmiş olan en büyük kulüp özelliğini taşıyan '*Büyük Kulüp*', 7 Mayıs 1975 tarihinde alınan bir karar ile yıllarca hizmet verdiği Pera'daki binasından Çiftehavuzlar'daki köşke taşınmıştır (Şendal, 2014: sy).

olduğuna ilişkin iddialar, Ahmed Rüstem Bey'in hayatı çerçevesinde değerlendirildiğinde hayli ilgi çekicidir. Zira adı geçen kulübün ilk başkanının dayısı Sir Alfred Sandison oluşuna ilaveten; İtalyan asıllı Sefarad Yahudilerinin yaşadığı Makedonya'daki '*Makedonya Locası*'nı kuran kişinin de eniştesi Sir John Elijah Blunt olduğu göz önüne alındığında bu, her ne kadar ayrı araştırma teşkil edebilecek ölçüde kapsamlı bir konu olsa da ailenin muhtemel masonluk ilişkilerini akla getirmektedir.

Sir Alfred Sandison, İstanbul'da hayatını kaybetmiş ve Araştırmacı Yolanda Whithall tarafından hazırlanan 'Civilian Burials Haidar Pasa Cemetery Listings' adlı çalışmadan öğrenildiği üzere ise İstanbul'daki Haydarpaşa İngiliz Mezarlığı'na defnedilmiştir.

1. 1. 3. Kardeşleri:

Teyzesi Janet Blunt'ın kitabında yer alan: "*Konsolosluk binasının inşaasında Villa Mon Plasir'de kalıyorduk. İki kız yeğenim Mary ve Isabelle de Bilinski'ye gelip bir kaç ay bizimle kalmaları teklifinde bulundum. Çok tatlı kızlardı, bizimle olmaları beni mutlu ediyordu"*(Blunt, 1918: s. 208) cümlesinden iki kız kardeşi bulunduğu anlaşılan Ahmed Rüstem Bey'in ayrıca; Harvard Üniversitesi Kütüphanesi'nde 1874'ten 1887'ye kadar olan kayıtlarının bulunduğu Rugby School Register'ın III.Cilt'indeki belgelerden Severin Oswald de Bilinski adında bir de erkek kardeşi olduğu bilgisine ulaşılmıştır.[*] Severin Oswald de Bilinski 1913 yılından itibaren İyonya Bankası'nın Atina, Londra ve Kahire ofislerinde görev yapmıştır (LSE and Political Science, Ionian Bank 3/11, 2005, Madde: 548, 577, 944). Ancak Ahmed Rüstem Bey'in kardeşleriyle ilgili detaylı bilgiye ulaşılamamıştır.

[*] Severin Oswald de Bilinski- "Ekselansları Nihad Paşa'nın oğlu, Rugby School London, yaş 14, 11 Mart, Ayrılış Tarihi: 1885, Rugby School Register

1. 1. 4. Babası:

1815 Viyana Kongresi'nin kurduğu statükocu düzeni takiben 1815 - 1830 yılları arasında Avrupa'da ortaya çıkan siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlardaki gelişmeler önce 1830; ardından ise çıkış noktası ağırlıklı olarak bağımsızlık olan, tüm Avrupa ülkelerini derinden etkileyen, ilk defa Fransa'da patlak veren 1848 İhtilalleri ile neticelenmişti (Uçarol, 1995: s. 122).

Çeşitli ırk ve mezhep gruplarından oluşan bir yapıya sahip Avusturya - Macaristan İmparatorluğu'nda 1848 yılında Viyana'da çıkan olayları fırsat bilen ve öteden beri imparatorluğun egemenliğinden ayrılma isteği olan Macarlar harekete geçmişlerdi. İmparatorun bir yandan Macarların müstakil bir hükümet teşkil etmelerini onaylaması; diğer yandan ise Macaristan bünyesindeki Hırvat, Sırp, Slovak, Romen gibi azınlıkları kışkırtması Macarların tam bağımsızlık ve Cumhuriyet ilan etmelerine neden olmuştu. Ancak yaşananlar, durumdan hiç de hoşnut olmayan Avusturya'nın derhal Rusya ile işbirliği yapmasına ve 1849 yılında büyük bir Rus - Avusturya ordusunun Macaristan'a girmesine yol açmıştı. Bunun neticesinde söz konusu bağımsızlık hareketleri kanlı bir şekilde bastırılarak Macaristan'ın yeniden Avusturya'ya bağlanması sağlanırken, bir kısım Macar'ın ise Osmanlı Devleti'ne sığınmasına sebebiyet vermişti (Uçarol, 1995: s. 126).

Komşu ülke Lehistan'da da durum pek farklı sayılmazdı; zira ortaya çıkan bağımsızlık hareketleri tıpkı Macaristan'da olduğu gibi Rusya tarafından önlenmeye çalışılmış, sonucunda ise bazı Lehler Türk topraklarına sığınmak durumunda kalmıştı (Uçarol, 1995: s. 190). Macar ve Leh mültecilerin iadesini taleb eden Avusturya ve Rusya Hükümetleri'ne karşı bu isteği devlet onuruna aykırı bulan Bab-ı Âli'nin, Türk topraklarında yaşayabilmelerine dayanak teşkil etmesi amacı ile mültecilere Müslümanlığa geçmelerine ilişkin gizli teklifi üzerine (György, 2000: s. 225); büyük bir bölümü Müslümanlığı kabul edip Osmanlı uyruğuna geçen bu mülteciler, orduda önemli vazifeler üstlenmişlerdi (Uçarol, 1995: s. 191). Aralarında çeşitli rütbede subay, mühendis, mimar, ekonomist, denizci, eğitimci, doktor, eczacı ve zanaatkarların bulunduğu bu

mültecilerden biri de Ahmed Rüstem Bey'in babası Nihad Paşa (Seweryn Bieliński) idi (Gümüş, 2015: s. 366).

1815 doğumlu, 1854 yılında Osmanlı tabiyetine geçerek Müslümanlığı seçmesi ile birlikte Nihad[*] adını alan Seweryn Bieliński aslen Galiçya kökenli olup, mühendislik öğrenimi görmüştür. 1848 yılına değin Viyana Millet Meclis üyeliği görevinde bulunan Nihad Paşa bir TDP[1**](Polonya Demokratik Topluluğu) sempatizanı idi. Macaristan'daki '*Halk Baharı*' süresince 1848 Macar Devrimi generallerinden Józef Wysocki'nin yaverliğini üstlenmiş ancak Vidin'de gözaltına alınmasının ardından Aralık 1849'da deniz yolu ile İngiltere'den Fransa'ya geçmiştir. Fransa'da bulunduğu süreçte, başlangıçta Hotel Lambert'in[2***] Şark Misyonu Başajansı'nı kurmak üzere İstanbul'a gönderilen Michał Czajkowski'nin (Sadık Paşa) yanında yer almayı düşünen fakat buna dair birtakım şüpheleri olan Nihad Paşa, 15 Şubat 1850 tarihinde Polenezköy'ün (Adampol) kurucusu Prens Adam Jerzy Czartoryski'nin aktardığına göre, görevinin hiç bir faydası dokunmayacağından endişe etmesine rağmen Kırım Savaşı patlak verene değin Fransa'da kalmıştır.

11 Aralık 1853 tarihinde Bab-ı Âli'ye gitmek üzere III.Napolyon'un çabalarıyla pasaport alan Nihad Paşa, yapılan subaylık sınavını başarı ile geçmiş ve binbaşı rütbesi ile Osmanlı ordusuna katılmıştır (Łątka, 2005: s. 47). Nihad Paşa, bilhassa Anadolu'da olmak üzere Türk ordusuna katılan çok sayıdaki Leh subayından biri idi (Malinowski, 1991: s. 133).

Leh mülteciler Sultan'ın nezdinde, sadece seçilmiş birer mülteci statüsünde olmayıp, aynı zamanda da Rus işgalcilere karşı Sultan'ın ordusu ile birlikte her an

---

[*] Bazı kaynaklarda 'Saadettin Nihad Paşa' (Erol, 1973: s. 7) olarak; bazılarında ise 'Sadrettin Nihad Paşa' (Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Cilt 1, s. 218) olarak yer almaktadır.

[1**] TDP (Towarzystwo Demokratyczne Polskie - Polonya Demokratik Topluluğu): Katılan askerlerin çoğunluğunu meclis üyelerinin teşkil ettiği, güçlüler ve zulme karşı zayıf olanı savunan Carbonari'nin yeniden düzenlenmesi adına Czartoryski'nin biraraya getirdiği siyasi topluluk (Wójcącka, 1986: s. 10).

[2***] Hotel Lambert: Leh bağımsızlığı adına büyük ümitlerle Prens Adam Czartoryski tarafından kurulan ve finanse edilen bu organizasyon aynı zamanda, 1840'larda diplomatik misyon amaçlı bir anti-Rus güç olarak Türkiye'yi desteklemek üzere teşkilatlandırılmıştır. Teşkilatın diğer bir amacı ise Prens Adam Czarytorski'nin anti - Rus kışkırtmacılığı ile Baltık devletlerindeki Slav ulusların Türkiye ile uzlaşmasını sağlamak olmuştur (Mierzwa, 2015: s. 6)

savaşmaya hazır birer asker durumunda idiler (Mierzwa, 2015: s. 7). Nihad Paşa, ilk olarak Kars civarında konuşlanmış olan Mustafa Zarif Paşa'nın yanına gönderilmiş ve Karadeniz kıyısında görev yapmıştır.

Kırım Savaşı'nın ardından ise Bursa'ya giden Nihad Paşa, burada eski mesleğine dönerek yeniden mühendis olarak çalışmaya başlamış; kadastro ile ilgili ölçüm işleri, yol inşaatları ve demiryolu denetimlerinde bulunmuştur. Zaman içerisinde Nafia Nezareti'nde üst düzey görevlere getirilen Nihad Paşa, İngiliz şirketinden dönüştürülen ve bu alanda ilk olan bir Osmanlı şirketi tarafından üstlenilen İzmir ve Aydın arasındaki demiryolu inşaasına Osmanlı Hükümeti'nce komiser olarak atanmıştır.

1877 yılında Osmanlı Demiryolları Müdürü görevine getirilen Nihad Paşa, o yıl '*Paşa*' lığa terfi etmiştir. 1877 - 1878 Osmanlı - Rus Savaşı'nda Abdülkerim Paşa'nın Tuna Nehri'nin sol kıyısında konuşlanmış olan '*Tuna Ordusu*' nda (Aydın, ty: 498) komutanlık yapmış; eş zamanlı olarak Polonya Lejyonu'nda da aynı görevi üstlenmiştir. Berlin Antlaşması'nın ardından Sofya'da Osmanlı Komiserliği görevinde bulunan Nihad Paşa'nın söz konusu vazifesine dair yazar Adam Lewak: "*Bulgarlar için oldukça uygun politikalar geliştirmiştir*" şeklinde bir yorumda bulunmuştur (Łątka, 2005: s. 47). 1877 - 1878 Osmanlı - Rus Savaşı'nın sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması uyarınca Emaret İdaresi ile gerçekleştirilen görüşmelere istinaden Müslüman göçmenler ayrılmak zorunda kaldıkları ev ve topraklarına dönmek üzere teşebbüste bulunmuşlar ancak Bulgarlar sınırları kapatarak onları engellemişlerdir. Bu girişimin asıl amacı göç esnasında oluşan kargaşadan faydalanarak Müslümanların mal ve mülklerini gasp ederek Bulgaristan'a dönmelerini engellemek idi (Köse, 2006: s. 252). 1880 yılının Mart ayında Osmanlı Devleti'nin de bir karara varılana dek Bulgaristan'a dönenleri kabul etmeyeceğini bildirmesi üzerine sorunun çözümü için Nihad Paşa'yı görevlendirilerek (Köse, 2006: s. 264), Sofya Osmanlı Komiserliği'ne tayin edilmiştir (Köse, 2006: s. 252). Bu görevin kendisine verilmesinden bir ay sonra Sofya'ya gitmek üzere yola çıkan Nihad Paşa, 1877 - 1878 Osmanlı - Rus Savaşı göçmenlerine ait 100 sandık dolusu tapu senedini de beraberinde götürmüştür (Yıldız, 2016: sy). Ancak Nihad Paşa konuyu çözüme kavuşturmak için her ne kadar Bulgar yetkililerle birtakım temaslarda bulunmuşsa da

başarılı olamamıştır (Köse, 2006: s. 252).

Nihad Paşa'nın Sofya'daki Osmanlı Bulgaristan Komiserliği görevi sırasında karşı karşıya kaldığı bir diğer sorun ise Bulgar Anayasası'nın 71. maddesi uyarınca herhangi bir din ayırımı gözetmeksizin 19 - 32 yaş aralığındaki erkeklerin askere alınması idi. Bulgaristan'da yaşayan Türkler, amacı mevcut göç olayını hızlandırabilmek olan bu uygulamadan yaşam şartları düzelene kadar muaf tutulmayı isteseler de, bu talepleri Bulgar makamlarca reddedilmiştir. Nihad Paşa, göçlere daha da ivme kazandıran Bulgarların bu tutumlarını Türklerin lehine yumuşatabilmek adına Prens Alexandr ve Hariciye Nazırı Zarikoff ile görüşmüş fakat olumlu bir netice alamamıştı (Köse, 2006: s. 255).

1895 (1311) yılında ise Osmanlı Devleti tarafından Karadağ (Çetine) Büyükelçiliği'ne atanmıştır (Erol, 1973: s. 14 - 15). Poznań'da 1852 yılında basılan "*Polacy w Turcji po Upadku Rewolucji Węgierskiej w roku 1849*" (1849'da Macar Devrimi'nin Çöküşü'nün Ardından Türkiye'deki Lehler) adında bir de kitabı bulunmaktadır. İngiliz kökenli Mary Sandison ile evli olan[*] Nihad Paşa 14 Mart 1895 tarihinde İstanbul'da hayata gözlerini yummuştur.

1. 2. Osmanlı'da Aldığı Görevler:

Başarılı bir diplomat olan Ahmed Rüstem Bey, Osmanlı Hariciyesi tarafından 1881 yılından Birinci Dünya Savaşı'nın ilk aylarına kadar farklı ülkelerde görevlendirilmiştir. Diplomasi kariyerine 1881'de Osmanlı Bulgaristan Komiserliği Fahri Fransızca Kâtibi olarak başlamıştır. Ardından, temelinde İngiltere'nin ticari çıkarlarının yattığı, dünya çapında ortak bir saat uygulaması doğrultusunda bir baş meridyen saptanabilmesi için 1884 yında Amerika'da düzenlenen Baş Meridyen Konferansı'na Osmanlı Devleti'ni temsilen katılmıştır. Ahmed Rüstem Bey'in henüz 22 yaşında iken önemli bir uluslararası konferansa gönderilmek üzere tercih edilmesinin sebebi

[*] Nihad Paşa'nın, eşinin İstanbullu ve İstanbul'da yaşıyor oluşuna karşın, Osmanlı topraklarına iltica etmeden evlendiği anlaşılmaktadır. Zira ismleri 1851 yılında serbest bırakılmaması kararlaştırılan mülteciler arasında yer almaktadır (Nazır, 1999: s. 317).

başarısının yanı sıra hiç kuşkusuz vatansever kişiliği ve İngilizce'yi de mükemmel düzeyde bilmesi olmuştur.

1. 2. 1. Ahmed Rüstem Bey Baş Meridyen Konferansı'nda (1 Ekim - 1 Kasım 1884):

Ülkeler arasındaki mesafe ve seyahat sürelerinin hesaplanabilmesi, daha önemlisi denizde yön tayin edilebilmesi adına bir boylam, dolayısıyla da ortak bir saate ihtiyaç vardı. Bu ihtiyaç, her ne kadar sıradan insanlara pek bir şey ifade etmese de, coğrafyacı, haritacı, astronom ve seyyahlar için oldukça büyük bir öneme sahip idi (Howse, 1980: s. XVI). Zira insanoğlunun ilk çağlardan beri günlük aktivitelerini güneşin hareketlerine göre düzenlemesini takiben çok sayıda medeniyet ise günbatımından gündoğumuna ve gündoğumundan günbatımına olmak üzere günlerini farklı uzunluktaki iki bölüme ayırmaya başlamışlardı. Kaldı ki, yaz günlerinin kışa oranla uzun oluşunun getirdiği gece ile gündüz arasındaki zaman farkı bir yana, söz konusu durum mevsimlere göre de çeşitlilik göstermekte idi. Bir türlü eşitliğin sağlanamadığı bu saat sistemi, açıkça görülen tüm zorluk ve karmaşasına rağmen gerek yurtiçi, gerekse bölgesel konularda yeterli gelirken; daha ziyade kuzey bölgelerdeki gece - gündüz arasındaki zaman farkı yüzünden yetersiz kalmakta idi (Howse, 1980: s. XV).

İşte bu sebeple özellikle 1870 yılından itibaren biraraya gelen coğrafyacı ve bilim insanları dikkatlerini dünya üzerindeki coğrafi konumun belirlenebilmesi için sıfır (0) noktası olarak kabul edilen müşterek bir baş meridyen ve zaman hesaplamasında yoğunlaştırmışlardı (Howse, 1980: s. 127). Çünkü birçok ülke ortaya çıkan zorlukları aşabilmek için kendi başkentlerinden geçen meridyeni başlangıç meridyeni olarak alırken; (Howse, 1980: s. 134) dünya deniz ticaretini ellerinde bulunduran denizcilerin yüzde 72'sinden fazlası ise İngiltere Kraliyet Rasathanesi adıyla 22 Haziran 1675 tarihinde İngiltere Kralı II. Charles tarafından Greenwich Şatosu'nun bitişiğine kurulan gözlemevinin bulunduğu noktayı baş meridyen olarak kullanmakta idi (Howse, 1980: s. 141).

1883 yılının Ekim ayında Roma'da, boylam ve tüm dünyada geçerli olacak zaman hesaplanması için Avrupa'nın yanı sıra Amerikan Sahil ve Jeodezi İnceleme'den de ünlü astronom ve jeologların iştirak etmiş olduğu bir konferans düzenlendiği sırada Uluslararası Jeodezi Birliği'ne ait komisyon konuya ilişkin bir karar almıştır. Komisyon, yapılan konferansı onaylarken; vermiş olduğu karar uyarınca da söz konusu sorunun Roma'da düzenlenen bu konferansta çözülmesi gerektiğini belirtmişti. Neticesinde ise Jeodezi Birliği, ortak bir zaman ve boylamın derhal saptanabilmesi adına Roma'da yapılan bu uluslararası anlaşmanın sonucu ile birlikte Amerika'nın da önerisini göz önünde bulundurarak, çoğunluğun kararı doğrultusunda başlangıç meridyeni olarak Greenwich'i öngörmüştür. Bunun üzerine ise diğer uygar ulusların da görüşlerini değerlendiren Amerikan Hükümeti, söz konusu amaç kapsamında bu ülkelerin delegelerine 1884 yılının 1 Ekim gününde Washington'da düzenlenen Uluslararası konferansa katılma çağrısında bulunmuştur ("The Late Prime Meridian Conference" , The Daily Pasific Commercial Advertiser, 3 Şubat 1885: s. 2).

Avustuya - Macaristan, Brezilya, Kolombiya, Kosta Rika, Fransa, Almanya, Büyük Britanya, Guatemala, Hawaii, İtalya, Japonya, Meksika, Paraguay, Rusya, San Domingo, Salvador, İspanya, İsveç, İsviçre, Venezuela, Şili, Danimarka, Liberya, Hollanda ve Osmanlı Devleti'nin (International Conference, 1884: s. 1 - 3) iştiraki ile gerçekleşen; milyonlarca insanın ve ülkedeki tüm saatlerin yeni zaman standartına uygun olarak ayarlanması ile adeta sessiz bir devrimin yaşanmasına yol açan söz konusu konferansa, Osmanlı Devleti adına İngilizce'yi mükemmel derecede biliyor olması sebebiyle henüz 22 yaşında genç bir diplomat olan Ahmed Rüstem Bey (Rüstem Efendi) katılmıştır ("The Late Prime Meridian Conference", The Daily Pasific Commercial Advertiser, 3 Şubat 1885: 2; BOA, MF. MKT 90/77).

1 Ekim 1884 tarihinde başlayan konferansın açılışı, ABD Başkanı Chester Alan Arthur adına Birleşik Devletler Genel Sekreteri Hon. F. T. Frelinghuysen tarafından yapılmıştır. İngilizce ve Fransızca olmak üzere iki dilin kullanıldığı; dünya çapında uygulanabilirliğe sahip olacak evrensel bir zaman ihtiyacını karşılamak üzere 1 Ekim 1884'te 25 ülkeden 41 delegenin katılımı ile Washington D.C.'de düzenlenen bu

uluslararası konferansı, Amerikan Başkan'ı Chester Alan Arthur şu cümle ile kısaca özetlemiştir:

"*...Tartışmamızın amacı, eğer mümkün ise, tüm dünya üzerinde standart bir zaman hesaplaması adına müşterek sıfır boylamı olarak bir meridyen saptanmasıdır*" (Howse, 1980: s. 139). Bir ay süresince devam eden bu konferansta haftada iki oturumun gerçekleştirilmiştir. 1, 2, 6, 13, 14, 20, 22 Ekim ve 1 Kasım tarihlerindeki tüm oturumlara ise Ahmed Rüstem Bey (Rüstem Efendi) iştirak etmiş; 14, 20 Ekim ve 1 Kasım günlerinde olmak üzere ise üç ayrı konuşma yapmıştır. Konuşma hususunda herhangi bir sıra düzenlemesinin olmadığı ve katılımcıların isteğe bağlı olarak söz aldıkları bu konuşmalarının ilkinde Ahmed Rüstem Bey (Howse, 1980: s. 146 - 147):

Ahmed Rüstem Bey, Birleşik Devletler Delegesi'nin öne sürmüş olduğu ortak bir zaman kullanımı hakkındaki teklife ilişkin yorumlarını dile getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin menfaatlerini gözeterek, bu öneriyi ad refenduma yani bölge halkınıa başvurulması koşulu ile veto ettiğini açıklamıştır. Ahmed Rüstem Bey'in daima Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını koruduğunu gibi konferans süresince de bu doğrultuda hareket ettiği bu ve diğer tüm beyanatlarından da açık bir şekilde anlaşılmaktadır (International Conference, 1884: s. 113).

Konferans Başkanı daha önce bir çok delege tarafından da benzer talepte bulunulduğu hususunda, söz almış olan Ahmed Rüstem Bey'in bilgilendirilmesini istemiş (International Conference, 1884: s. 114); bunun üzerine Fransız Delegesi Mr. Janssen ise Ahmed Rüstem Bey ile hemfikir olduğunu dile getirmiştir (International Conference, 1884: s. 115).

Ahmed Rüstem Bey, Amerika'nın bu konferansa olan ilgisinden, söz konusu öneriyi hangi koşullar çerçevesinde değerlendirebileceğine kadar pek çok hususa değindiği 20 Ekim tarihli oturumda şu beyanatta bulunmuştur:

"*...Evrensel saate dair sorun herkes için eşit ilgi ve önemde değildir. Amerika*

Birleşik Devletleri'nin, genç bir ulus olmasına karşın (International Conference, 1884: s. 178) *bu denli bilim ve bilimsel araştırmanın peşinde oluşu konuya dair ortak ilginin yoğunluğundan olsa gerektir. Onları evrensel saati kabullenmeye mecbur bırakan, altmış derece boylam boyunca yayılan, boylamların aralarında ise dört saatten fazla zaman farkı bulunan uçsuz bucaksız bir ülkeye sahip oluşlarıdır. Kıtayı baştan başa kaplayan, uzak bölgelerle bağlantıyı kolaylaştıran binlerce millik demiryolu ağı karmaşayı önlemek adına tek bir sistemin varlığını gerektirmektedir. Bu sebeple: Birleşik Krallık, Rusya ve Almanya gibi diğer ülkelerin de faydalanacağı böylesi bir reform adına Birleşik Devletler'in önderlik etmesi gayet tabiidir. Ancak, aynı zamanda kendi sınırları içinde oluşan ufak tefek zaman farklılıklarına rağmen ulusal saatlerinden hoşnut olan Fransa, İspanya, İtalya, İskandinavya, v.b. gibi ülkeler de mevcuttur. Sadece uluslararası ilişkilerini etkileyeceğinden ötürü onlar için evrensel saatin kabulü ikincil durumdadır"* diyen Ahmed Rüstem Bey, konuşmasının devamına söylediklerinin dayandığı gerçekleri açıklayarak sürdürmüştür; Osmanlı Devleti'nin bu hususta daha ayrıcalıklı bir duruma sahip olduğunu ise özellikle vurgulamıştır. Müslüman olan Osmanlı halkının ibadet saatlerini ayarlamaları ve aynı zamanda nüfusun büyük bir bölümünün tarımla geçimini sağlaması nedeni ile zamanı güneşe göre hesaplamayı tercih ettiklerini dile getirmiştir. Ayrıca her ne kadar Osmanlı Donanması'nda Frenk saati kullanılıyor olsa da, mevcut alışkanlıklardan vazgeçilebilmesinin imkansızlığını ifade etmiştir. Ancak tüm bu itirazlarına karşın sadece uluslararası platformlarda geçerli olmak üzere belirlenecek saat dilimini kullanabileceklerini de sözlerine eklemiştir (International Conference, 1884: s. 179):

Sonuç olarak, uluslarası işlemlerle sınırlı ve ülkemde şimdiye değin yürürlükte olan konulara müdahale edilmemek şartı ile oyumu evrensel saatin lehinde kullanmaya hazır olduğumu belirtmeme müsaade edin.

Yerime geçmeden önce, Sayın Başkan ve Konferans üyelerine fikirlerimi dinleme nezaketinde bulunduklarından ötürü teşekkür etmek isterim."

Ahmed Rüstem Bey'in yapmış olduğu bu detaylı konuşmasının ardından

Konferans Başkanı, son oturumda Ahmed Rüstem Bey'in endişesi olan sıkıntının giderilmesi temin eden aşağıdaki şu kararı açıklamıştır (International Conference, 1884: s. 180):

"*Konferansın evrensel saatin kabulü hususunda, uygun bulunan tüm amaçlara ve lokal ya da diğer standart zamanın ise isteğe bağlı kullanımı adına sunduğu teklif onaylanmıştır."*

Konferans, Başkan'ın çağrısı üzerine 1 Kasım 1884 günü protokollerin tasdiklenmesi için diğer tüm birleşimlerin de düzenlendiği gibi saat 13.00'da ABD Dışişleri Bakanlığı Diplomasi Salonu'nda son bir kez daha toplanmıştır. Bu toplantıda Konferans Başkanı: "*Konferans Sekreteri'nce kontrolden geçen Fransızca ve İngilizce protokoller, delegelerimize ibraz edilmiştir. Şayet herhangi bir delege bunları gözden geçirme talebinde bulunur ise bu fırsat şu an kendilerine sunulmuştur"* diyerek delegelerden nihai kararlarını belirtmeleri talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine Türk Delegesi Ahmed Rüstem Bey son oturumda evrensel günün başlangıcı adına alınan beşinci karara dair olumlu olarak kullandığı oyunu olumsuz olarak değiştirme isteğini belirtmiş; buna herhangi bir itiraz olmamış, değişim derhal gerçekleştirilmiştir (International Conference, 1884: s. 205).

Tek Baş Meridyen Prensibi, Greenwich Meridyeni, Evrensel Gün Prensibi, 24 Saatlik Zaman Dilimi, Ondalık Açı ve Zaman Prensibi, 180 derece Doğu ve 180 derece Batı Meridyenleri gibi altı farklı konuda yapılan oylamalar neticesinde toplamda 136 Evet, 8 Hayır, 20 de Çekimser oy kullanılmış; Greenwich Meridyeni ise 22 Evet oyuna karşı 1 Hayır oyu ile kabul edilmiştir (Howse, 1980: s. 146-147). Bu konferansın ardından Osmanlı haritacıları, ülke topraklarına dair haritalarda Ayasofya Camii'nin kubbesinden geçen '*Arz-ı Halife' ya da 'Arz-ı İstanbul*' olarak adlandırılan meridyeni; diğer haritalarda ise Greenwich'i baş meridyen olarak kullanmışlar, söz konusu uygulama ise 1932 tarihindeki Takvim, Saat ve Ölçülerde Değişiklik Kanunu'na değin devam etmiştir (Yakup, 2015: s. 8). * 11 Ocak 1899 tarihinde, O dönem için İngiltere'nin dünya ticaretindeki mevcut baskınlığı sebebiyle ortaya çıkmış olan söz konusu uygulama adına düzenlenen bu konferansa Osmanlı Hariciyesi tarafından, oldukça genç yaşına rağmen

yabancı dile bilhassa İngilizce'ye olan hakimiyeti ve eğitim anlamındaki donanımı nedeniyle Ahmed Rüstem Bey'in katılması uygun görülmüştü. Konferanstaki tüm beyanatları dikkâtle incelendiğinde, o tarihlerde henüz hariciye kariyerinin başlangıcında olmasına karşın Ahmed Rüstem Bey'in ne denli cesur, zeki, kararlı ve vatansever bir kişiliğe sahip olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

1. 2. 2. Washington Sefareti Başkâtipliği (11 Ocak 1899):

Osmanlı Washington Sefareti Başkâtipliği görevine atanır atanmaz Ali Ferruh Bey'in[*] yokluğunda maslahatgüzarlık vazifesini üstlenmiştir.[1**]Ahmed Rüstem Bey (BOA, İ. HR 301/19055), İstanbul'dan gelen bir telgraf ile İngiltere'nin 'Daily Mail' adlı gazetesine yaklaşık bir yıldır yazıyor olduğu devrimci makaleleri[2***] nedeniyle vatana ihanet suçundan yargılanmak üzere İstanbul'a çağrılmıştı ("Porte Angry with Diplomat", The New York Times, 24 Nisan 1901: sy). Orta Elçi Ali Ferruh Bey ve elçilik yetkilileri bu meseleyle ilgili şaşkınlıklarını dile getirirlerken Ali Ferruh Bey, Ahmed Rüstem Bey'in adının herhangi bir propagandaya karıştığına ilişkin bilgi ya da İstanbul'dan onunla ilgili uyarı almadıklarını ifade etmişti ("Rustem Bey Gets in Trouble", Evening Times - Republican:23 Nisan 1901, s. 2).

Tüm bu olanlara karşı ise Ahmed Rüstem Bey:

---

[*] Ali Ferruh Bey Osmanlı Washington Sefareti'nde 30 Mart 1898 - 15 Temmuz 1901 tarihleri arasında büyükelçilik yapmıştır (www.washington.emb.mfa.gov.tr).

[1**]Ahmed Rüstem Bey'in bu görevi hakkında oldukça çelişkili bilgiler mevcuttur. BOA. Y. PRK. HR 32/79 no'lu belgede 11 Ocak 1899 tarihinde Londra Sefareti Başkâtipliği görevinden Washington Sefareti Başkatipliği'ne nakil olup, 28 Ağustos 1899'da atandığı ifade edilmiştir. Bazı Amerikan gazetelerinde - New York Times gibi -, Ali Ferruh Bey'in yokluğunda onun yerine maslahatgüzarlık vazifesini aynı tarihte (11 Ocak 1899) üstlendiği; Evening Times - Republican adlı gazetede ise göreve başlama tarihinin Mart 1899 olduğu belirtmiştir. Mine Erol'un ilgili eserinde ise söz konusu tarihlerde Ahmed Rüstem Bey'in İkinci Kâtiplik görevinde bulunduğu bilgisi yer almaktadır (Erol, 1973: s. 8).

[2***] The New York Times adlı gazeteninin 24 Nisan 1901 tarihli baskısında, Daily Mail Gazetesi'nde bahsi geçen devrimci makaleleri Londra'da, Washington Maslahatgüzarlığı vazifesinde bulunduğu sırada kaleme aldığı ifade edilen Ahmed Rüstem Bey'in; Mine Erol'un "Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerikan Büyük Elçisi A. Rüstem Bey" adlı eserinde ise o tarihte Washington Sefareti İkinci Kâtibi olup sorunun tek bir makale sebebiyle meydana geldiği, Londra'ya ise yayınlanışının ardından gittiği ve makale konusunun ise Washington Sefareti'nde çalışan personele ilişkin gözlemlediği birtakım yolsuzluklara dair olduğu bilgisine yer verilmiştir (Erol, 1973: s. 8).

"*Vatana ihanet suçlamasını duydum. Bu, uzun süredir hükümet ile benim aramda süregelen anlaşmazlığın bir neticesidir. İntihar addedilebilecek bu davranışımdan vazgeçmem yönünde bir süreden beri hükümet tarafından baskı altında idim.*

Washington Maslahatgüzarlığım zarfında, İstanbul ile aramda herhangi bir üstünlük durumum mevzu bahis değildi ve Bab-ı Âli'yi ilk olarak nazikçe, ardından ise sert bir şekilde protesto etme fırsatını kullandım. Telafi edemediğim şahsi hatalarım da mevcut. Türkiye'de vatana ihanet, Sultan'ın yıkıcı siyasetine karşı gelmekten ibarettir. Özetle vatana ihanet ile suçlanıyorum".

Yazdığı makaleleri nedeniyle yargılanmak üzere İstanbul'a çağrılan Ahmed Rüstem Bey, bunun altında yatan asıl sebebin çok daha farklı olduğuna dikkat çekmiştir. Zira Osmanlı Sultanı'nın siyasetine karşı yapılan en ufak eleştiri, vatana ihanete eşdeğer tutulmaktadır. Kendisine, Amerikan basını tarafından İstanbul'a dönüp dönmeyeceği ve Jön Türk Partisi ya da herhangi bir Türk reform hareketi hakkında düşünceleri sorulmuştur. İnatçı olduğu kadar da cesur bir kişiliğe sahip Ahmed Rüstem Bey yine farklı bir yaklaşım sergilememiş ve İstanbul'a dönmeyeceğini beyan etmiştir. Siyasete ilişkin soruya ise Jön Türk Partisi'ne olumlu baktığı ancak kendisini tam anlamıyla onlarla özdeşleştirmediği şeklinde açıklamalarda bulunmuştur ("Porte Angry with Diplomat", The New York Times, 24 Nisan 1901: sy) .

The New York Times adlı gazetenin 24 Nisan 1901 tarihli baskısında, devrimci makaleleri sebebi ile İstanbul'a çağrıldığı ifade edilen Ahmed Rüstem Bey'in söz konusu makaleyi, Washington'daki vazifesi sırasında elçilik çalışanlarının maaşlarının ödenmediği ve dolayısıyla da birtakım yolsuzluklara bulaştıkları, bu suretle Osmanlı adını kirletip, hükümet zorluklar içerisinde iken haksız kazanç elde ettikleri için kaleme aldığından bahsetmektedir.[*]

Elçilikte yaşananların yabancı kamuoyuna gazeteler yoluyla ifşası Osmanlı

[*] BOA, Y. PRK. HR. 32/77

Hariciyesi'nde hoşnutsuzlukla karşılanmıştır. Ahmed Rüstem Bey'e makaleleri yazanın kendisi olup olmadığı sorulmuştur (Erol, 1973: s. 8). Sonuç olarak, hüsn-ü niyetle yazdığını beyan ettiği makalesi yüzünden İstanbul'a dönmeyeceğine ilişkin yukarıdaki açıklamasının yer aldığı, Osmanlı Londra Büyükelçisi Kostaki Antopulo Paşa'ya 2 Ekim 1900 tarihinde yazdığı mektubunun bir an evvel hükümete ulaştırılıp gazetede yayınlatılmasını talep etmiştir. Ahmed Rüstem Bey, aksi takdirde ise bu metni kendisinin İngiltere'deki gazetelerde yayınlatacağını belirtmiştir (Erol, 1973: s. 9 - 10). Ahmed Rüstem Bey'in bu talebi geri çevrilmemiş, mektup 3 Ekim 1900 tarihinde Kostaki Antopulo Paşa tarafından İstanbul'a ulaştırılmıştır (Erol, 1973: s. 10). Başbakanlık Osmanlı Arşivleri ve Mine Erol'un 'Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika Büyük Elçisi Ahmed Rüstem Bey' adlı kitabından edinilen bilgilere göre vatana ihanetten yargılanmak üzere İstanbul'a çağrılan Ahmed Rüstem Bey'in söz konusu makalesini 1900 yılı sonbabar aylarında kaleme aldığının anlaşılıyor olmasına karşın; aynı konuya ilişkin haberin, The New York Times Gazetesi'nin 24 Nisan 1901 tarihli baskısında yer almasından, makalelerin ya 1901 yılının ilk aylarında yazıldığı ya da Amerikan basınının yaşananları aylar sonrasında manşetlere taşıdığı sonucuna ulaşılmaktadır. The Guthrie Daily Leader Gazetesi'nin 17 Mayıs 1901 tarihli baskısının 4. sayfasında yine Ahmed Rüstem Bey'den bahsedilerek, Abdülhamid'in siyasetini eleştirip birtakım tavsiyelerde bulunması sebebi ile vatana ihanet suçundan yargılanmak için İstanbul'a geri çağrıldığına dair haber, söz konusu makalelerin yazılış ya da Amerikan gazetelerinde yer aldığı tarih arasındaki ikilemin devamına sebep olmaktadır.

Ancak Evening Times - Republican adlı gazetede yer alan bir haber bu karmaşaya açıklık getirmektedir. Haberde, Ahmed Rüstem Bey'in saygınlık ve maddi anlamda dürüstlüğüne ilişkin, kim tarafından yazıldığı belirsiz birtakım hikayelerin artık kadınlar arasında dahi konuşulmaya başlandığı ifadeleri yer almakta idi. Bazı kimselerin, söz konusu olan bu hikayelerin Londra'da, Venezuela Maslahatgüzarı Senyor Augusto E. Pulido tarafından kaleme alındığını iddia etmesi, Ahmed Rüstem Bey'in Senyor Pulido'ya hayli sert ve iğneleyici üslupta bir mektup göndermesine yol açmıştı. O sıralar Londra'da bulunan Senyor Pulido kendisine gönderilen bu mektubu Birleşik Devletler İngiliz Büyükelçisi Lord Paucefote'a elden ulaştırmıştı. Durumu değerlendiren Lord

Pauncefote ise Türk yetkililere, şayet Ahmed Rüstem Bey Washington'dan uzaklaştırılırsa minnettar kalacaklarını bildirmiş; bunun üzerine Ahmed Rüstem Bey, Senyor Pulido ile yaşadığı bu sansasyonal tartışma sebebiyle Şubat 1900'den[*] itibaren izinli olarak yaklaşık bir yıl boyunca görevinden ayrılmıştı. Yaşananlar ise yüksek makamlara intikal etmiş, gerekli soruşturma yapılmış ve Pulido'nun bahsi geçen hikayeleri yazdığını kesinlikle reddettiği belirlenmişti. Yaşananların ardından her ne kadar iki tarafın da birbirlerinden özür dileyebilmeleri için gerekli koşullar temin edilmiş olsa da, ne bu gerçekleşmiş ne de Ahmed Rüstem Bey yeniden Washington'a dönmüştür. Ayrıca aynı haberdeki "*Rüstem Bey'in bu ayrılık olayı sadece diplomatik çevrelerde değil, tüm Washington'da mevzu olana değin sürmüştür*" ifadesi ile Ahmed Rüstem Bey'in makalesini 1900 yılı içerisinde yazmış olup, Amerikan basınınca daha sonra haber yapıldığı ihtimali güç kazanmaktadır ("Rustem Bey Gets In Trouble", Evening Times - Republican, 23 Nisan 1901: s. 2).

Görevini kendi insiyatifi doğrultusunda bırakmayan Ahmed Rüstem Bey'in, ardından Amerika Orta Elçisi Ali Ferruh Bey'in 26 Nisan 1901 tarihli telgrafındaki talebi üzerine, hemen ertesi gün 27 Nisan 1901 günüHariciye Nazırı Ahmed Tevfik Paşa tarafından Ahmed Rüstem Bey'in yerine Harici ye Nezareti Hukuk Müşaviri Cemal Bey'in atandığı bildirilmiştir (Erol; 1973: s. 12).[1**] Bu olayın üzerine Ahmed Rüstem Bey 1903 yılında Londra'dan ayrılarak denizyolu ile Malta'ya oradan da İskenderiye'ye gitmiştir. Şayet orada yaşam koşullarını sağlayamazsa Siam'a geçeceğini Hariciye Nezaretine bildirmiştir (BOA, Y. PRK. HR. 32 /74, 1320. Z. 25).

---

[*] Diplomatlık kariyeri süresince önemini sürekli olarak vurguladığı husus, ülkesinin temsil ve tanıtımı idi. Keza ilerleyen bölümlerde bunun önemi, Türkiye'nin aleyhinde yürütülen propaganda çalışmalarının yarattığı sıkıntılar ve Ahmed Rüstem Bey'in kaleme almış olduğu makalesi ile çok daha net bir şekilde anlaşılacaktır. Bu doğrultuda ise gerek siyasi, gerekse sosyal çevrelerce düzenlenen kongre, toplantı, davet gibi organizasyonlara ülkesini temsilen katılmaya büyük bir titizlikle yaklaşıyordu. Washington maslahatgüzarlığı görevi esnasında, 10 Şubat 1900 tarihinde Horticultural Hall'daki katılmış olduğu kış ortası balosu da bunlardan biri idi ("Social and Personal", The Times, 12 Şubat 1900: s. 5).

[1**] Ahmed Rüstem Bey'in Washington'dan ayrılmasının ardından yapılan bir haber oldukça ilginçtir. Haberde, Amerika'nın Monarşik rejimler için tehlikeli bir okul olduğu ifade edilirken; Sultan tarafından birkaç yıl önce Washington'a diplomat olarak atanan Ahmed Rüstem Bey'in de bu okuldan gerekli dersleri aldığı, öyle ki ülkesine döndüğünden beri Sultan'ın siyasetine ilişkin menfi fikirlerinin yükselişe geçtiği hattâ 'hükümetim ile aramdaki kavga' başlığı altında konuşmalar yaptığına dikkat çekilmiştir (The Wichita Daily Eagle, 27 Nisan 1901: s. 4).

Ahmed Rüstem Bey 3 Mart 1903 tarihinde ulaştığı Malta'da dört gün (Erol, 1973: s.12) teyzesi Janet Sandison Blunt'ın eşi Sir John Eliah Blunt'ın yanında kalmıştır. Ahmed Rüstem Bey Malta'da yabancı hükümetler tarafından çok yakından takip altına alınmış; hattâ ne yaptığı, nerede kaldığı, kimlerle irtibat halinde olduğu hakkında bir rapor tutulmuş ve bu rapor Londra Büyükelçisi Muzurus Paşa tarafından Tevfik Paşa'ya gönderilmiştir (Erol, 1973: s.12). Bu raporda ayrıca, eniştesi Sir Blunt tarafından Malta'da bulunan sadece İngiliz asker ve memurlarının girebildiği Union Club'a* götürüldüğü ifade edilen Ahmed Rüstem Bey'in, Blunt ile olan akrabalığından ötürü bu kulübe kabul edildiği ancak ülke meselelerindeki dikkat ve titizliği nedeni ile hiç bir münasebet ya da dostluk kurmadığı da belirtilmiştir (Erol, 1973: s. 12-139). Eniştesi, Sir John Elijah Blunt, Üsküp (Blunt, 1918: s. 54); Manastır (Blunt, 1918: s. 128); Selanik (Blunt, 1918, s. 131); Edirne (Blunt, 1918: s. 172); Filibe (Blunt, 1918: s. 77) ve Makedonya'da konsolosluk görevinde bulunmuş olan bir diplomat idi (Blunt, 1918: s. 76).

Ayrıca Sir Blunt hakkındaki ilginç bir bilgi ise şöyledir: Blunt, 19. yüzyılın ikinci yarısında 100 bini aşan nüfusu ile Akdeniz'in hatırı sayılır merkezlerinden biri haline gelen, İtalyan asıllı eski bir toplum olan Sefarad Yahudilerinin yaşadığı Selanik'te, 1864 yılında İtalyan masonluğunun kök salabilmesi için kurulan Makedonya Locası'nın da öncüleri arasında yer almakta idi (Iacovella, 2005: s. 19).

Ahmed Rüstem Bey 1903 yılında Washington Maslahatgüzarlığı görevinden ayrılmasından itibaren 1909 yılına kadar altı yıl süreyle Kahire'de yaşamış, gazetecilik yaparak hayatını idame ettirmiştir. Bu bilgiyi ise; Kahire'deki oğlu Ahmed Rüstem Bey'in yanına gitmek üzere Hariciye'ye başvuran annesi Bayan Bieliński'nin talebi doğrultusunda Osmanlı Bankası'nın Londra şubesinden Rifat Paşa'ya gönderilen, 17 Temmuz 1908 tarihli telgraf doğrulamaktadır (BOA, HR. SFR.3, 583 - 22).[1**]

---

* Union Club: 1826 yılında İngiliz subay ve memurlarınca, Malta' nın kalbi olarak kabul edilen Sliema'da kurulan bu kulübün İlk onursal üyeleri arasında Sir Walter Scott, Benjamin Disraeli ve William Makepeace Thackery bulunmakta idi (www.maltaunionclub.com).

[1**]Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde HR. SFR. (3), 583 - 22 no'lu belgenin açıklaması:"*Sabık Sefir Ahmed Rüstem Bilinski'nin hanımı Bayan Bilinski'nin oğlu Alfred Bilinski ile birlikte Kahire'de ikamet etmek istediklerine dair sefaretin mektubuna Osmanlı Bankası'ndan -7 Temmuz 1908 tarihli- gelen cevap*" olarak

Ahmed Rüstem Bey'in kaleme almış olduğu mektup, rapor ve makaleler incelendiğinde, tamamında Osmanlı'nın haklarını savunmuş ve daha iyi anlaşılabilmesi adına daima gayret göstermiş olduğu gayet açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti lehinde, şahit olduğu yolsuzlukları kendi çalıştığı elçiliğin dahilinde olsa dahi asla görmezden gelmemiş; doğru bildiğini cesurca ifade etmekten çekinmemiştir. Ahmed Rüstem Bey'in bu yaklaşımı zaman zaman gerek görev yapmakta olduğu ülkeler, gerekse Osmanlı Hükümeti ile sorunlar yaşamasına da yol açmıştır. Ahmed Rüstem Bey, ortaya koyduğu bu tarz davranışları çerçevesinde ile cesaretli yapısına ilaveten hattâ biraz da inatçı bir insan olarak nitelendirilebilir. Öyle ki, 1900 yılındaki makaleleri sebebiyle vatana ihanet ile suçlanarak Osmanlı Hariciyesi tarafından İstanbul'a dönmesi talep edilmiştir. Ancak Ahmed Rüstem Bey bu çağrıyı dikkate almayarak İstanbul yerine İskenderiye'ye gitmeyi tercih etmiştir.

1. 2. 3. Ahmed Rüstem Bey Uluslararası Ticaret Kongresi'nde (12 Ekim - 1 Kasım 1899):

Uluslararası Ticaret Bürosu olarak da bilinen; amacı hem iç ve dış ticareti teşvik etmek, hem de dünya ticareti ve ürünler hakkında bilgi toplamak olan Philadelphia Ticaret Müzesi, 1893 yılında Pennyslyvania Üniversitesi'nde botanik profesörü William P. Wilson tarafından kurulmuştur. Dünyanın dört bir yanından ürünlerin sergilendiği; aynı zamanda devlet okulları, kütüphanelere sosyal yardımda bulunan; kitap, broşür, gazete basımı, tercüme birimi gibi çok çeşitli aktivite ve hizmetler sunan Philadelphia Ticaret Müzesi dünyadaki en önde gelen kalıcı sergilerden biridir (Walsh, 2012: s. 229.) Bu müzenin söz konusu hizmetleri, üretici Amerikan halkı için paha biçilemez değerde olduğu gibi kapıları ise konferans ya da araştırma yapmak isteyenlere daima açıktır (The National Export, 1899: s. 15). Doğal ve fabrikasyon ürünlerden müteşekkil koleksiyonu ticari gelişime dair çalışma yapanlara yönelik eşsiz bir kaynak sunmaktadır (The National Export, 1899: s. 16). 1824 yılından beri Amerikan endüstrisinin gelişimi adına hiç bir

yazılmış olduğu halde, aslı İngilizce olan söz konusu belge incelendiğinde Kahire'ye gitmek isteyen şahsın Ahmed Rüstem Bey'in annesi ve tarihin de 17 Temmuz 1908 olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca açıklamada '*Ahmed Rüstem*' ismi kullanılmıştır ki bu pek de mümkün değildir; zira önceki sayfalarda yer aldığı üzere '*Ahmed*' adını 1914 yılında, Washington Büyükelçiliği görevine atanmasının hemen öncesinde almıştır

desteğini esirgemeyen, düzenlediği toplantı ve sergiler ile Amerika'daki ticari koşulların daha iyi konuma taşınmasını teşvik eden; rapor ve ödülleri tüm dünyaca tanınmış bir kuruluş olan Franklin Enstitüsü ve Philadelphia Ticaret Müzesi'nin ortak himayelerinde düzenlenen sergiler, yerli, yabancı satıcı ve üreticilerin birebir iletişimleri; yeni alanlar araştıran ve dünya üzerinde Amerika ile yakın ticari ilişkiler kurma arzusundaki işadamlarına bazı avatajlar sağlayarak, onlara destek olmak için her türlü imkanı sunmuştur (The National Export, 1899: s. 8).

İlki 1897 yılında, daha ziyade Latin Amerikalı işadamı ve üreticilerinin katılımlarıyla gerçekleştirilen kongreye, 1899'da ise dünyanın hemen her yerinden çok daha geniş bir katılım olmuştu (The National Export, 1899: s. 7). Philadelphia Ticaret Müzesi Uluslararası Danışma Kurulu'nun katkılarıyla düzenlenen kongreye Washington'da bulunan tüm dış ülke diplomatlarının (Los Angeles Herald, 5 Temmuz 1899: sy) yanı sıra Avrupa, Güney Afrika, Hindistan, Avustralya, Çin, Japonya, Asya ülkeleri, Orta ve Güney Amerika'dan üç yüzün üzerinde ticaret odası ve ticari birliklerden üst düzey temsilcileri davet edilmişti.

Pulllman Cars adlı firmaya ait özel bir trenle Pennyslvania'dan hareket edip, Philadelphia Stratfort Otel'de konaklayacak olan bu diplomatlar arasında, o dönem Washington'daki Osmanlı Elçiliği'nde Başkâtiplik görevini yürütmekte olan Ahmed Rüstem Bey ve Elçilik İkinci Kâtibi Sıdkı Bey de bulunmakta idi. 12 Ekim - 1 Kasım 1899 tarihleri arasında düzenlenen; İngiltere, Rusya, Şili, Arjantin, Japonya, Kosta Rika, Guatemala, Çin, Haiti, Venezuela ve Kore elçiliklerinin de iştirak ettiği bu kongrenin programı ise şöyleydi:

12 Ekim: Açılış
13 Ekim: Ticari Gelişim
14 Ekim: Amerikan Endüstrisi
16 - 17 Ekim: Avustralya Günleri
18 - 19 Ekim: Asya Günleri
20 Ekim: Endüstriyel Organizasyon ve Ticari Eğitim

21 Ekim: Deniz Ticareti ve Konsolosluk Hizmeti

23 Ekim: Afrika Günü

24 Ekim: Kanal Günü

25 Ekim: Gelişim Günü

26 - 28 Ekim: Pan - Amerikan Günleri

30 - 31 Ekim: Avrupa Günleri

1 Kasım: Kapanış Oturumu ("The Diplomats' Departure", The Evening Times, 12 Ekim 1899: s. 1).

Yaptığımız araştırmada, Ahmed Rüstem Bey'in diplomatlık kariyerinde Washington Sefareti Başkâtipliği görevine terfi ettirilmesinin (28 Ağustos 1899) hemen ardından katılmış olduğu ve daha önce yapılmış çalışmalarda yer verilmemiş bu kongre hakkında ne yazık ki daha detaylı bir bilgiye ulaşabilmek mümkün olmamıştır.

1. 2. 4. Washington Maslahatgüzarlığı (2 Haziran 1909 - 16 Mayıs 1910):

II. Meşrutiyetin ilan edilmesi, 1909 yılına kadar Osmanlı Hariciyesinde herhangi bir görev verilmemiş olan Ahmed Rüstem Bey için bir fırsat olmuştur. 1903 yılında ulaştığı ve gazetecilik yaparak altı yıl süre ile kaldığı İskenderiye'nin ardından Ahmed Rüstem Bey, Dakota County Herald adlı gazetenin haberine göre 6 Mayıs 1909 tarihinde Washington Türk Elçiliği Maslahatgüzarlığı'na atanmıştır ("Change In Cabinet", Dakota County Herald, 7 Mayıs 1909: sy)[*]. Ahmed Rüstem Bey, hariciye görevleri süresince ülkenin temsil ve tanıtımının sağlanabilmesi için davet, resepsiyon, kongre gibi yapılan tüm organizasyonlara katılmaya daima özen göstermiştir. Bunlardan biri, 11 Ocak 1910 tarihinde başkentin Heykel Salonu Binası'nda düzenlenen; bir asker, yazar ve diplomat olan General Lew Wallace'ın, ülkesine sunmuş olduğu büyük hizmetlerin anısına yapılan heykelinin görkemli açılış töreni ve yemek daveti olmuştur. Ahmed Rüstem Bey, ev sahipliğini Indiana Valisi Thomas R. Marshall'ın üstlendiği bu davete New Mexico Delegasyonu'ndan W. H. Andrews, Senatör Beveridge gibi önemli isimler ile birlikte

[*] Ancak Doç. Dr. Şenol Kantarcı'nın a.g.m 254. sayfasında ise söz konusu tarihin 25 Ağustos 1909 olduğu yer almaktadır.

katılmıştır (“Wallace’s Statue Unveiled”, New York Daily Tribune, 12 Ocak 1910: s. 6).

Ahmed Rüstem Bey, maslahatgüzarlık görevinin ardından 16 Mayıs 1910’tarihinde o dönem Osmanlı’nın Paris Başkonsolosu olan Lütfi Bey hakkında çıkan yolsuzluk haberlerini araştırmak üzere Hariciye Nezareti tarafından İstanbul’a çağrılmıştı (Erol, 1973: s. 13). Ahmed Rüstem Bey, Paris Elçiliği’ndeki terfi niteliği taşıyan bu soruşturma vazifesi için 17 Mayıs 1910 tarihinde denizyolu ile Avrupa’ya gitmek üzere New York’tan hareket etmiştir. Ondan boşalan makama ise Büyükelçi Yusuf Ziya Paşa ulaşıncaya kadar Elçilik Başsekreteri Rauf Ahmed Bey refakat etmiştir (“Local and Telegraph Briefs”, The Christian Science Monitor, 17 Mayıs 1910: s. 4). Yaptığı araştırmanın sonucunda, Paris Başkonsolosu Lütfi Bey’in bazı gizli evrakları çaldığı ve haksız kazançlar sağladığını yani kısaca görevini kötüye kullanıp suistimal etmiş olduğunu rapor eden Ahmed Rüstem Bey, bu raporunu Paris Büyükelçisi Naum Paşa aracılığıyla Hariciye Nezareti’ne ulaştırmıştır (Erol, 1973: s. 14).

1901 yılında Daily Mail’de yayınlanan makaleleri yüzünden görevinden el çektirilen ve 1909 yılına değin Kahire’de kalan Ahmed Rüstem Bey için Paris Elçisi hakkında hazırladığı bu soruşturma raporu, aslına bakılacak olursa Hariciye Nezaretinin şahsına olan güveninin bir göstergesi oluşunun yanı sıra sarsılan itibarının da yeniden temini niteliğini de taşımakta idi.

Yaklaşan Balkan Savaşı öncesinde yaşanan tüm bu olayların ardından ise 1911 yılına gelindiğide Ahmed Rüstem Bey, babası Nihad Paşa’nın yerine Karadağ’ın başkenti Çetine’ye Büyükelçi olarak atanmıştır (BOA, İHR. 427 - 51, 1324. Z).

1. 2. 5. Çetine Büyükelçiliği (1911 - 8 Ağustos 1912):

Bir yandan 1908 yılında Avusturya’nın Bosna - Hersek’i ilhakı, diğer yandan ise Bulgaristan’ın bağımsızlığını ilan etmesi gibi olayların neticesinde Balkan Devletleri, dağılmakta olan Osmanlı İmparatorluğu’nun içerisinde bulunduğu durumdan istifade etmiş; buna karşılık Büyük Devletler de Balkan toplumları arasında ortaya çıkan bu

bağımsızlık hareketlerinin imparatorluk topraklarında yol açtığı sorunları şahsi menfaatleri doğrultusunda kullanmışlardır (Uçarol, 1995: s. 429).

Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarını aralarında pay etmek isteyen devletlerden biri de 1878'de bağımsızlığını kazanan Karadağ idi. 1911 yılında Fransa'nın Fas'taki nüfuzunu arttırmasının ardından İtalyan Hükümeti Trablus üzerindeki emperyalist isteklerini gerçekleştirmek için harekete geçmişti. 27 Eylül 1911 tarihinde İtalyan Devleti Bab-ı Âli'ye, ülkedeki İtalyan vatandaşlarına kötü muamelede bulunulduğu ve İtalya'nın ekonomik girişimlerinde yanlı davranıldığını gerekçe göstererek yirmi dört saat içerisinde ya Trablus'un işgal ve yönetimini kabullenmeleri, ya da savaş arasında bir seçim yapmaları hususunda ültimatom çekmişti. İtalya'nın, Türklerin uzlaşmacı cevabına rağmen süre dolduğunda yani 29 Eylül günü savaş ilan etmesi (Treadway, 1998: s. 87) neticesinde de 27 Eylül tarihi itibarıyla Balkanlar'daki sükunet son bulmuştu (Treadway, 1998: s. 88). Türk - İtalyan savaşı, Türkiye'nin Avrupa'daki topraklarını parçalamak üzere aralarında anlaşan Balkan uluslarının hırs ve isteklerini gün yüzüne çıkartmıştı. Eylül ayının sonlarına doğru gerçekleşen Trablus'un bombalanışı, Balkan Yarımadası'nın, nihayetinde ise tüm Avrupa'nın adeta yeniden şekillenişine sebebiyet veren Balkan Savaşları zincirinin başlangıcı olmuştu (Treadway, 1998: 88).

1877 - 1878 Osmanlı - Rus Savaşı'nın ertesinde yaşanan göçler özellikle Balkan topraklarındaki Müslüman halk nüfusunun azalması ölçüsünde Osmanlı'nın bölgedeki etkinliğini de olumsuz yönde etkilemiştir. Balkan Savaşı başlamadan hemen önce Almanya, Rusya, İtalya, Avusturya gibi büyük devletlerin, birtakım emperyalist çıkarları doğrultusunda Osmanlı Devleti'ni parçalayabilmek üzere Bulgar, Sırp ve Yunan halkını bağımsızlıkları adına kışkırtmaları, Balkanlar'daki Müslüman halk üzerinde baskı oluşturmaya başlamıştı. Kosova, İşkodra ve Arnavutluk'ta yaşamakta olan Müslüman halk aleyhine yürüttükleri politika bölgede başlayan isyanların neticesinde istikrarsızlığa neden olmuştu.

Bahsi geçen dönemde, 1911 yılının Mart ayında Kuzey Arnavutluk'ta Osmanlı

yönetimine karşı Katolik Malisorlar tarafından bir isyan başlatılmış idi. Ahmed Rüstem Bey, bölgeye ilişkin Rus Büyükelçisi Izwolsky Bey ile yapmış olduğu görüşmenin ardından Hariciye Nazırı Mehmed Rifat Paşa'ya 3 Haziran 1911 tarihinde bir rapor sunmuştu.[*] Raporda Rus Büyükelçisinin, Selanik'e daha kolay ulaşabilmek ve Arnavutluk'taki düzensizliğin devamı olan Avusturya - Macaristan'nın Dağlı Arnavutlar da olarak anılan Malisorlar'a silah ve para sağlama amacında olduğu hakkında bazı suçlamaları yer almakta idi. Ahmed Rüstem Bey, Malisorlar'ı 'boğulmanın eşiğine gelmiş' olarak nitelendirirken; bu kalkışmalarının Osmanlı Devleti adına, Arnavutluk'ta sürekli olarak asker bulundurulması ve imparatorluk gündemindeki reformlara öncelikle bu topraklardan başlanması anlamına geldiğini ifade etmişti. Hattâ söz konusu reformların o bölgede maddi ve manevi anlamda Osmanlı Devleti'nin otoritesini güçlendireceğini vurgulayan Ahmed Rüstem Bey, bu suretle Selanik'in Avusturya - Macaristan'a karşı koruma altına alınmış olacağını da sözlerine eklemişti (BOA, HR. SFR. 3 637/17). Ayrıca diğer yandan bu isyanda; Arnavutluk'u ele geçirerek Adriyatik'i kapalı bir deniz haline dönüştürme isteğine karşın, Avusturya'nın 1908'de Bosna - Hersek'i ilhak etmesi ile bu isteğine ulaşamayan (Uçarol, 1995: s. 423) İtalya kadar, İtalyan Kralı'nın damadı olan Karadağ Kralı Nikola'nın da desteği mevcut idi. Zira İtalya, Trablusgarp işgali öncesinde Osmanlı Devleti'ni yıpratmayı amaçlamasına ilaveten Karadağ Hükümeti'ni de 1911 yılı bahar ayları itibarıyla ayaklanmak üzere kışkırtmakta idi (Durham, 1914: s. 19). Çetine Sefareti'nden ise Nisan 1911'de gelen istihbarat uyarınca Büyük Devletler Karadağ'a Arnavut isyanı hususunda tarafsız olmasını, aksi halde doğabilecek kargaşadan sorumlu tutulacağı bildirmişti (Durham, 1918: s. 76). Çünkü olası bir Arnavutluk sorununun Balkanlar üzerinde, Kuzey Afrika'da patlak verebilecek herhangi bir krizden çok daha ciddi etkileri bulunmakta idi. Karadağ Kralı Nikola, İtalyan - Türk savaşından çıkar elde etmenin yanı sıra Karadağ ve Arnavutluk'u kendi krallığı bünyesinde birleştirme peşindeki hayallerine rağmen 1911 yılı sonbaharına

[*] O dönem Karadağ'ın başkenti Çetine Büyükelçilik görevinde bulunan Ahmed Rüstem Bey askeri, siyasi reformlardan çok ekonomik anlamda kalkınma ve toplumsal barışın teminini, bölgedeki sorunların bir çözümü olarak görmekte idi. Ahmed Rüstem Bey söz konusu raporunda; bölge halkını birarada tutarak, Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını güçlendirecek olan 'Osmanlılık' kavramına vurgu yapmıştır. İttihat ve Terakki Hükümeti'nin Arnavutluk, Kosova ve İşkodra'da yürütmekte olduğu politikaları tenkit ederek; Abdülhamid dönemi politikalarının yeniden uygulanması gerektiğini vurgulamıştır. Bölge halkının barış ve refah temeline dayanan bu politikanın sağlanması için önerisi ise her zaman olduğu üzere askeri reformlardan ziyade halkın iktisadi anlamda iyi duruma kavuşturulması idi (Köstüklü, 2012: s. 41 - 56).

değin meseleye karşı soğukkanlılığını muhafaza etmişti (Treadway, 1998: s. 90). Ancak 1911 yılı Aralık ayının ortalarına doğru mevcut statükoyu parçalamak adına bir proje geliştiren Kral Nikola, Karadağ ve Türkiye'nin karşılıklı olarak toprak değişimi yapmalarını, bu doğrultuda ise bilhassa Türk nüfuzunun fazla olduğu Velika, Mokra ve Jezerski'yi de kapsayan Rzanica bölgesini alma önerisinde bulunmuştu (Treadway, 1998: s. 92). Türk konsolosu Asım Bey'i bu konuya dair bilgilendiren Kral Nikola, Bab-ı Âli'nin sınırdaki yeni düzenlemeleri kabullenmediği takdirde sonuçlarına da katlanmak durumunda olduğunu bildirmişti (Treadway, 1998: s. 92). 1912 yılı Şubat ayına gelindiğinde ise Türkiye, Karadağ ile söz konusu sınır düzenlemelerine ilişkin sorunları çözmek amacıyla anlaşma yapmak üzere harekete geçmiş ancak bu tavrı, barışı tesis etmekten ziyade savaş için bir bahane olurken Türk - Karadağ sınırındaki mevcut sorunun çözümsüz kalmasına da sebebiyet vermişti (Treadway, 1998: s. 93).

İtalya ile olan savaş yüzünden düzenli ve dayanıklı bir ordu teşkil edemeyen Türk tarafı, sorunu daha kısa ve somut şekilde halledebilmek üzere bu kez farklı bir yol uygulama kararı almıştı. Görevinden imzaladığı bir belge yüzünden ansızın uzaklaştırıldığı söylenen fakat hakkında detaylı bir açıklama yapılmayan (Durham, 1914: s. 63) babası Nihad Paşa'nın ardından Çetine Büyükelçisi olan Ahmed Rüstem Bey, Türklerin Kral Nikola'dan çekindiğini inkâr ederken, Kral'ı daha hoş olan bu yolla yani bir tür yatıştırma politikası ile kazanmanın daha akıllıca olduğunu düşündüklerini belirtmişti (Treadway, 1998: s. 102). Söz konusu karar doğrultusunda Kral Nikola'nın ricası üzerine Osmanlı Hükümeti; Karadağ Devleti'nin diplomatik temsilcisine ait, İstanbul Boğazı Emirgan sahilinde bulunan ve oldukça da konforlu olan yazlık köşkü 500 bin Frank'a satın alma kararını vermiş idi. (Treadway, 1998: s. 102).

Öte yandan Karadağ Kralı Nikola ve Bulgaristan Kralı Ferdinand, Habsburg yeni Dışişleri Bakanı'nın da katılımının muhtemel olduğu görüşmeleri gerçekleştirmek üzere 1912 Mayıs'ında Viyana'ya gideceklerini duyurmuşlardı. Yapılan bu görüşmelerde Avusturyalı diplomat Berchtold ve Avusturya - Macaristan imparatoru Francis Joseph, Kral Nikola'ya barışı muhafaza etmesini istemiştir. Ayrıca Kral Nikola'ya Arnavutluk'ta tedirginlik yaratmak ve halkı kışkırtmaktan kaçınması konularında da baskıda

bulunmuşlardı. Kral Nikola her ne kadar bölge halkının güvencesi için elinden geleni yapacağına dair güvence verse de bunu uygulamamıştı (Treadway, 1998: s. 92). Zira hem Kral Nikola'nın Viyana seyahatini takiben Osmanlı sınırındaki cephelerinin bir kısmında çarpışmaların vuku bulması, hem de sınır protokolünü şekillendirme prosedüründeki engel bir süreden beridir bölgede yaşanan sessizliğe son vermişti. Nihayetinde 11 Temmuz 1912 tarihinde ortak sınır komisyonu Rzanica bölgesinin sınır düzenlemesi konusunda fikir birliğine varmış; ancak Karadağlılar bu anlaşmayı onaylamak üzere derhal harekete geçseler de, Türkler ertelemeyi tercih etmşlerdi. Kısa zaman içerisinde konuya ilişkin birtakım söylentilerin İstanbul'a ulaşması üzerine Karadağ, sınır protokolünün dört gün içerisinde kabulü için ültimatom çağrısında bulunmuş; devamında ise Osmanlı Devleti - Karadağ sınırında hemen her gün çatışmalar vuku bulmaya başlamıştı (Treadway, 1998: s. 102). Ayrıca Berlin sınırındaki köy, kasaba ve yeşil alanların arasına çizilmiş olan 'tartışmalı' bölgelerde de sıklıkla olaylar yaşanmakta idi. Karadağ halkı kendilerine ait olduğunu belirttikleri bu bölgelerde Türk halkının sığınak inşaa edip, siper kurmakla kalmayıp, kurulan bu sığınaklardan sınır güvenliğini sağlayan askerlerin sürekli olarak kendilerine ateş açtıklarını iddiasında bulunmmakta idiler.

1912 yılının Temmuz ayında mevcut kargaşayı gidermek, sınırları düzenlemek amacıyla Türk ve Karadağlılardan müteşekkil bir komisyon kurulmuş ancak komisyon bölgeye ziyaret gerçekleştirerek olayları bizzat görmek yerine, herşeyi harita üzerinde halletme kararı almıştı. Gerçekte savaşı askıya almanın peşinde olan Karadağ'a göre Türklerin, barış istemeleri durumunda sınır düzenlemelerinin yabancı müfettişlerce yapılması hususunda ısrarcı olmaları gerekmekte idi (Durham, 1914: s. 160). İşte ortam tam da böyle bir durumda iken (Durham, 1914: s. 161), 4 Ağustos 1912 tarihinde Karadağ ve Türk birlikleri Kolasin'in kuzeydoğusunda yer alan Mojkovach'ta karşı karşıya gelmişlerdi (Treadway, 1998: s. 102). Yetkililerin, hakkında detay vermekten kaçındığı Çetine ise kelimenin tam anlamıyla kaynamakta idi. Sınır güvenliğince, yörede çalışmak üzere gönderilen Karadağlı köylülere o esnada ateş açılması, evlerinin yakılıp yıkılması onların öfkelenmelerine ve Türkleri sınırın 15 km içerisinde bulunan Bielopolje'ye kadar geri püskürtmelerine neden olmuştu (Durham, 1914: s. 161).

Neticede, uyguladığı yatıştırma politikası bir fayda sağlamayan Ahmed Rüstem Bey 6 Ağustos 1912 tarihinde Karadağ Hükümeti'ne bir yazı göndererek Çetine'nin razı gelmemesi halinde olası korkutucu sonuçlara da katlanmak zorunda kalacaklarına dair uyarıda bulunmuştu (Treadway, 1998: s. 102). Ancak Karadağ yapılan bu uyarıyı pek dikkate almamış; Türklerin yerleştiği bölgenin tartışılabilirliğini kabullenmesine rağmen askeri işgale karşı gelmiş ve Türk bölgesinde yaşanan vahşet için aynı günün akşamı saat 8'e kadar özür talep etmiştir. Karadağ'ın bu tutumu üzerine ise Ahmed Rüstem Bey, 8 Ağustos 1912 günü tüm diplomatik ilişkilerini sonlandırdığını Osmanlı Hariciye Nezareti'ne bildirerek ülkeyi terk etmiştir (Durham, 1914: s. 62).

Ahmed Rüstem Bey, Çetine Büyükelçiliği görevini takiben, 1912 yılında başlayan Balkan Savaşı'na er olarak katılmış; savaşın sona ermesinin ardından Osmanlı Hariciyesindeki diplomatlık görevine geri dönmüş; daha önceki tarihlerde farklı mevkilerde görev yapmış olduğu Washington'daki Osmanlı Elçiliği'ne bu kez büyükelçi sıfatı ile atanmıştır (Erol, 1973: s. 15).

2. BÖLÜM: WASHINGTON BÜYÜKELÇİLİĞİ ve ERMENİ SORUNU:

Washington Büyükelçiliği, Ahmed Rüstem Bey'in hariciye kariyerindeki almış olduğu görevlerin belki de en önemlisi idi. Oldukça kritik bir süreçten geçildiği, Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı günlere denk gelen Washington büyükelçiliği Ahmed Rüstem Bey için bir dönüm noktası olmuştur.

Amerikan kamuoyunda Türkler aleyhinde Ermeniler üzerinden yaratılmak istenen olumsuz imaja karşı çıkmıştır. Hattâ bu doğrultuda verdiği beyanat, istenmeyen adam ilan edilmesine yol açmıştır. Doğu bildiğini söylemekten asla sakınmayan ve konuştuğunun daima arkasında duran Ahmed Rüstem Bey, konuya ilişkin beyanatı sebebiyle o dönem Amerikan basınında çok sık yer almıştır.

Ermeni propagandalarının arkasında Amerika'nın Birinci Dünya Savaşı'nda kendi saflarında yer almasını sağlamaya çalışan İngiltere ve Fransa'nın olduğunu savunmuştur. Beyanatının amacının Osmanlılığı savunmanın yanı sıra bu görüşüne ilişkin Amerika'yı uyarmak olduğunu ifade etmiştir. İyi niyetini belirtmesine karşın Washington büyükelçiği görevi ne yazık ki Ahmed Rüstem Bey'in kariyerinin sonu olmuştur.

2. 1. Washington Büyükelçiliği'ne Atanması (22 Nisan 1914):

Ahmed Rüstem Bey 22 Nisan 1914 tarihinde daha önce görev yapmış olduğu Washington'daki Osmanlı Sefareti'ne büyükelçi olarak atanmıştır (BOA, İ. MBH. 15 - 51; Erol, 1973: s. 15). Ancak dönemin Amerikan Başkanı Woodrow Wilson, mevcut birtakım çekinceleri sebebiyle onu ilk başlarda büyükelçi olarak kabul etmeye pek de istekli görünmemekte idi. 2 Mayıs 1914 tarihinde Dışişleri Bakanı Bryan, konuyu çözümlemek üzere Ahmed Rüstem Bey'in daha önceki görevlerinde Amerikan Hükümeti'nin güvenini sarsacak herhangi bir davranışta bulunmayışı, dolayısıyla da Amerikan Dışişleri'nce bilinen bir şahsiyet oluşundan hareketle aşağıdaki mektubu kaleme almıştı:

"*Muhterem Cumhur Başkanı,*

Türk Hükümeti, Rüstem Bey'in Washington'a elçi olarak tayininin bu hükümet için uygun olup olmadığını bizim İstanbul'daki elçiliğimiz vasıtasıyla sormuş.

Rüstem Bey, 2 Haziran 1909 dan 16 Mayıs 1910 a kadar Türk sefaretinin Konsolosu idi ve bu vazifede üç ay müddetle maslahatgüzar sıfatı ile bulundu. Karakteri hakkında ona atfedilecek hiç bir şikâyet olmamıştır. Hariciye Vekaleti'nin Rüstem Bey'i kabul etmemesine hiç bir sebep yoktur. Siz tasvip ederseniz ben de elçiliğe aynen bildireceğim" (Erol, 1973: s. 16)

Amerika Dışişleri Bakanı Bryan'ın Ahmed Rüstem Bey'e duyduğu itimadı yansıtan söz konusu mektubuna karşılık olarak Başkan Wilson ise cevaben:

"*Muhterem Hariciye Vekili,*

Washington'a Türk elçisi olarak Rüstem Bey'in tayininin bizim için uygun olup olmadığını bizim İstanbul'daki elçiliğimiz vasıtası ile soruşturan Türk hükümetine ait 2 Mayıs tarihli mektubunuzu aldım. Benim kararım tamamiyle sizinki gibidir. Bunu Türk hükümetine bildireceğinizi ümit ederim"

Bunun üzerine Washington'a ulaşan ("New Turkish Ambassador Arrives", The Day Book, 18 Haziran 1914: s. 3) ve 18 Mayıs 1914'te Başkan'ın huzuruna çıkan (BOA, İ. MBH. 15/47) Ahmed Rüstem Bey, Ziya Paşa'nın halefi olarak 22 Haziran 1914 tarihinde Washington Büyükelçiliği görevine resmen başlamıştır (Erol, 1973: s. 17)[*]. Fakat bu vazifesi öyle önemli ve kritik bir sürece denk gelmişti ki zira Avrupa'da yaşanan gelişmeler, Ahmed Rüstem Bey'in göreve getirilişinin sadece bir kaç gün sonrasında gerçekleşecek olaylar neticesinde dünyadaki tüm dengeleri değiştirmeye gebe idi.

[*] Ancak Bilâl Şimşir bu tarihi "Amerika'daki Ermeni Propagandası ve Büyükelçi Ahmet Rüstem Bey" adlı makalesinin 33. sayfasında 24 Haziran 1914 olarak vermiştir.

Avusturya - Macaristan Veliahdı Arşıdük François Ferdinand 1914 yılı Haziran ayının sonlarına doğru, Avusturya - Macaristan'ın Büyük Sırbistan'ı kurma amacına karşı çıkan devletlere gözdağı vermek üzere Bosna'da bir hamlede bulunma kararı alarak söz konusu olaylara iştirak etmek üzere Saraybosna'ya gelmişti (Uçarol, 1995: s. 462). Ancak Ferdinand'ın 28 Haziran 1914 günü, Bosna - Hersek'in Avusturya'ya ilhakını kabullenemeyen '*Princip'* isimli Sırplı bir milliyetçi tarafından vurularak öldürülmesi ile Avusturya hem Sırbistan'a bir darbe vurma, hem de mevcut sorunların çözümünden fayda sağlama fırsatını bulmuştu (Uçarol, 1995: s. 461). Yaşanan suikast olayını takiben Avusturya'nın Sırbistan'a savaş ilanın ardından Almanya'nın desteğini sağlaması karşısında Rusya'nın da Sırplar'a verdiği destek, şaşırtıcı hızla tüm Avrupa'yı bir hafta gibi oldukça kısa sürede dünya savaşının eşiğine getirmişti (Armaoğlu, 2007 : s. 55). Ancak 1914 yılı Kasım ayına kadar Osmanlı Devleti, 1917'ye kadar ise Amerika yayılan bu büyük savaşın dışında kalacaklardı.

2. 1. 2. Savaş Zırhlıları Sorunu:

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'nın öncesinde 1911 yılında bir İngiliz tersanesine, Yunan Deniz Kuvvetleri'ne karşı bilhassa Ege Denizi'nin güvenliğini temin edebilmek üzere hem '*Reşadiye*' adlı zırhlı sipariş etmiş, hem de Brezilya için İngiltere'de inşa edilmekte olan '*Rio de Janerio*' zırhlısını satın alıp '*Sultan Osman*' ismini vermişti. 1914 yılı Temmuz ayı itibarıyla teslimi planlanan bu iki zırhlının bedeli ise Türk halkından toplanmıştı. Ancak savaşın başlamasını takiben İngiliz Hükümeti tüm ticaret hukuku kaidelerini hiçe sayarak 3 Ağustos 1914 tarihinde bu zırhlılara el koyduğunu beyan etmişti (Uçarol, 1995: s. 465.)

Daha önce asla bir yabancı güce zırhlı satışı gerçekleştirmeyen Amerika'nın; birinin değeri 5.8 milyon dolar olan '*Mississippi*', diğerinin değeri ise 5.9 milyon dolar olan '*Idaho*' adlı iki savaş gemisi 1908 yılından beri komisyonda bekletilmekte idi. Komisyon sekreteri Daniels, bu iki zırhlının da liman savunmasında etkili olmalarına karşın, yeterince modern bir donanıma sahip olmadıkları, toplamda yaklaşık 12 milyon dolar eden satış tutarını 14 milyona çıkarabileceğini ifade etmişti. Başlangıçta, her ne

kadar söz konusu zırhlıların satışının kime yapılacağı hususu büyük bir itinayla gizlenmiş olsa da Yunanistan'a satılacağına dair bazı bilgiler mevcut idi. Zira İngiliz tersanesinde Brezilya için inşa edilen zırhlıyı donanmasına katan Osmanlı Devleti ile başedebilmek üzere satın alma teklifi bizzat Yunanistan tarafından gelmişti. Bunun neticesinde ise Daniels'ın teklifi komitenin çoğunluğunca onaylanmış ve yapılacak olan sözleşme Amerikan Senatosu'na sunulmak üzere hazırlanmıştı ("Greece Wants Old Warships", The Bemidji Daily Pioneer, 29 Mayıs 1914: s. 2).

Ancak o günlerde 20 Haziran 1914 tarihli Donama Mecmuası'nda, alınan telgraflar doğrultusunda ücreti Türk halkından temin edilerek yaptırılan bu zırhlılarla ilgili olarak söz konusu satışın bir rivayetten ibaret olup, Amerikan heyetince uygun görülmediği bilgisi yer almıştı. Yine aynı haberde lokal bir Yunan gazetesinden alıntı yapılarak satışın onaylandığı, bir kaç ay içerisinde de Pire Limanı'nında olacağından da bahsedilmekte idi (Donanma Mecmuası 49 - 1/20 Haziran 1914). İşte tam da o süreçte henüz görevine başlamış ve böylesi hususlara ülkesinin hakkını savunma doğrultusunda daima hassasiyetle yaklaşan Ahmed Rüstem Bey, gizli tutulan bu satışa mani olabilmek için Başkan Wilson ile görüşerek satışın her iki ülke donanması arasındaki güç dengesini bozup, barışa zarar verebileceğini ifade etmiş olsa da ne yazık ki başarılı olamamıştır (" Turkish Envoy Is on His Way Home", The Evening Star, 3 Ekim 1914: s. 1). 3 Ağustos 1914 tarihine ait Donanma Mecmuası'nda ise satışın gerçekleştiği, '*Mississippi*' zırhlısına '*Kilkis*' adı verilerek Miralay Vilahapolis, '*Idaho*' zırhlısına da '*Limnos*' adı verilerek Miralay Durutis Kaptan'ın tayin edildiğine ait bir haber yer alırken (Donanma Mecmuası, 54/3 Ağustos 1914)[*]; Başkan Wilson'ın, 30 Haziran 1914'te savaş zırlılarının Yunanistan'a resmen satış hükmünü içeren donanma ödenek faturasını imzaladığı haberi de gazete manşetlerine taşınmıştır ("by", The Daily Ardmoreite, 30 Haziran 1914 : s. 2).

Ege Denizi'nde güvenliğin sağlanabilmesi için satın alınan iki zırhlıya 1914 yılında İngilizler tarafından el konulması Osmanlı ve Yunan Donanmaları arasında bir güç dengesizliği yaratmıştı. Ahmed Rüstem Bey'in Amerika'da büyükelçilik görevine henüz başlamış olduğu süreçte, iki Amerikan zırhlısının Yunanistan'a satılacağı gündeme

[*] Detaylı bilgi için bkz. www.donamatarihi.com

gelmişti. Hattâ bu teklifin bizzat Yunanistan'dan geldiği bilgisi karşısında Ahmed Rüstem Bey gerçekleşecek, haksız bulduğu bu satışa mani olmak istemiştir. Dürüst bir kişiliğe sahip ve daima Osmanlı'nın haklarını savunan Ahmed Rüstem Bey zırhlı satışına ilişkin Amerikan Başkanı Wilson ile görüşmüştür. Görüşmede, satışın gerçekleşmesi halinde Ege Denizi'nde Osmanlı Donanması aleyhine meydana gelecek orantısız güç dengesinden bahsetmiştir, ancak tüm çabalarına rağmen başarılı olamamış ve satış gerçekleşmiştir.

Başkan Wilson'ın bu tutumunda Amerika'daki Rum lobisinin etkisi olduğu düşünülebilir. Ayrıca gerçekleşen bu satış henüz görevinin ilk aylarındaki Ahmed Rüstem Bey'in Amerika'ya karşı tepki duymasına neden olmuştur. Zira bu olayın hemen sonrasında Amerika'da İngiltere ve Fransa tarafından yürütülen Ermeni propagandaları gündeme gelmiştir. Ahmed Rüstem Bey, Osmanlı topraklarındaki Ermeni halk üzerinden 'zalim Türk' imajı yaratarak Amerikan kamuoyunu etkilemeye çalışan İngiltere ve Fransa'nın bu tutumuna karşı büyük bir tepki göstermiştir. Bu propagandaların, yaşanan zırhlı satışının ardından gündeme gelmesi ise Ahmed Rüstem Bey'in tepkisinin hiç kuşkusuz çok daha sert olmasına yol açmıştır. Öyle ki, ilerleyen süreçte yaşanacak olaylar Ahmed Rüstem Bey'in hariciye kariyerinin noktalanması ile son bulacaktır.

2. 1. 3. Ermeni Sorunu:

Batılı devletler, özellikle jeopolitik konumu sebebiyle Osmanlı topraklarına göz dikmişlerdi. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren parçala ve yönet görüşü doğrultusunda Osmanlı Devleti'ndeki azınlıkları özgürlük yolunda önce ayaklandırıp, ardından da koruyuculuklarını üstlenmişlerdir (Tosun, ty: s. 145). Bu azınlıklardan biri de yüzyıllardır Osmanlı Devleti'nde barış içerisinde yaşamakta ve bundan dolayı '*millet-i sadıka'* addedilen Ermeni toplumu idi.

Osmanlı Devleti'nin zayıflığından faydalanarak çöküşünü hızlandırmak amacıyla Batılı devletler Ermenileri millet olma bilinci doğrultusunda kışkırtmaya başlamışlardır. Kısacası, aralarında İngiltere, Rusya ve Fransa'nın yanı sıra Amerika'nın da bulunduğu

emperyalist devletlerin yürüttükleri bu politikanın sonucunda ise Ermeni Sorunu ortaya çıkmıştır (Akgün, ty: s. 1).

Amerika, 19. yüzyılın başlarından itibaren '*Amerika Amerikalılarındır'* görüşünü benimsediği Monroe Doktrini çerçevesinde bir nevi izolasyon politikası izlemekte idi. Ancak Avrupa'nın sömürgeciliğine karşı daha fazla sessiz kalamayan Amerika da din olgusundan hareketle Monroe Doktrini'ne ters düşmeden, özellikle misyonerler aracılığıyla, sömürgecilik mücadelesine dahil olmuştur (Akgün, ty: s. 3).

2. 1. 3. 1. Ermeni Sorunu ve Amerika:

Zengin ve verimli topraklarıyla dünya üzerindeki emperyalist devletleri cezbeden Osmanlı Devleti ile Amerika'nın ilişkileri 18. yüzyılın ikinci yarısında başlamış olup, esas diplomatik ilişkiler Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecine denk düşen 19. yüzyılda gerçekleşmiştir (Torun, 2005: s. 229). Amerika'nın amacı kârlı bulduğu Türk piyasasında hüküm süren Avrupalıları bertaraf ederek bu pazardaki yerini alabilmek idi. (Şimşir, 2014: s. 46). İlk olarak 1811 tarihinde İzmir'de bir ticaret odası kuran Amerikalı tüccarların (Payaslian, 2005: s. 1) ardından 1820 yılı ile birlikte Yunan İsyanı'nı takiben Avrupalı devletler tarafından Navarin'de donanması yakılan Osmanlı Devleti'nin artık aradığı müttefiki bulması ise Amerikan ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Ayrıca bu tarih, aynı zamanda Amerikan Protestan misyonerlerin Osmanlı topraklarında açtıkları hastane, okul ve yetimhaneler vasıtasıyla misyonerlik faaliyetlerine başladıkları tarih olması açısından da büyük önem arzetmektedir (Torun, 2005: s. 229). 1830 yılında Amerika ile Osmanlı Devleti arasında yapılan '*Seyr-ü Sefain ve İcra-ı Ticaret*' anlaşması çerçevesinde Amerika'ya, '*en ziyade müsaadeye mazhar devlet*' statüsü ile kapitülasyonlardan yararlanma hakkı tanınmış (Torun, 2005: s. 230); ayrıca Osmanlı Hükümeti ile ticaretin yanı sıra bir dostluk niteliği de taşıyan bu anlaşma karşılıklı olarak diplomatik ve konsolosluk değişiminin yolunu da açmıştır (Payaslian, 2005:s. 2). Bu anlaşmadaki önemli noktalardan biri Monroe Doktrini ile '*Amerika Amerikalılarındır*' görüşünden çıkışla bir nevi izolasyon politikası güden Amerika'nın büyük çıkar ve beklentileri söz konusu olduğunda dünya politikasını hiç tereddütsüz benimseyebildiği;

diğeri ise hem Avrupa'yı işlerine karıştırmamak, hem de Ortadoğu'daki beklentilerini laik devlet sıfatına ters düşmemesi amacıyla cemaat faaliyeti kisvesine büründürdüğü Protestan misyonerler vasıtasıyla gerçekleştirmesi idi (Akgün, 1988: s. 3). Ayrıca Protestan misyonerlerin gelişlerini, bağımsızlık talep eden milletlerin bu hevesle imparatorluk toprakları üzerinde ilk kez ulusal devlet kurma arzularının ortaya çıktığı sürece denk getirmeleri de pek tesadüf sayılamaz idi. Zira Amerika'nın asıl hedefi, yıllardır Osmanlı topraklarında '*tebaa-ı sadıka*' konumunda yaşayan Ermenilerin milliyetçilik duygularını kışkırtarak onları imparatorluktan kopartabilmekti (Şimşir, 2014: s. 61). Ancak Ermenilerin durumu Osmanlı Devleti bünyesinde varlığını sürdürmekte olan diğer azınlıklardan farklı idi. Çünkü diğer halklar üzerinde yaşadıkları toprakları ile Osmanlı Devleti'nden ayrılır iken; belirgin bir yerleşim yeri olmayıp, ülke topraklarına dağılmış bir halde yaşayan Ermenilerin kopuşu, yaygınlıkları oranında Osmanlı Devleti'ne zarar verecek idi (Akgün, 1988: s. 6).

1830 tarihinde imzalanan ticaret anlaşmasında yer alan '*her dinden ve her milletten simsar*' olabileceği maddesi Amerikan - Ermeni ilişkilerinin günden güne gelişmesine ve zamanla Ermenilerin Amerikan vatandaşlığına geçmelerine neden olmuştur (Şimşir, 2014: s. 49). Amerika'nın, uyguladığı Ortadoğu siyasetinde araç olarak gördüğü misyonerler ve dolayısıyla da özellikle Amerikan vatandaşlığına geçen İstanbullu ve Anadolulu Ermeniler, iki ülke arasında sorunlara, özellikle o dönem Ermeni propagandalarının ortaya çıkmasına neden olmuşlardı (Akgün, 1988: s. 3). Misyonerlerin yoğun olduğu bölgelerde konsolosluklar açan Amerika bu yol ile hem misyonerlerini kollamakta, hem de devlet olarak müdahale etmesinin doğru olmayacağı konulara, örneğin misyonerlerce teşkil edilen kuruluşların Amerikan sermayesi olduğunu öne sürerek karışabilecek (Akgün, 1988: s. 3), daha da önemlisi Türkiye'nin yeraltı ve yerüstü zenginliklerine dair ayrıntılı raporlar hazırlayabilecek idi (Şimşir, 2014: s. 82). Zira Amerikalı Protestan misyonerlerin yaptığı, din ticareti; bunu finanse eden ise Türk düşmanlığı ve Ermeni propagandası idi. Ahmed Rüstem Bey'in, ilerleyen bölümde tamamı yer alan raporunda işaret ettiği yurtdışında kendimizi tanıtmalıyız, anlatmalıyız ifadesi bu noktada büyük önem kazanmaktaydı; çünkü Türklerin masum Hristiyanlara kıyım yaptığını kafasına yerleştiren Amerikalıların, Türkü tanımak şöyle dursun, henüz

Türkiye'nin dünya üzerindeki yerinden dahi haberleri yoktu (Şimşir, 2014: s. 71).

1845 yılında ilk elçisini Boston'a gönderen Osmanlı Devleti ile 1862'de Paris'te imzaladığı anlaşma uyarınca donanmalarının Türk sularına koşulsuz girebilme hakkını elde eden Amerika (Payaslian, 2005: s. 2), özellikle 1896 tarihindeki Türk - Ermeni olaylarının neticesinde mevcut yatırımlarını kollamak üzere Türk sularına iki savaş zırhlısı yollayarak safını net bir şekilde belli etmişti (Akgün, 1988: s. 12). Bu tarihten itibaren ise Türk - Ermeni meselesine ilişkin her olay, yayınlanan haber ve makalelerde abartılarak; Osmanlı topraklarındaki Ermenilerin kötü muamelelere maruz kalıp, ezildikleri yönünde ifadeler kullanılarak Ermeniler desteklenirken Amerikan kamuoyundaki '*kötü Türk*' imajı ise pekiştirilmiştir (Akgün, 1988: s. 12). Hattâ, Balkan Savaşı'nın ardından Ahmed Rüstem Bey Amerika'ya ilişkin: "*Amerika gibi dost bir memleketten teselli edici bir iki güzel söz beklerken Amerikan basını Balkanlar'ın galibiyetini coşkun bir sevinçle alkışlamış, buna karşılık Türklerin mağlûbiyetleri ile acı bir şekilde alay etmişti*" diyerek dost zannedilen Amerika'nın aslında gerçek yüzünün pek de öyle olmadığını belirtmiştir (Erol, 1972: 22).

Görüldüğü üzere Ahmed Rüstem Bey'e göre, kendisinin Ermeni meselesine ilişkin çıkışı karşısında Amerika'nın bahsi geçen olumsuz yaklaşımı ilk değil idi. Zira Ahmed Rüstem Bey Amerika'nın, Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları'ndaki yenilgisi hakkında da benzer bir tutum sergilediğini ifade etmişti. Bu noktadan hareketle, Ahmed Rüstem Bey'in Amerika'ya karşı daha önceki yıllardan gelen olumsuz izlenimlere sahip ve bu izlenimlerinin ise Ermeni soruna dair çıkışında etkili olduğunu söylemek mümkündür.

2. 1. 3. 2. Ermeni Sorunu ve Ahmed Rüstem Bey:

Başkan Wilson'ın tüm bu yaşananlara, asılsız propagandalara karşı sessizliğini muhafaza ederek kayıtsız yaklaşımı, tam da Birinci Dünya Savaşı'nın eşiğindeki Osmanlı Devleti'ne Amerikan gazetelerinin oldukça acımasız bir şekilde hücum etmelerine sebebiyet vermekte idi. '*Masum Ermenilerin barbar Türkler*' tarafından katledildiğinden

bahseden ve ardı arkası kesilmeyen bu yazılar, Washington'daki büyükelçimiz Ahmed Rüstem Bey'i bir yandan hem kızdırmakta, hem de üzmekte idi (Erol, 1973: s. 20). Karakteri itibarıyla böylesi bir haksızlığa karşı tepkisiz kalabilmesi asla mümkün olmayan Ahmed Rüstem Bey, mevcut olumsuz durumu bertaraf edebilmek ve Osmanlı Devleti'nin hakkını savunabilmek üzere 8 Eylül 1914 tarihinde The Evening Star adlı Amerikan gazetesinde yer alan şu beyanatı kaleme almıştı[*] :

"*Gazetelere göre, Büyük Britanya, Fransa'nın yolunu takip ederek Birleşik Devletlerin gözü önüne Türkiye'deki Hristiyanların katliam hayalini ortaya koyarak onları tahrik etmiş ve Türk limanlarına harp gemileri göndermesini Amerika Birleşik Devletleri'nden talep etmek bahanesiyle hakikate tam ehemmiyet vermeyerek geleceğin bu korkunç resmini yapmıştır. Türkiye'de bir katliam olduğunu maalesef inkâr edemem. Müslümanlar elinde eziyet çeken kurbanlar Hristiyanlar olmayıp Ermeniler ve Marunîlerdir. Fakat hakim ırka ve hükümetin yüzüne karşı İngiltere, Rusya ve Fransa'nın desteğini gördüklerini açıkça söyleyerek, siyasi fesatçılar gibi Osmanlı Devleti'ni zayıflatmak için birleştiler.*

Masum bir ırka karşı tüm dünyanın gözü önüne sadece bir değil 20 program seren Rusya; memleketinin özgürlüğü için dövüşen Cezayirlileri mağaralara doldurup dumanla öldüren sonradan büyük eserleri 'Commmune' yüzünden sevinç duyan Fransa; (Hint isyanındaki asileri) cezalandırmak için hepsini kurşunlayan İngiltere, aynı tahrikler karşısında kalsa ne yapardı?

Bir çok gazetelerin bu işte İngiltere ve Fransa'nın tarafını tutmasından beri, kendimi, şunu söylemeye yetkili buluyorum ki, Amerika Birleşik Devletleri'nde her gün vuku bulan linçleme düşüncesi ve Water Cure denilen işkence hatıraları Türkiye'ye hücumda onu ihtiyatlı yapmalı idi. Çünkü İtalya'nın iktisadi rekabeti veyahut Filipinliler'in katledilmesi ve hatta zencilerin tecavüzü ile mukayese edilirse, onun tahrik neticesinde yaptığı vahşilik hiç kalır.

[*] Yukarıdaki beyanat, Sacramento Union adlı gazetenin 8 Eylül 1914 günkü baskısında da " *Warship Goeben Repeated to Have Attacked British Cruiser; Is Held to Be Act of War on Turkey's Part*" adlı başlık altında aynı şekilde yer almaktadır.

Hakikatte hiç vuku bulmayan bir şeyi sadece münakaşanın hatırı için olduğunu farzedelim. Zencilerin, Amerika Birleşik Devletleri'nin istilasını kolaylaştırmak için Japonlarla gizli anlaşmalarla birleştiği keşfolunsa, onlardan kaç tanesi bu hikâyeyi anlatmak için hayatta bırakılacaktı?

Büyük Britanya ve Fransa Türkiye'ye karşı yeni bir tahrik mücadelesine başlamışlar, bu memlekette kendi kötü kehanetlerini teyid edecek münasebetsiz bir şey'in vuku'u neticesinde Amerika'nın nihayet Akdeniz'e harp gemileri göndermeye sürükleneceğini, böylece İtilaf devletleri safında Avrupa arbedesine karşı olacağını gizlice ümit ediyorlardı. Fakat hükümetin böyle adi bir tuzağa düşmeyecek kadar zeki olduğuna inanıyorum.

Bununla beraber Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'de vatandaşlarından hiç birinin hiç bir zaman eziyet çekmediği halde neticesi sadece onu tahrik edecekse ve hiç bir surette kontrol edilmeyecekse neden bu memleketin sularına harp gemileri göndersin? Hristiyanların çoğunlukla yaşadıkları İzmir, Beyrut'u neden bombalasın? Buna ne dersiniz? Daha ne yapabilirdi? Hiç bir şey fakat bu kadarı harp için kâfidir. Amerika Birleşik Devletleri halkı harp istiyor mu?

Türkiye'ye karşı İngiltere'nin yeni harekâtı beceriksiz bir harekettir. Bu, Amerika Birleşik Devletleri'nin kendi hareketlerini tâdil etmeye sebep olmayacaktır. Türk elçiliğine New York'tan çekilmesini intaç etmiştir.

Eğer Türkiye İngiltere'ye karşı harbe girerse, Hindistan'daki Müslümanlar ve Hindular ve başka yerlerdeki Müslümanlar onu her şekilde destekleyecektir. Binlerce gönüllü hazırdır" [*](Erol, 1973: s. 21 - 23).

Ahmed Rüstem Bey bu beyanatı ile yaşananlara karşı göstermiş olduğu tepkisinde oldukça haklı idi. Zira henüz savaş başlamadan önce The Evening Star Gazetesi'nin 5

[*]Ahmed Rüstem Bey, yukarıdaki beyanatında bahsi geçen linç girişimleri ve su işkencelerine ilaveten yaşanan tüm bu trajediyi Amerikan halkına hatırlatmak maksadı ile o olaylara ilişkin bazı fotoğrafları da kanıt olarak sunmuştur.

Mayıs 1913 tarihli baskısında, Osmanlı Devleti'nin kötü yönetiminden, Anadolu'daki Ermeni köylerinde sistematik olarak uygulanan işkence, hakaret ve yağmanın artık sadece köylerde değil, İstanbul'da da gerçekleştiği yönünde birtakım haberler yer almakta idi. Asılsız bilgiler tüm bunlarla da kalmayıp haberin devamında ise söz konusu yağmanın, bizzat Türk Hükümeti yetkililerince şehir merkezlerinde bulunan bazı varlıklı tüccarların ticarethanelerinde de uygulandığı belirtilmekte idi ("Turkey, Hard Pressed, Plunders Its Citizens,", The Evening Star, 5 Mayıs 1913: s. 10). Türkler aleyhinde yürütülen bu tip olumsuz propagandalardan bir diğeri de The Washington Herald Gazetesi'nin 17 Haziran1914 tarihli baskısındaki haber idi. Haberde, bir Japon muhabirin Uluslararası Barış Komisyonu'nu Türklerin yeni bir Ermeni kıyımına hazırlandıkları ve bu sebeple Uluslararası Barış Bürosu, Başkan, Başkan Vekili, komisyon üyelerini uyararak tedbir almalarını öneren mektubuna yer verilmişti ("Predicts Another Massacre", The Washigton Herald, 17 Haziran 1914: s.2).

Yaşananlar değerlendirildiğinde Ahmed Rüstem Bey'in bahsi geçen beyanatında oldukça yerinde ifadeler kullandığı ortaya çıkmaktadır. Türkiye'deki olaylara dair Amerikan basınında yer alan, Ermeni komitacılarının kışkırtmalarıyla yakıştırılan '*zalim Türkler'* imajını yanlış bulurken; Ermenilere yapılan katliamları doğrulamış ancak bunun sebebinin Ermenilerin Hristiyanlıkları değil, vatana ihanet etmelerinin bir neticesi olduğunu da ifade etmiştir (Erol, 1973: s. 25). Ahmed Rüstem Bey, ülke meselelerinin bu denli basite indirgenişine karşı çıkarak: "*Türkiye, bir kısım Amerikan basınının sistematik saldırılarının hedefi haline gelmiş; sanki günah bataklığıymışcasına lanse edilmiştir*" diyerek tepkisinde asla mübalağa etmediğini; Türkler kadar Amerika'nın da günahları olduğunu ve Türklerin ne durumda olurlarsa olsunlar daima erdemli insanlar olduklarını belirtmiştir (Grabill, 1971: s. 47). Örnek olarak ise Amerika'da yaşamakta olan zenci halkı göstermiş; zencilerin, Amerika'nın düşmanlarıyla işbirliği içerisinde bulunup Ermenilerin Türkiye'de yaptıklarının benzeri davranışlarıları sergilemeleri halinde, mevcut durum karşısında Amerika'nın tepkisi Türkiye'den farklı mı olacağı şeklinde bir soru yönelterek, Amerikan kamuoyunda Türkler hakkında yaratılmak istenen olumsuz imajı düzeltmek istemiştir. Ayrıca tüm bunların Amerika'yı savaşa itmek isteyen İngiltere ve Fransa'nın tertip ettiği bir tuzak olduğu, Amerika'nın ise bu tuzağa düşmemek için

dikkâtli olması gerektiği hususunda da tavsiyede bulunmuştur. Bilhassa Ahmed Rüstem Bey'in Amerika'daki zencilere uygulanan vahşet ve Filipinler'deki su işkencelerini hatırlatarak bunları Türkiye'deki olaylarla kıyaslaması, Hintli Müslümanlardan almış olduğu telgraflarla da İngiltere'ye açıkça meydan okuması, başta Amerikan Başkanı Woodrow Wilson olmak üzere tüm hükümet yetkililerini kızdırmıştı (Erol, 1973: s. 25). Başkan Wilson Dışişleri Bakanı Bryan'a 10 Eylül 1914 tarihinde yolladığı mektup* ile bu konu hakkındaki düşüncelerini şu şekilde dile getirmişti:

"Sayın Hariciye Vekili,

Dün gönderdiğiniz mühim şeyleri aldım. Karar vermeden önce düşünmem için kendime biraz müsaade verdim. Sadece bir tanesi var ki benim için çok aşikâr. Türk elçisi tamamıyla tahditleri aştı. Raporda ileri sürdükleri onun önüne serilirse ve raporun doğru olup olmadığını söylemesi kendisinden istenirse iyi olacağı kanaatindeyim. Eğer doğru değilse lûtfedip onun söylediklerini bize bildirin. Kati olarak onun söylediğinin ne olduğunu ondan öğrendikten sonra, matlup bir kimse gibi onu daha uzun müddet ağırlayıp ağırlayamayacağımızı düşünürüz" (Erol, 1973: s. 26).

Ayrıca The New York Times Gazetesi'nin 11 Eylül 1914 tarihli baskısındaki habere göre; söz konusu meseleye ilişkin Başkan Wilson, Dışişleri Bakanı Bryan aracılığıyla Ahmed Rüstem Bey'e de bir not göndererek, beyanatının katlanılamaz olup, buna derhal bir son vermesini, gazetelerdeki yorumlarının ise açıkça Amerika'nın içişlerine müdahale olduğunu bildirmişti ("Wilson Rebukes Turkish Envoy", The New York Times, 12 Eylül 1914: s.1). Ancak, Türk - Amerikan ilişkilerinin dondurulması için Ahmed Rüstem Bey'in beyanatını gerekçe gösterek bu notu kaleme alan Başkan Wilson, Dışişleri Bakanı Bryan ve Robert Lansing tarafından yatıştırılmıştı. Çünkü o günlerde

* Başkan Wilson tarafından gönderilen bu mektup, her ne kadar Türk - Amerikan ilişkilerini çıkarlar doğrultusunda devam ettirmek üzere bir önceki çıkışına nazaran daha yumuşak bir üslupla kaleme alınmış olsa da, mevcut durum Amerikan basınına oldukça farklı şekilde yansıtılmıştır. Zira bu yaşananlar, The New York Times'ın 12 Eylül 1914 tarihli baskısında: "*Wilson, Türk Elçisini Payladı*" başlığıyla verilirken bu haberin devamında Ahmed Rüstem Bey'in Amerika'nın bazı hataları hakkında tartışmaması için ikaz edildiği bilgisine yer verilmiştir. Buna karşılık olarak Ahmed Rüstem Bey ise amacının Amerikan basınını, Türkiye ile ilişkilerinde daha ciddi bir tavır alması hususunda uyarmak olduğu yönünde bir açıklamada bulunmuştur.

daha yeni başlamış olan Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye henüz tarafsızlığını muhafaza etmekte idi. Amerika'nın ise Türk topraklarında yürütmekte olduğu misyonerlik faaliyetleri kapsamında hastane, okul, elçiliklerinin yanı sıra pek çok alanda da yatırımları bulunmakta; hatta bu misyoner kuruluşlar aracılığıyla Ermenileri hem eğitmekte, hem de onlara maddi yardım yapmakta idi. Tüm bu nedenler göz önüne alındığında ise Türkiye ile ilişkileri bu aşamada kesmenin pek de akıllıca olmayacağına kanaat getiren Başkan Wilson, münasebetlerin dostane bir şekilde devam edebilmesi adına Ahmed Rüstem Bey ile beyanatına dair bir görüşmede bulunmuş (Erol, 1973: s. 25); yapılan bu görüşmenin ardından Ahmed Rüstem Bey kaleme aldığı şu muhtırayı Dışişileri Bakanı Robert Lansing'e göndermiştir:

"*Beyefendi,*

Dün sabah sizinle yaptığım görüşmeyle ilgili olarak şu hususu belirlememe müsaadelerinizi rica ederim.

Dün bana tevdi ettiğiniz ve bu gün bu yazı ile birlikte iade ettiğim, Star gazetesinden alınan küpurda bana atfedilen noktalar tarafımdan kullanılan dilin doğru ifadesidir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde bazı tatsız olayları basın vasıtası ile göstererek takip ettiğim yolun, mutad dışı bir şey olduğunun tamamıyla farkındayım. Fakat öyle ki bu memleketin ve Türkiye'nin her ikisinin menfaatlerini düşünerek tepki göstermek istediğim bu idi.

Türkiye yıllarca Amerikan basınının sistematik hücumlarına hedef olmuştur. Bu hücumlar onun hissiyatında hiç bir esirgeme yapılmadan çok kötü bir lisanla çok sık olarak yapılıyordu. Onun dini, milliyeti, adetleri, geçmişi ve haline sövülmüştü. O kötülüğün mecrası gibi temsil edilmişti. Türkiye'de vuku bulan ifratlar yüzünden bütün aydın Osmanlılar gibi ben de çok büyük üzüntü duyuyorum. Ancak, memleketimizdeki mazeretlere sahip olmaksızın diğer milletlerin hayatlarında bunların benzerleri bulunduğu halde bu ifratlar Türkiye'nin şiddetle itham edilmesi konusunda bitip

tükenmez bir tema olarak kullanılmaktadır.

Basının bu davranışı, Amerikan halk efkârını Türkler aleyhinde zehirlemekte o kadar ileri gitmişti ki, bu ırkın bir üyesi bu memlekette nadiren düşünülen ve zikredilen başka bir suretle ağıza alınmayan oldu ve Türkiye mağlûp olduğunda Balkan Harbi akıbetinde kan ağlarken müşfik bir söze muhtaç olduğu bir zamanda hemen her Amerikan gazetesi Türkiye aleyhinde en insafsız alay ve tahkirlerle yazılar yazmaktan kendisini alamamıştır.

İki memleketi birbirinden ayıran mesafe, Türk halkını basının elinde duçar olduğu amansız muamelelerin malûmatından o derece korudu. Milletlerin şimdiki mücadelesinde yegâne bitaraf büyük devlet Amerika'nın durumunun alametlerini keşfetmek için Avrupanın diğer her yerinde olduğu gibi Türkiye'de de göz kulak kesilindi. Yankılar, bu memleketin günlük ve mevcut literatüründe ona karşı ısrarla yükselen bedbaht seslerin Türkiyesinin en ücra köşesine ulaşıyordu.

Diğer taraftan bu devir irkî ve milliyetçi ihtirasın şiddetle heyecanlı devridir. Türkiye ile münasebetlerinde aralarında son derece gerginlik olduğu bir zamanda Yunanistan'a Idaho ve Mississippi zırhlılarının satılmasından meydana gelen etkiye, bir de Amerika Birleşik Devletleri basınının bu tahriklerini ilave etmekten çok korkulur ve Birleşik Devletler'in Türk sularında harp gemisi gösterisi yapmak üzere olduğu şayiası, Birleşik Devletler'e karşı buraya kadar Türk halkı tarafından kabul edilen dostluk hissiyatı üzerinde kuvvetli bir tepkiye sebep olabilir. Bu memleketin basınının sahte ithamla Türkiye'de Hristiyanların kütle halinde katliam tasavvurunda inatla ısrar etmesi çok tesesüf olunacak diğer bir husustur. Bu iftiranın devamlı tahriki, Türk halkının avam tabakasına böyle bir şeyi yapmayı düşünmediği halde nihayet yapması için bir telkin vazifesi görebilir ve hepsinden ziyade Hristiyanlık namına Türkiye hakikaten milletler arasında kanun dışı bırakılmaya mahkum edilmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde artan Türkiye aleyhtarlığının sebep olduğu acıyı anlatmaya sadece ehemmiyet veren Osmanlı İmparatorluğu, bu kritik anda vazifelerine

tamamıyla müdriktir. Fakat Amerika Birleşik Devletleri gibi uygarlığın önderi olan bir memleketin basını, mevcut fırtınayı resmen anlatma durumunda iken Babıâli'nin işini olduğundan daha güç hale getirmemeliydi. Türkiye'ye karşı münasebetlerinde daha mesuliyetli görüş getirmek için kuvvetli bir gayret sarfetmek kaçınılmaz bir olaydı. İdarenin basına karşı âciz olduğu herkes tarafından bilinmektedir. Türk elçisinin harekete geçmekten başka çaresi yoktu.

Bu durumda Amerika Birleşik Devletleri'ne hücum ettiğimi ve hatta onu tenkid ettiğimi söylemek pek doğru olmaz. Benim Amerikan hücumlarına karşı memleketimi koruduğum aşikârdır. Eğer benim müdafaa tarzım Amerika Birleşik Devletleri'nde muaheze edilecek birtakım hususlar olduğunu göstermek ve bunları belirtmek şeklinde tezahür etmişse, bu memeleket basınının mevcut kusurlarını karşılayacak fevkalâde meziyetleri bulunan Türk halkı hakkında daha insaflı bir görüş sahibi olmaya ikna etmenin tek yolu olduğuna inandığımdandır.

Diplomatik kaideleri ihlâl etmiş olabilirim fakat durum öyle idi ki, alışılmış yollardan ayrılmış olmanın sadece mazur görülebilecek bir olay değil fakat resmiyetten ayrılmayı kılan meşru bir durum olduğuna şiddetle inanıyorum.

Ben Türkiye'ye, Amerika Birleşik Devletleri'ne ve nihayet insanlığa karşı manevî vazifelerimi tamamıyla yapmış olduğuma vicdanen müsterihim " (Erol, 1973: s. 26-30).

Ahmed Rüstem Bey, Yunanistan' a yapılan iki zırhlı satışının Osmanlı Devleti ile arasında neden olduğu gerginlik henüz yatışmamışken Amerikan basınının tüm bu yaşananlara karşı yaklaşımını eleştirmiştir. Osmanlı topraklarında hayatlarını sürdürmekte olan Ermeni halka kötü davranıldığı hattâ katliam yapıldığı doğrultusundaki haberlere tepki göstermiştir. Basının bu tür haberler ile Amerikan kamuoyunda Türkler hakkında olumsuz hatta zalim imajının oluşturulmaya çalışılarak; konunun adeta Müslüman - Hristiyan sorununa dönüştürülmeye çalışıldığını ifade etmiştir.

Amerika'nın daha önceki yıllarda da Osmanlı Devleti'ne karşı hemen her konuda

benzer tutum sergilediğinden yakınan Ahmed Rüstem Bey, durumun artık Türk halkı açısından değiştiğine dikkât çekmiştir. Çünkü önceleri Türk halkının, iki ülke arasındaki uzun mesafe nedeni ile Amerika'nın geçmişteki yaklaşımı hakkında herhangi bir bilgisinin olmadığı; ancak an itibarıyla Osmanlı Devleti'nin hemen her köşesinde bu haberlerin yankılandığı kanısındadır. Ahmed Rüstem Bey söz konusu haberlerin duyulmasının yanı sıra bu konudaki tahrikin devamı halinde, o güne değin Ermenilere karşı hiç bir kötü muamelede bulunmayı aklına dahi getirmeyen Müslüman halkın bu defa buna kalkışabileceğine dair duyduğu endişeyi de dile getirmiştir.

Böylesi bir beyanatta bulunmakla diplomatik kuralların dışına çıktığının bilincinde olduğunu belirten Ahmed Rüstem Bey, yaşananlara karşı başka bir çaresinin olmadığını da sözlerine eklemiştir. Bu davranışı ile hem ne denli cüretkâr, hem de vatansever bir insan olduğunu bir kez daha göstermiştir.

Ayrıca Ahmed Rüstem Bey'in bu beyanatında eleştiri yönelttiği bir diğer husus ise Başkan Wilson'ın Osmanlı Devleti'ne karşı yürütmüş olduğu siyaset idi. 1912 yılında Demokrat Parti'den adaylığını koymasının ardından seçilen; gücü değil, hakkı esas alarak tüm ülkeler ile adalete ve eşit çıkarlara dayanan ilişkiler kurma arzusunda yepyeni bir siyasi bakış açısı ile iktidara gelen Wilson (Erol, 1973: s. 17), Osmanlı Devleti mevzu bahis olduğunda bu siyasetin dışına çıkmakta idi (Erol, 1973: s. 31). Zira hem savaş zırhlılarının Yunanistan'a satışında tarafsızlığını muhafaza etmemiş, hem de Amerikan basınında yer verilen Türklerin Hristiyanları katledecekleri doğrultusundaki haberler karşısında sessiz kalmıştı (Erol, 1973: s.30). Beyanatı ile Amerika'nın içişlerine müdahalede bulunduğu noktasında ise Ahmed Rüstem Bey, ülkesine karşı yapılan bu haksız karalamalara cevaben Amerikan Hükümeti'nin geçmişindeki birtakım yanlışları vurgulayarak Türkiye'de yaşananlarla mukayese etmek durumunda kaldığını, ancak söz konusu tahrikler neticesinde de ne yazık ki diplomatik kuralları çiğnediğini kabullenmiştir (Erol, 1973: s. 31).

Ahmed Rüstem Bey'in kendisine yöneltilen suçlamalara istinaden yazmış olduğu bu beyanat, başta Başkan Wilson olmak üzere Robert Lansing'i de teskin etmek şöyle

dursun, aksine fazlasıyla sinirlendirmiştir. İşte bu sebeple Lansing 14 Eylül 1914 tarihinde Dışişleri Bakanı Bryan'a aşağıdaki şu mektubu yollamıştır:

"*Muhterem Hariciye Vekili,*

Türk elçisinin basılı mülâkatındaki gibi bir ifadeyi ihtiva eden 12 tarihli muhtırasını okudum.

Beyanat fikrimce son derece tecavüzî olacak kadar küstah bir dille idi. Elçi kruvazörlerin Yunanistan'a satılmasına müsaade edilmesini ve Türk sularına onun hoşlandığı tabirle 'Harp gemilerinin' gönderilmesini ima ederek hükümeti tenkid ediyor.

Bundan başka elçi kendi hareketi'nin gayrı diplomatik sayılacağını açıkça kabul ediyor ve sadece mazur değil fakat resmiyetten ayrılmayı meşrû kılan bu tek sebebi iddia ederek kendini haklı çıkarmaya çalışıyor.

Elçinin alenen söylenen şeyden ve durumu kötüleştiren bu beyanatından sonra bu merkezde daha fazla Türkiye'yi temsiline müsaade edilmesinin bu memleketin vakarına yakışacağını zannetmem. Onun buradaki lüzumluluğu nihayete ermiştir. O muhakkak ki istenmeyen adamdır" (Erol, 1973: s. 32).

Bu mektuptan anlaşılacağı üzere Robert Lansing artık Ahmed Rüstem Bey'in Amerika'da kalmasını uygun görmeyerek, onu '*istenmeyen adam'* (persona non grata) olarak ilan ederken; bu olay Amerikan basınında Ahmed Rüstem Bey'in kendisini bilerek bu duruma düşürüp istenmeyen adam ilan ettirdiği şeklinde yer almıştı. Yine aynı haberde, Başkan Wilson tarafından kendisine yöneltilen ve gazetelerde yer alan bu ithamları kabul edip etmediği sorulan Ahmed Rüstem Bey'in bir süreden beri Amerika'nın yöntem ve siyasetine dair özgürce yaptığı eleştirilerin, Beyaz Saray'da peşpeşe ortaya çıkan bazı sorunlara yol açarken, gülünç bir durum yarattığı da ifade edilmişti ("President Asks Turkish Envoy to Explain Talk", The Madisonian, 15 Eylül 1914: s. 1).

Ancak Başkan Wilson ve Dışişleri Bakanı Bryan, Lansing ile bu konuda aynı fikirde değiller idi. Daha önce de bahsedilmiş olunduğu üzere Bryan ve Wilson Amerika'nın menfaatleri doğrultusunda Türkiye ile ilişkilerin zedelenmesini istemiyorlardı. Hattâ bu maksatla Dışişleri Bakanı Bryan, Robert Lansing'e 16 Eylül 1914 tarihinde aşağıda yer alan mektubu göndermişti:

"*Muhterem Lansing,*

Türk elçisinin mülâkatı meselesinde Başkan arzularını izhar etmedi. Ben ona telefonda alelâde bir zamanda onun derhal azledilmesi için bunun bir sebep sayılabileceğini fakat bu sırada tehlikeyi göze alarak ortada durumu daha da kötü yapmaktanda biraz müsamahalı davranmasının akıllıca bir iş olabileceği telkininde bulundum.

Biz bu meseleye müsamaha gösteremeyiz ve umumiyetle diplomatlar arasında tesis edilen kadeleri ihlâl etmeye haklı olduğuna inanarak mektubunda kullandığı lisandan çok fazla esef ettiğimizi bir mektup yazarak söylemenin iyi olacağı aklıma geliyor. Birleşik Devletler basınının çok ehemmiyetsiz cüz'ünün kendisini sinirlendirmesine maalesef müsaade ediyor. Zira bu memlekette basılan bol miktardaki gazetelerin hepsini okuması imkânsızdır. Bu hükümet Avrupa'da meydana gelen vahim gerginliği takdir ediyor ve onun nezaket kaidelerini bozması üzerine normal zamanda olduğu gibi sertlikle ele almaya tam manasıyla mütemayil değildir. Eğer burada kalarak memleket hizmetini ifa edeceğine kani ise, alenen söylenenlerden dolayı lâzım gelen teessürü ifade etmelidir ve eğer diplomatik görüşmeler memleketin dostane münasebetlerine yakışır dostça bir ruh haleti içinde idare edilir ise, onun maksadının bu icaplara uymak olduğunu teminatını vermesi icap eder.

Yukarıdaki hususlar sadece, sizin ve belki bu ara bir şey söylenmesi gerekeceğini düşünecek olan Cumhur Başkanı'nın üzerinde teemül etmeniz için ileri sürüyorum" (Erol, 1973: s. 33 - 34).

Amerika'nın siyasi menfaatleri gereği Dışişleri Bakanı Bryan, Başkan Wilson ve Robert Lansing'i Ahmed Rüstem Bey'e karşı biraz daha müsamahakâr davranmasına dair ikna etmeye gayret göstermiş idi. Hattâ mektubunda, Ahmed Rüstem Bey'in Başkan Wilson'dan özür dilemesi karşılığında Amerika'da kalmaya devam edebileceğinin kendisine bildirilerek, bir şans daha verilmesi gerektiğini de ifade etmişti. Bryan'ın Türk - Amerikan ilişkilerinin zarar görmemesi adına sergilemiş olduğu bu çaba olumlu sonuçlanmış; 17 Eylül 1914 tarihinde mevzuya dair Robert Lansing'e Başkan Wilson tarafından şu yazı yollanmıştı:

"*Azizim Bay Lansing,*

Türk elçisinin müstesna mektubunu bununla beraber geri gönderiyorum. Geçen akşam Bay Bryan'ın gitmeden evvel bir mektubun elçiye gönderilmesini tavsiyede bulunduğumu zannderim. Müsveddesini hazırladığınız zaman sizinle onun hakkında müzakere etmekten çok memnun olurum" (Erol, 1973: 34-35).

Nihayetinde Başkan Wilson, Türk Büyükelçisi Ahmed Rüstem Bey'in vermiş olduğu beyanata dair özür dilemesi halinde Amerika'da kalmaya devam edebileceği hususunda ikna olmuş ve bunun karşılığında ise Ahmed Rüstem Bey'e 19 Eylül 1914 tarihinde şu mektup gönderilmişti:

"*Ekselans,*

Hariciye Vekili'nin şifai talebi mucibince gönderdiğiniz bu şehirde basılan 8 Eylül tarihli gazetede bir mülâkat şeklinde zuhur eden ve Birleşik Devletler ve ona tâbi memleketlerde adalet idaresine akseden size atfedilen bazı beyanatları yapıp yapmadığınızı bildiren 12 Eylül tarihli mektubunuzu Başkan'a teslim ettim.

Mektubunuzda o beyanatların yazarı olduğunuzu ve gazetedeki raporun doğruluğunu kabul ediyorsunuz. İtimatnamesini kabul etmiş hükümetlere karşı siyasi temsilciler tarafından umumi olarak ifa edilen davranış kaidelerini ihlâl edişinizi haklı

göstermek için Türkiye'ye karşı bu memleketin basınının düşmanlığının kâfi bir sebep olduğunu tahfif ederek ifade ediyorsunuz ve bu memleketin Türkiye'ye karşı olan siyasetinden mana çıkartarak onu tenkit etmeye fırsat kolluyorsunuz.

Başkan sizin mektubunuzun ne kabul edilecek bir lisanda olduğunu, ne de davranışınızın izahının tatminkâr bulduğunu size bildirmemi talep ediyor. Kabul ettiğiniz ve korumaya gayret ettiğiniz resmi muaşeret kaidelerini ciddi bir şekilde ihlâl edecek kadar basının çok ehemmiyetsiz bir cüzü tarafından söylenenler üzerinde bu kadar sinirlenmeye kendinize müsaade etmeniz esefe lâyıktır.

Cumhurbaşkanı bana Avrupa'da vahim durumun sebep olduğu gerginliği nazarı itibare alarak, hükümetinizin diplomatik temsilcisi olarak hak kazandığınız Amerika Birleşik Devletleri misafirperverliğine karşı işlenmiş bir suçu normal zamanlarda lüzumlu görülecek şekilde ve Amerika Birleşik Devletleri'nin vakarına uygun düşecek sertlikte ele alma niyetinde olmadığını size bildirmemi arzu ettiler.

Ekselans eğer siz, burada kalmanızın memleketiniz için hâla faydalı olacağını zannediyorsanız ve bu devletin tecavüz addettiği neşredilen beyanatınızdan dolayı pişmanlığınızı ifade etmeye razı iseniz, Başkan beyanatınızı ve mektubunuzu daha fazla tenkit etmeden göz yummaya mütemayildir ve bu tatsız hadise olmadan evvel Amerika Birleşik Devletleri ile Ekselans arasında mevcut olan dostane ve candan münasebetleri yenileyeceğini size bildirmem için bana ayrıca talimat verdi" (Erol, 1973: s. 35 - 37).

Yapmış oldukları bu teklifin Ahmed Rüstem Bey tarafından reddedilebileceğini hiç hesaba katmayan Başkan Wilson ve Lansing büyük bir sürpriz ile karşılaşmışlardı. Her ne kadar ulusal menfaatleri doğrultusunda, Ahmed Rüstem Bey'in özür dileyerek Amerika'da kalması için gayret göstermiş olsalar da bu çabalarından olumlu bir sonuç elde edememişlerdi. Ahmed Rüstem Bey ise 20 Eylül 1914 tarihi itibarıyla şahsına sunulan bu teklife cevaben:

"*Beyefendi,*

Basın Temsilcileri ile tarafımdan yapılan mülâkatta bazı ifadelere ait 8 tarihli beyannamaye cevap olarak 19 tarihli notanızın alındığını bildirmekten şeref duyarım.

Cevap olarak Başkan Wilson'a bu meselede onun görüşünü maalesef kabul edemeyeceğimi bildirmenizi rica ediyorum. Neticede hükümetimden benim mezuniyetimin bağışlanmasını istemenin zaruri olduğu aşikâr oldu. İstanbul'a 15 gün içinde gideceğim"(Erol, 1973: s. 37-38).

Olaylar karşısında daima kararlı ve söylediklerinin arkasında duran bir kişiliğe sahip olan Ahmed Rüstem Bey, yazmış olduğu bu nottan da anlaşılacağı üzere 8 Eylül 1914 tarihinde basına verdiği ropörtajdaki görüşlerinin değişmediğine dair Başkan Wilson'ı bilgilendirerek on beş gün içerisinde Amerika'dan ayrılacağını bildirmişti. Ayrıca konuyla ilgili olarak konuşmak yerine, Osmanlı Hükümeti'ne izin alıp alamayacağı ve on beş gün zarfında da İstanbul'a dönmek üzere yola çıkacağı bilgisini vermişti ("Turk Envoy To Quit U.S In a Fortnight", The Evening Star, 24 Eylül 1914: s. 2).[*]

---

[*]Ahmed Rüstem Bey'in Amerika'yı terk edeceğine dair yukarıda yer alan bildirisini takiben Robert Lansing, Türk-Amerikan ilişkilerinin bozulmaması için gereken gayret sarfedildiğini ancak muvaffak olunamadığını içeren şu uzun telgrafı, Ahmed Rüstem Bey'in eş zamanlı mevkidaşı, Amerika'nın İstanbul Büyükelçisi Henry Morgenthau'ya göndermiştir:

"*Aşağıdaki noktalar hususunda Osmanlı Hükümeti tarafından nazarı dikkatinizin çekilmesi ihtimaline karşı durum bildirilir.*

Osmanlı Elçisi Rüstem Bey, burada 8 Eylül tarihli gazetede bir mülâkat yaptı ve bu mülâkatında buradaki linçleme olaylarını ve Filipinler'deki Water Cure işkencesine dikkati çekerek, Türkiye'ye karşı bu memleket basınının tutumuna hücum etti. Mülâkata gelince, ona sorulduğunda müellifin kendisi olduğunu ve raporun doğruluğunu kabul etti ve kaideleri tanımamasına bu sebebin onu haklı çıkaracağını beyan etti.

Cumhur Başkanı mutad durumlarda derhal kovulmaya müstehak olan elçinin mektubundaki izahın lisanından ve basılan mülâkattan çok hoşnutsuz oldu. Avrupa'daki kritik durumun arzettiği manzaradan dolayı Cumhur Başkanı, elçi tarafından diplomatik münasebetlerin aleni ihlâlini mülâyimlikle karşılamaya taraftardı. Etiket kaidelerini bozmasının izahını Cumhur Başkanı tatminkâr bulmadı. Fakat Avrupa işlerinin gerginliği hasebiyle Cumhur Başkanı, elçi kendisini bu memlekette faydalı görüyor ve bunun devamını istiyorsa beyanatından dolayı özür dilmesi şartı ile bunun üzerinde durmayacaktı.

Cumhur Başkanı'nın görüş ve kararlarını ifade eden mektubu 19 Eylül'de elçiye gönderildi. Ayın 21 inde vekâlet ondan 20 tarihli bir mektup aldı. Bu mektupta kendi harekâtı hakkında Cumhur Başkanı'nın görüşlerini kabul edemeyeceğini ve on beş gün içinde İstanbul'a gitmek üzere mezun addedilmesi için izin isteyeceğini bildirdi.

Türkiye'deki kritik durum ve Avrupa'daki harp karşısında Türkiye'nin hareket tarzındaki tereddüt hasebiyle Cumhur Başkanı muhtemel bir kızışmaya diğer bir unsur sokmaya isteksizdi. Fakat elçinin

Ahmed Rüstem Bey'in Osmanlı'nın haklılığını savunmak üzere vermiş olduğu beyanatı sebebiyle Amerikan Hükümeti tarafından derhal ülkeden ayrılması talep edilmişti. Ancak bu beyanatı verecek kadar cesur ve vatansever olan Ahmed Rüstem Bey aynı zamanda da sözünün eri bir insandı. O, Amerikan Başkanı Wilson'ın iki ülke arasındaki ilişkilerin zarar görmemesi adına, özür dilemesi şartıyla ülkede kalarak görevini sürdürmesi hususunda yapılan teklifi geri çevirmişti. Söylediklerinden vazgeçmek yerine, belirtilen süre içerisinde Amerika'yı terk edeceğini ifade eden Ahmed Rüstem Bey, kişiliğine ilişkin yapılan tespiti bir kez daha doğrulamıştır.

Ahmed Rüstem Bey, 27 Eylül 1914 tarihinde içinde bulunduğu durumu ve on beş gün içerisinde Amerika'dan ayrılma kararını, çektiği bir telgraf ile Hariciye Nazırı Prens Said Halim Paşa'ya bildirmişti. Telgrafta, tüm bu yaşananların yani Osmanlı Devleti'nin Türkiye'deki Hristiyanları katledeceğine yönelik Amerikan basınında yer alan haberler vasıtasıyla yürütülen propagandanın, İngiltere ve Fransa'nın Amerika'yı Birinci Dünya Savaşı'na dahil edebilmek amacı ile hazırladıkları planın bir parçası olduğunu ve bu iki devlete Amerika'nın ilgisini çekebilmek maksadıyla söz konusu beyanatı verdiğini yazmıştı. Ayrıca Amerika'daki zenci halka uygulanan linçleme olaylarını ve Filipinler'deki su işkencelerini gündeme taşımasının sebebini ise basın tarafından barbarlık, zalimlik gibi asılsız ithamlarla suçlanan Türk halkını aklamak için hukuki müdafaa hakkını kullandığını da sözlerine eklemişti (Erol, 1973: s. 40 - 41).

Ahmed Rüstem Bey'in Amerika'dan ayrılma kararı aldığı o günlerde Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na katılmanın eşiğine gelmişti. 28 Temmuz 1914 tarihinde Hariciye Nazırı Prens Said Halim Paşa'nın Wangenheim* ile gerçekleştirdiği görüşmede, Osmanlı Devleti'nin Üçlü İttifak'a dahil olma isteğine ilişkin bir teklif sunulmuştu. Gizli tutulan, sadece Enver, Talât ve Halil Beylerin haberdar oldukları bu teklif, şayet bir anlaşmayla neticelenecek olur ise Rusya'nın Osmanlı Devleti, Almanya ya da Avusturya -

---

hareketlerine gelince onun uyuşmayan tavrı karşısında Başkan mülâyimlikte çok fazla ileri giderek elçiye pişmanlığını ifade etmesi için bir fırsat verdi. Daha fazla ileri gidilmesi Amerika Birleşik Devletleri'nin vakarına uymayacaktı ve bu hükümet ile elçi arasında daha ileri münasebetleri çekilmez hale getirecekti. Bu malûmatı ketumiyetle kullanın"(Erol, 1973: s. 38 - 39).

* Hans Freiherr von Wangenheim: Birinci Dünya Savaşı sırasında, 1912'den 25 Ekim 1915 tarihine kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda büyükelçilik görevi yapan Alman diplomat (Dadrian, 2004: s. 268).

Macaristan'a saldırması durumunda geçerli olacaktı (Soy, 2005: s. 185).

2 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı Devleti, Almanya ile arasında imzalanan bu anlaşma neticesinde kağıt üzerinde Birinci Dünya Savaşı'na dahil olmuştur (Soy, 2005: s. 187). Ancak anlaşmanın ardından Osmanlı Heyeti Almanlardan, kapitülasyonların kaldırılışını onaylamasını istemişti. Ayrıca, Yunanistan savaşa girecek ve Türkler tarafından bozguna uğratılacak olursa Ege Adaları'nın Osmanlı Devleti'ne iadesi; Osmanlı Devleti'nin savaş tazminatı alması gibi bazı husularda ek taleplerde bulunmuşlardı (Soy, 2005: s. 190).

Aynı süreçte, 3 Ağustos 1914 günü Osmanlı donanması için Ege'de Yunanistan'a, Karadeniz'de ise Ruslar'a karşı sipariş edilen Sultan Osman ve Reşadiye adlı savaş gemilerine İngiltere tarafından el konulması Osmanlı Devleti'ni kışkırtmıştır (Soy, 2005: s. 171). Tüm bu ilave talepleri 6 Ağustos 1914 tarihinde Almanya'nın kabul etmesi sonucunda Çanakkale Boğazı'nda bekletilmekte olan Goeben ve Breslau adlı iki Alman zırhlısının Marmara Denizi'ne girişine müsaade edilmiştir. Ancak söz konusu gelişmeyi İtilâf Devletleri tepki ile karşılamıştı. Bunun üzerine Osmanlı Devleti bu iki zırhlıyı satın aldığı ve komutasına da Alman General Souchon'u atadığı açıklamasını yapmıştır. Osmanlı donanması Ruslar'a karşı mücadele edebilecek duruma gelmesiyle birlikte Karadeniz kıyısındaki Rus limanlarıına saldırması, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na dahil olmasıyla sonuçlanmıştır (Soy, 2005: s. 190).

Ahmed Rüstem Bey 1 Ekim 1914 tarihinde Hariciye Nazırı Prens Said Halim Paşa'ya göndermiş olduğu bir diğer telgrafta ise 6 Ekim günü New York'tan ayrılmak üzere yola çıkacağı ve kendisi İstanbul'a varmadan hiçbir konuya ilişkin eylemde bulunulmamasını da rica etmişti. Ahmed Rüstem Bey Amerika'dan ayrılışından evvel gidişinin kendi insiyatifi doğrultusunda kullandığı izin mahiyetinde bulunduğu ve hükümeti ile görüşmeksizin attığı bu adımın ise Amerika'daki linç girişimlerine ilaveten Filipinler'deki su işkenceleri ile Türkiye'deki kıyımı mukayese etmesinin bir neticesi olduğunu belirtmişti. Yukarıda bahsi geçtiği üzere görüşlerini değiştirmesi halinde Amerikan Hükümeti tarafından hoş görülebileceğini bildiren yetkililere, görüşlerini

değiştirmeyip izin alarak ayrılacağını bildiren Ahmed Rüstem Bey, açıklamalarını şu şekilde sürdürmüştü:

"*Birleşik Devletler'den izinli olarak ayrılıyorum. Bu davranışımın nedeni ise 8 Eylül tarihinde Birleşik Devletler hakkında yaptığım açıklamanın kendi insiyatifimde olan neticesidir. Herhangi bir iletişim kuramadığım hükümetim, konuya dair görüşlerini henüz belirtmemiştir.*

...Öyleyse sorun nedir? Yabancı bir temsilcinin, üstelik resmen tanındığı bir ülkede nadiren de olsa yaşanan aşırılıklara basın aracılığıyla değinmesi midir? Buna cevabım prensipte hayır ancak yetkililer sessiz kaldığında, bu saldırılara dur demediklerinde; sekiz adet ulus savaşta ve diğerleri de tehlike içerisindeyken, yerel basın hitap ettiği kitleye düzenli olarak en gereksiz üslup ile öncelikle kendisini suçlu bulması gereken yerde, benzer nitelikteki zulümleri hatırlatıyorsa bir bakıma, doğruları savunmasının resmi görevi ve ciddi zararları önlemeye gayret etmesinin ise onun ahlâki vazifesi olduğunu belirtmek isterim.

Amerikan halkından; aralarında üniversite profesörleri, avukatlar, gazetecilerin de yer aldığı bir çoğu yerlilerden, kadın ve erkeklerden olmak üzere sergilediğim yaklaşımı öven yüzlerce mektup aldım. Öyle ki bunlardan bir kısmının basılması çok ilginç olabileceği kanısındayım. Bu mektuplardan İsveç asıllı bir Amerikalı'ya ait olanın sonundaki cümlesi, Türkiye'ye dönerken de aklımda kalacak belki de tek ifade idi:...' Beyefendi sizi temin ederim ki Sam Amca, düşünüp taşınacak kadar biraz zamanı olduğunda, hepsinin arasında en insaflı olanıdır' "("Turkish Envoy Is on His Way Home", The Evening Star, 3 Ekim 1914: sy). Ahmed Rüstem Bey'in mektubundan da anlaşılacağı gibi, ülkesini savunmak adına sergilediği bu tavrın yanı sıra Amerika, İngiltere ve Fransa'nın siyasetlerine de eleştirel bir bakış açısıyla değindiği söz konusu beyanatı her kesimden Amerikan halkının da desteğini almıştır.

Ahmed Rüstem Bey, Hariciye Nazırı Prens Said Halim Paşa'ya gönderdiği telgrafta her ne kadar 6 Ekim akşamı New York'tan ayrılacağını bildirmiş ve Napoli'ye

gitmek üzere '*Saint Anna'* adlı gemide bir rezervasyon yaptırmış olsa da; 5 Ekim günü bilet satış ofisine, birlikte seyahat edecekleri tahmin edilen A. Mc Allister Smith ile giderek mevcut rezervasyonunu iptal ettirmiştir ("A. Rustem Bey's Actions Cause of Speculation", The Evening Star, 6 Ekim 1914: s. 4). Ancak Washington'daki ilginç simalardan biri olarak addedilen, çok sayıda dostu bulunan, ("Turkish Envoy Is on His Way Home", The Evening Star, 3 Ekim 1914: sy) 6 Ekim günü New York'tan Napoli'ye gitmek üzere yola çıkan Ahmed Rüstem Bey'in, Washington'dan izin alarak bir süreliğine uzaklaşıp tekrar geri dönmeyi ümit etmesine karşın, dış basında yer alan bazı haberlerde temelli olarak ayrıdığı belirtilmiştir ("A. Rustem Bey Has Had His Say; Now He Sails Away Forever", Bismarck Daily Tribune, 7 Ekim 1914: s. 1). Ahmed Rüstem Bey'in Hariciye Nazırı Prens Said Halim Paşa'ya gönderdiği 9 Ekim 1914 tarihli telgrafı ise bir hayli dikkât çekicidir. Zira o telgrafta 18 Ekim günü Napoli'de olacağı, 25 Ekim'de ise İstanbul'a varacağını belirten Ahmed Rüstem Bey, eğer o tarihe değin kendisinden herhangi bir şekilde haber alınamaz ise akıbetinin araştırılması talebinde bulunmuş idi (Erol, 1973: s. 41). Yazar Mine Erol 'Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika Büyük Elçisi A. Rüstem Bey' adlı kitabında Ahmed Rüstem Bey'in bu talebinin altında onun, bilhassa Ermeniler tarafından kaçırılma ya da öldürülme endişesinin yattığına dikkâti çekmiştir. The Evening Star Gazetesi'nin, sözü edilen ve spekülasyonlara sebebiyet veren yolculuk rezervasyonunu iki defa iptaline karşın Ahmed Rüstem Bey'in yine de daha önce belirttiği gün olan 6 Ekim'de New York'tan ayrılmasına ilişkin haberi ise bu noktada Mine Erol'un yazdıklarını doğrular niteliktedir.[*] Tüm bu endişelerine rağmen Ahmed Rüstem Bey, New York'tan yola çıkmasının ardından sağ salim bir şekilde İtalya'ya varmış, bu durum o dönemin Osmanlı Devleti Roma Büyükelçisi Nabi Bey tarafından Hariciye Nazırı Prens Said Halim Paşa'ya 26 Ekim günü çekilen bir telgraf ile iletilmişti. 25 Ekim 1914 tarihinde ise Ahmed Rüstem Bey, Dedeağaç'a gitmek üzere Brindzi'den hareket etmiş ve salimen Türkiye'ye ulaşmıştı (Erol, 1973: s. 42). Ülkesini, daha yerinde bir ifade ile her zaman olduğu üzere yine doğruları savunan Ahmed Rüstem Bey'in büyükelçiliği esnasında tüm bu yaşadıkları, onun yıllarını verdiği

[*] Ahmed Rüstem Bey'in Amerikan basınında yer alan, Amerika'dan ayrılarak Napoli'ye yapacağı seyahati birkaç kez ertelemesine ilaveten söz konusu süreçte bulunduğu yeri gizli tuttuğu, nerede olduğunun bilinmediği bir diğer haber ise '*Türk Diplomat Çok Kibirli Hareket Ediyor*' başlığı altında verilmiştir ("Turk Diplomat Acting Queerly", El Paso Herald, 6 Ekim1914: s. 1).

diplomatlık kariyerinin ne yazık ki sonu olmuştu. Ahmed Rüstem Bey tarafından her ne pahasına olursa olsun, Türkiye'nin Avrupa'da yalnız bırakılıp haksızlıklara maruz kaldığı böyle bir zamanda, Ermenilerin Türkleri karalamak adına yürütmüş oldukları propaganda çalışmalarına karşı gösterilen çaba ve direnişin etkileri asla unutulmamalıdır (Jaeschke, 2001: s. 106).

Ahmed Rüstem Bey'in Amerika'dan ayrılmasının ardından 6 Ekim günü yerine vekaleten, Elçilik Birinci Sekreteri A. Hüseyin Bey maslahatgüzar olarak atanmıştı (" A. Rustem Bey Expected to Return As Envoy Here", The Evening Star, 8 Ekim 1914: s. 17). Ahmed Rüstem Bey'in ayrılışı Amerikan basınında da önemli yer bulmuş; Dışişleri Bakanlığı ile arasında yaşanan ve basına yansıyan anlaşmazlıktan ötürü ülkeden ayrıldığı ve iznini kullanmasını takiben ise vazifesine geri döneceği ifade edilmiştir. Yukarıda sözü edilen yaşananların ardından hakkında birtakım spekülatif haberler de yapılmıştı. Bunlardan birinde Ahmed Rüstem Bey'in, ülkeyi bu ani terk edişini Dışişleri Bakanlığı ile yaşadığı sorunlardan çok önce planlamış olduğu; hattâ daha büyük bir Türk donanmasının teşkili için çalıştığı ve bu doğrultuda da Türk Elçiliği adına bir Amerikan gemi firmasının resmi yetkilileri ile sıkı ilişkiler içerisinde bulunduğu da belirtilmişti ("A. Rustem Bey Expected to Return As Envoy Here", The Evening Star, 8 Ekim 1914: s. 17). Aynı konudaki bir diğer haberde ise; başlangıçta yine bilindik ifadeler ile Ahmed Rüstem Bey'in ülkeden ayrılışına açıklık getirilirken, haberin sonunda Ahmed Rüstem Bey'in bu eyleminin - her ne kadar ellerinde bunu kanıtlayacak sağlam kaynaklar olmasa da - Alman diplomatlarınca tasarlandığı ifadesi yer almakta idi[*] ("A. Rustem Bey, Turkish Ambassador Leaves", East Oregonian, 3 Ekim 1914: s. 8).

[*] Ahmed Rüstem Bey'e Almanya ile ilişkisinin olabileceğine dair yöneltilen, belki de yukarıda yer alan gazete haberinden daha ilginç olan bir diğer itham ise Ahmed Rüstem Bey'in hariciye vazifelerine son vermesinin çok zaman sonrasında Robert Lansing'in Başkan Wilson'a yazmış olduğu 10 Mayıs 1919 tarihli mektupdur. Bu mektupta Lansing: "*...Rüstem Bey, Bernstorff Kahire'de bulunduğu sırada, bir zaman orada mütecaviz bir gazetenin muharriri idi. Alman hükümetinin onu ücretli tuttuğu ve gazetesinde İngiltere'ye karşı hücumlarının Bernstorff ve vatandaşları tarafından telkin edildiği söyleniyor...*" ifadesinde bulunarak şüphelerini dile getirmiştir (Erol, 1973: s. 44).

3. BÖLÜM: BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE AHMED RÜSTEM BEY:

Güç savaşı ve rekabet Avrupa'yı iki bloğa ayırmıştı. 1908 - 1909 Bosna - Hersek Buhranı ve Balkan Savaşları'nın ardından bu iki blok arasında bozulan dengeler Birinci Dünya Savaşı'nın zeminini teşkil etmiştir (Armaoğlu, ty: s. 54).

Avusturya - Macaristan Veliahtı Arşıdük François Ferdinand'nın 28 Haziran 1914 tarihinde Saraybosna'da Sırplı bir genç tarafınadan öldürülmesi ise bu savaşın adeta kıvılcımı olmuştur. Yaşanan suikast olayı üzerine Avusturya derhal Sırbistan'a savaş ilanında bulunmuştur. Almanya'nın Avusturya'yı desteklemesi karşısında Rusya'nın ise Sırbistan'a verdiği destek neticesinde söz konusu savaş, neredeyse bir hafta gibi kısa süre içerisinde tüm Avrupa'ya yayılmıştır (Armaoğlu, ty: s. 55).

3. 1. Ahmed Rüstem Bey'in Osmanlı Devleti ile Amerika İlişkilerine Dair Bir Raporu (17 Temmuz 1914):

Ahmed Rüstem Bey hariciye görevlerine başladığı ilk andan itibaren, ülkenin daha verimli bir dış siyaset yürütebilmesi için gördüğü yanlışlara, eksikliklere karşılık yapılması gerekenleri her fırsatta dile getirmiştir. Bu doğrultuda ise önceki bölümde sözü edilen 'zırhlılar' meselesinin ardından Ahmed Rüstem Bey, Amerika'daki mevcut koşullarda Osmanlı Devleti'nin haklarını daha iyi savunabilmek adına 17 Temmuz 1914 tarihli oldukça kapsamlı bir rapor hazırlayarak, dönemin Sadrazam ve Hariciye Nazırı Prens Said Halim Paşa'ya göndermiştir.

Raporunda, Avrupa'nın Amerikan donanması kadar güçlü olduğu ancak coğrafi konum olarak mevcut uzaklıktan ötürü Amerika'nın bundan herhangi bir şekilde etkilenmediğini belirten Ahmed Rüstem Bey, Büyük Britanya, Almanya, Fransa, İtalya, Japonya gibi güçlü ülkelerin Amerika tarafından kuralsız ve adaletsiz bir muameleye maruz bırakıldıklarını, ancak nadiren de olsa şikayette bulunsalar dahi bunun tek taraflı bir protestodan öteye geçemediğini ifade etmişti. Ahmed Rüstem Bey bu ülkeler arasında, her ne kadar çıkarları Amerika tarafından ihlâl edilse de Büyük Britanya'nın öne çıkışını

hayli ilginç ve aydınlatıcı bulduğunu ifade etmişti. Bunlara ilaveten böylesi bir ortamda Osmanlı Devleti'nin hayati öneme sahip çıkarlar elde edebilmesi adına güçlü olması gerektiği, mevcut hükümetin ise bunun temelini teşkil edeceğini vurgulamıştı. Ahmed Rüstem Bey'e göre bahsetmiş olduğu bu gücün anlamı, 100 milyonu aşan nüfusa sahip Amerika'da Osmanlı İmparatorluğu'nun kendisini finansal, endüstriyel ve ticari anlamda tanıtarak, ilginç ve bir o kadar da popüler bir konuma gelebilmesi idi. Ayrıca Ahmed Rüstem Bey'e göre, imparatorluğun kalkınmasında, çoğu zaman politik çıkarları doğrultusunda besledikleri niyetlerini gizleyen Avrupa'nın yardımından ziyade Amerika'nın yardımına başvurmak daha uygun idi. Zira imparatorluğun bu suretle Almanya ve Büyük Britanya'dan mali ve endüstriyel alanda daha fazla fırsat sunabilen Amerika'dan istifade ederek hem Avrupalı devletlerden üstün bir duruma gelebileceği, hem de Avrupa esaretinden kurtulacağını ifade etmişti. Popüler ve ilginç olma hususunda ise Müslüman bir ülke olup; kapalı kadın, harem, özel ibadet tarzları gibi hususların yanı sıra etkileyici tarih ve kahramanlık öykülerine de sahip Osmanlı Devleti'nin, tüm bunlara karşı büyük merakı olan Amerika'nın ilgisini kullanmasının olumlu sonuçlar doğuracağı fikrindeki Ahmed Rüstem Bey, imkanlar doğrultusunda yoğun şekilde organizasyonlar düzenlemeyi teklif etmişti. Bunun için ise; büyükelçi ve çalışanlarının daima nazik ilişkiler içerisinde bulunmaları, davetlere iştirak ederek Türkiye'yi Amerika'ya tanıtan konuşmalar yapmalarına ilave olarak, başta Yunanlılar olmak üzere diğer düşmanlarca uzun süredir yürütülen Türk karşıtı kampanyaları önlemek için azami ölçüde basından faydalanmaları gerekliliğine dikkat çekmiş; hattâ kendisinin, Washington'daki görevine başladığından beri olumlu etki bırakmak adına mektup ve makaleler yazdığını da sözlerine eklemişti. Raporunun sonunda ise yukarıda ifade ettiklerini gerçekleştirmek için Amerikan girişimciliğine ayrılan ve izlenilmesi gereken politika hakkında Bab-ı Âli'ye görüşlerini sorarken, yetki ve ödenek talebinde bulunmuştu (BOA, HR. SYS. 70 - 38).

Oldukça ileri görüşlü ve iyi bir diplomat olan Ahmed Rüstem Bey'in, 17 Temmuz 1914 tarihinde Türk - Amerikan ilişkilerine dair kaleme almış olduğu bu raporunda yer alan, '*kendimizi Amerikalılara daha iyi anlatıp tanıtmalıyız*' ifadesi, büyükelçiği sürecinde yaşanan Ermeni propagandaları çerçevesinden değerlendirildiğinde ne denli haklı olduğunu ortaya koymaktadır .

3. 2. Kapitülasyonların Kaldırılması:

Osmanlı Devleti tarafından 17. yüzyıldan itibaren Avrupalı devlet ve vatandaşlarına tanınan adli, ticari imtiyazların zaman içerisinde yarattığı olumsuzluklara mani olabilmek adına 19. yüzyılda kapitülasyonlar yürürlükten kaldırılmaya çalışılmışsa da Büyük Güçlerin müşterek çıkarları sebebiyle neticelendirilememiştir (Ahmad, 2000: s. 1 - 2).

Kapitülasyonlar Abdülhamid'in hükümdarlığı süresince ekonomik reformların önünde bir engel olarak görülmeye başlanmıştır (Ahmad, 2000: s. 9). 1908 yılı Ağustos ayının başlarında Abdülhamid otokrasisinin ardından ise sansürsüz ve özgür başkent basını, kapitülasyonları ve Türkiye'deki yabancıların durumu tartışır bir hale gelmiştir (Ahmad, 2000: s. 11). Bilhassa Birinci Dünya Savaşı'nın ilk aylarında, Osmanlı Devleti'nin hangi tarafta savaşa iştirak edeceği ya da tarafsız olup olmayacağı gibi hususların gündeme gelişi kapitülasyon sorununu da beraberinde getirmiştir. Zira İttihatçı kabine tarafsız kalınması karşısında birtakım tavizler elde edilebilceğini savunurken; Almanya, Osmanlı Devleti'nin kendi yanında yer almasını, İtilâf Devletleri ise tarafsızlığını karşılıksız olarak talep etmekte idiler. Kapitülasyonlar konusunda gerçekleştirilen görüşmelerde ekonomik alanda uzlaşılırken, adli kapitülasyonların kaldırılması söz konusu oldığunda diğer devletlerin açık itirazı ile karşı karşıya kalınmıştır (Morgenthau, 1919: s. 113). İttihat ve Terakki Hükümeti, 19. yüzyıl Alman sanayileşmesinin örnek alındığı milliyetçi ekonomi programını uygulamaya geçirebilme doğrultusunda, kendisini Avrupa'ya bağımlı kılan kapitülasyonları feshetme yoluna gitmiştir. Aniden başlayan Birinci Dünya Savaşı da bu uygulamaya oldukça uygun bir zemin hazırlamıştır (Zürcher, 2000: s.183). Yaşanan bu olumsuzluğa rağmen kapitülasyonların yürürlükten kaldırılması doğrultusunda 23 Ağustos 1914 günü toplanan kabine, 9 Eylül 1914 tarihi itibarıyla kapitülasyonların tek taraflı olarak kaldırılıp, 1 Ekim gününden itibaren ise geçerli olacağını bildiren notayı yabancı elçiliklere yollama kararı almıştır (Ahmad, 2000: s. 17).

Associated Press, bu konuya ilişkin olarak 10 Eylül 1914 tarihinde şöyle bir haber

geçmiştir: "Osmanlı Devleti; kendi topraklarında yaşamakta olan, hukuk ve ceza davalarında yargılanmaktan muaf tutulan yabancı uyruklu halkın vasıtasıyla Amerika ve aralarında geçmişi 11. yüzyıla kadar uzanan anlaşmaların olduğu tüm dünya ulusları ile bu anlaşma ve imtiyazları feshettiğini resmi olarak bildirmiştir. Bu suretle yabancı unsurlar artık kendi kanunları, diplomatik temsilci ya da konsolosları aracılığıyla sahip oldukları ekstra bölgesel haklardan artık istifade edemeyeceklerdir. İptal edilen haklarla ilgili olarak ise: Türkiye'deki Amerikan misyonerlerinin dini özgürlük bağlamında kilise, hastane, okul kurmalarına dair yasal statüleri muhafaza edilecektir" ("by", The Commoner, 10 Eylül 1914: sy).

Bu adımın anlamı, Büyük Güçlerin sahip olduğu her türlü imtiyazın uluslararası hukuk kurallarına uygun bir şekilde kaldırılması demek idi. Osmanlı Devleti'nin söz konusu kararının resmi olarak Dışişleri Bakanı Bryan'a bildirilmesinin ardından, o sırada Amerika'da bulunan Büyükelçi Ahmed Rüstem Bey 10 Eylül akşamı, Osmanlı Hükümeti tarafından gerçekleştirilen bu eylemi şu beyanat ile duyurmuştu: "*Türkiye'nin bazı güçlerle olan ilişkilerinde sınırlayıcı rol oynayan, kapitülasyonlar olarak adlandırılan düzenlemenin, Osmanlı Hariciyesi'nce şahsıma gönderilen bir telgraf ile Osmanlı Hükümeti iradesi tarafından önümüzdeki Ekim ayı başından geçerli olmak üzere yürürlükten kaldırıldığı belirtilmektedir. Söz konusu düzenlemeden doğan tüm ayrıcalık ve dokunulmazlıklar eşit düzeyde yürürlükten kaldırılmıştır*" ("by", The Commoner, 10 Eylül 1914: sy).[*] Ahmed Rüstem Bey Türk hükümetinin bu hareketinin, yönetimi birkaç yıl önce ele alan Jön Türk rejiminin politik çizgisi; Türkiye'de, yabancılara tanınan imtiyazlar olarak bilinen kapitülasyonların ise eski rejimin kalıntıları olduğunu ifade etmişti. Ahmed Rüstem Bey ayrıca yönetimde bulunan Jön Türkler'in bu yükten kurtulmayı hevesle bekledikleri ve bunun için diğer ülkelerin savaş ile meşgul oldukları sürecin özellikle seçildiğini de sözlerine eklemişti ("Turkey Inclined to Get Her Foot In Bad", The Day Book, 12 Eylül 1914: s. 12). Aynı haberin devamında Jön Türkler'in yönetimi ele almalarını takiben kapitülasyonların muhtemel iptaline ilişkin olarak Büyük

[*]Aynı haber: "Bugün Türk Büyükelçisi Ahmed Rüstem Bey, hükümetinden Büyük Güçlere birtakım imtiyazlar sunarak Bab-ı Âli'nin bağımsızlığını kısıtlayan tüm anlaşmaların feshedildiği yönünde bir uyarı aldı" şeklinde bir başka gazete de yer almıştır ("Convention Abrogated", Las Vegas Optic, 10 Eylül 1914: s. 8).

Güçlerden tepki gelse de, Türk tarafının buna yanıtının olumsuz olduğu, yeni rejimin bunu meşrulaştıracağı bilgisine de yer verilmiş idi. ("Turkey Issues Declaration", The Commoner, 10 Eylül 1914: s. 25). Ahmed Rüstem Bey'in Amerika ve diğer ülkelere dair kapitülasyonların kaldırıldığına ilişkin bu beyanatı, Dışişleri Bakanı Bryan tarafından 12 Eylül 1914 tarihinde kamuoyuna resmen açıklanmış olup; tüm bunlara karşı Amerika'nın tepkisinin ne olacağı hususunda ise herhangi bir görüş bildirmemişti ("Turkey Inclined to Get Her Foot In Bad", The Day Book, 12 Eylül 1914: s. 12). Dışişleri Bakanı Bryan, konuyla ilgili olarak Washington'daki henüz hiçbir diplomatla görüşmediğini, ancak Amerika'nın bu duruma olumlu bakmadığını dile getirilmiştir. Amerikan Hükümet yetkilileri ise Ahmed Rüstem Bey'in kapitülasyonlara ilişkin olarak Avrupa savaşının bir fırsat olduğu yönündeki beyanatının sadece bir boşboğazlık olmadığı, aynı zamanda can sıkıcı bir ortam yarattığını da ifade etmişlerdir. Ayrıca yetkililer Ahmed Rüstem Bey'in, Amerika'daki ırk sorunları ve geçmişteki linçleme olaylarını, Amerikan uygarlığına karşı aşağılayıcı açıklamalar yapabilme yönünde kullandığına da dikkât çekmişlerdi (" Turkey Inclined to Get Her Foot In Bad", The Day Book, 12 Eylül 1914: s. 12).

Kapitülasyonların kaldırılması kararının açıklanması Müslüman halk tarafından sevinçle karşılanırken, bu durum Osmanlı'nın müttefikleri de dahil olmak üzere yabancı temsilciliklerde endişeyle karşılanmıştır (Ahmad, 2000: s. 18). Ancak Osmanlı yetkilileri bu uygulamanın yabancı misyonlarda herhangi bir sıkıntıya mahal vermeyeceğini bildirilmişlerdi. Bu konuyla ilgili olarak Amerika'nın İstanbul Büyükelçisi Henry Morgenthau ve Harbiye Nazırı Enver Paşa bir görüşme gerçekleştirmişlerdir. Bu görüşmelerinde aynı zamanda Ermeni tezlerinin de bir savunucusu olan Morgenthau, Enver Paşa'ya eşsiz bir teklif yaptığını düşünerek o tarihe değin hiç bir resmi Türk görevlisinin kapısından dahi girmediği Robert Kolej'in açılışına davet etmiş ve "*Neden kapitülasyonların kaldırılışının yürürlüğe gireceği gün olan 1 Ekim'de Robert Kolej'i ziyaret etmiyorsunuz?*" şeklinde bir soru yöneltmiştir. Enver Paşa bu teklifi kabul ederek, 1 Ekim 1914 günü Büyükelçi Morgenthau'ya Robert Kolej'de eşlik etmiştir (Morgenthau, 1919: s. 117).

Söz konusu görüşmede Büyükelçi Morgenthau, Amerika'nın Osmanlı Devleti ile

1830 yılından beri süregelen ticari ilişkilerin zedelenmesinden ziyade, yürürlükten kaldırılan kapitülasyonların özellikle adli konuları da kapsıyor oluşundan dolayı memnuniyetsizliğini ifade etmişti. Harbiye Nazırı Enver Paşa ise bu hususu dile getiren Morgenthau'yu hem bu konuda bir sıkıntı yaşanmayacağına, hem de misyonerler tarafından Osmanlı topraklarında kurulmuş olan Amerikan okullarına dokunulmayacağına dair ikna edebilmek amacıyla kendisine sunulan daveti kabul etmiştir.

Kapitülasyonlardan istifade eden ülkeler, tek taraflı olarak yapılan bu uygulamayı onaylamazlarken; Morgenthau, Enver Paşa ile yaptığı görüşmede Amerika'nın, sadece ticari kapitülasyonları kapsamak koşuluyla söz konusu uygulamayı kabul edebileceğini belirtmiştir (Morgenthau, 1919: s. 115 - 116). Amerika'nın görüşlerini kabul etmeyen Enver Paşa ise bu durumun hiçbir Amerikan misyonu ya da yatırımında olumsuzluk yaratmayacağının teminatını vermişti (Morgenthau, 1919: s. 117). Ancak kısa süre içinde Dışişleri Bakanı Bryan, Büyükelçi Morgenthau'ya yolladığı 16 Eylül 1914 tarihli telgrafı ile Osmanlı Devleti'nin tek taraflı olarak uygulamaya koyduğu bu kararları tanımadıklarını bildirmişti. Zira özellikle adli kapitülasyonların kaldırılması ile Osmanlı topraklarında yaşamakta olan vatandaşlarının güvenliğinden endişe duyan Amerikan Hükümeti, 9 Eylül 1914 günü bu gerekçe ile Türk sularına '*USS North Carolina*' adlı savaş zırhlısını yollamıştı. Her ne kadar Amerika tarafından bu zırhlının Türk sularına Türkiye'deki Hristiyanların çıkarlarını korumak üzere gönderildiği savunulsa da; Ahmed Rüstem Bey konu hakkında yaptığı resmi açıklamada bunun, İngiltere'nin Amerika'yı Avrupa'daki savaşa dahil edebilmek için bir oyunu olduğunu ifade etmişti. Ancak Ahmed Rüstem Bey'in bu açıklaması Washington'daki İngiliz Büyükelçiliğince reddedilerek, gönderilen zırhlının uygun olup olmadığı hususunun bir araştırma raporu ile resmen cevaplandığı, Türkiye'ye yollamadan evvel ise Büyük Güçler'e durumun bir genelge ile bildirdiği belirtilmiş idi ("Turk's Word Repudiated", The Princeton Union, 10 Eylül 1914: s. 7).

Esasen Amerika'nın bu zırlıyı Osmanlı sularına göndererek Osmanlı Devleti'ne baskı yapmayı amaçlamış olmalıdır. Aksi takdirde her iki devlet de henüz savaşa dahil

olmadığına göre vatandaşlarının zarar görebileceği düşüncesi yersizdir.

3. 3. Birinci Dünya Savaşı ve Ahmed Rüstem Bey:

Avrupa'da teşkil edilen Üçlü İttifak ve Üçlü İtilâf bloklarının arasında var olan denge özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren bozulmaya yüz tutmuştur. Öyle ki Avusturya - Macaristan İmparatorluğu veliahdı Arşıdük François Ferdinand'ın Sırplı bir milliyetçi tarafından Saraybosna'da vurularak öldürülmesi, önce Avrupa'da başlayıp, çok kısa süre içinde ise bir dünya savaşına dönüşen olaylar zincirini başlatan ilk kıvılcım olmuştur (Uçarol, 1995: s. 462).

Savaş başladığında tarafsızlığını halen muhafaza etmekte olan Osmanlı Devleti'nin, Trablusgarp Savaşı ve Bosna - Hersek meselelerini ortaya çıkaran, aynı zamanda da Almanya'nın müttefikleri konumundaki İtalya ve Avusturya'nın da dahil olduğu İtilâf Devletlerinin yanında yer alması ihtimaline İngiliz ve Fransızlar tarafından olumlu yaklaşılmamıştır. Diğer yandan oluşan bu durum İtilâf Devletlerine karşı güçlenmek isteyen Almanya'nın menfaatleri doğrultusunda Osmanlı Devleti'ne yanaşması sonucunu doğurmuştur (Uçarol, 1995: s. 464). İşte tam da o günlerde, henüz Washington Büyükelçiliği'ne atanmış ve izne çıkmış olan Ahmed Rüstem Bey'e 1 Ağustos 1914 gününün akşamı, yeni başlamış olan dünya savaşına dair görüşleri sorulduğunda, Türkiye'nin pek yakında, her ne kadar Sırplar ile anlaşma imzalanmış olsa da Sırbistan'a karşı savaşa gireceği ve ileride de tüm Avrupa'ya yayılacak bir savaşı muhtemel gördüğünü beyan etmişti ("Turkey - Servian War Sure", The Sunday Star, 2 Ağustos 1914: s. 2).

1911 yılında bedelleri kısmi olarak Donanma Cemiyeti'ne imparatorluğun dört bir yanından gelen halk bağışları ile karşılanan, Vickers & Armstrong Whitworth Şirketi'nce İngiliz tersanesinde inşaa ettirilen iki zırhlı, 1914 yılı ortalarına gelindiğinde artık hazır durumda idi. Osmanlı subay ve denizcilerinden oluşan heyet, gemileri teslim almak üzere İngiltere'ye gitmiş ancak borcu da tamamen ödenmiş olmasına karşın türlü bahanelerle teslimat geciktirilmiş (Zürcher, 2000: s. 167); hattâ Kâzım Karabekir Paşa hatıralarında,

bu sorunun vuku bulmasında, Karadeniz'de kendilerine karşı güçlenen bir Osmanlı donanmasını istemeyen Rusya'nın parmağı olabileceğini ifade etmiştir (Soy, 2005: s. 170).

Az evvel bahsi geçen girilmesi muhtemel olan bu savaşta Almanya ile yapılabilecek anlaşma hususunda bu iki zırhlı çok büyük bir önem arzetmekte idi. Zira dönemin Harbiye Nazırı Enver Paşa, Almanya ile olası anlaşma durumu için bu iki zırhlıyı Almanlara savaşta yardım teminatı olarak sunmuştu (Soy, 2005: s. 170). Alman imparatoru II. Wilhelm, hem Bulgaristan ve Osmanlı Devleti'ni kontrol altında bulundurmak, hem de Avusturya - Osmanlı Devleti - Bulgaristan'ın oluşturacakları üçlü ittifakın Balkanlar'da Avusturya ve Slavlar'a desteği olabileceği gerekçesiyle Osmanlı Devleti ile anlaşma yaparak müttefik olma fikrine sıcak bakmakta idi (Soy, 2005: s. 184).

Söz konusu anlaşma ile bir yanda Rusya'ya karşı güçlenmeyi, öte yandan ise Üçlü İttifaka dahil olmayı planlayan Sadrazam ve Hariciye Nazırı olan Prens Said Halim Paşa ise, 27 Temmuz 1914 tarihinde Almanya'ya bir anlaşma teklifi götürmüştü. Rusya'nın Osmanlı Devleti, Almanya ya da Avusturya'ya saldırması halinde geçerliliğini sürdürecektir. Sadece Prens Said Halim Paşa, Enver Paşa, Talât Bey ve Halil Bey'in bilgileri dahilinde büyük bir gizlilik içerisinde 2 Ağustos 1914 tarihinde imzalanan bu anlaşmanın, Prens Said Halim Paşa tarafından Berlin Sefiri Mahmud Muhtar Paşa'dan dahi saklı tutulması talebinde bulunulmuştu (Armaoğlu, 2007: s. 59).

Üzerinden bir ay gibi bir süre geçmesine karşın New York Tribune Gazetesi'nin konuya ilişkin 2 Eylül 1914 tarihli haberinden, henüz hiç bir ülkenin bundan haberdar olmadığının gayet açık bir şekilde anlaşılması, Almanya ile imzalanmış olan bu ittifakın ne denli gizli tutulduğunu ortaya koymakta idi. Türkiye'nin silahlanmaya başladığına dair Berlin'den ulaşan bir telgraf aracılığıyla yapılan açıklamaya ilişkin olan bu haberde, Türk Hükümeti'nin tamamı Müslüman 200 bin kişiden müteşekkil ilk birliği hazır ettiği, 72 adet yüksek rütbeli Alman subayının Türk ordusuna destek amacıyla İstanbul'a ulaşmış olduğu, bu işbirliği neticesinde ise Türkiye'nin savaşta Almanya'nın yanında yer alacağı belirtilmekte idi. Buna ilaveten, Londra'dan Washington'daki İngiliz Elçiliği'ne gelen bir

telgrafta yine aynı konudan bahsedilerek Alman subaylarının, İstanbul'da oluşları ve Türk ordusuna verdikleri desteğin yanı sıra bizzat orduda bazı önemli mevkilerde görevlendirilmelerinin Türkiye tarafından ani bir savaş deklarasyonu beklentisi yaratmış olduğu da ifade edilmişti. Ahmed Rüstem Bey ise bu haberin yapıldığı gün konu hakkında görüşünü beyan ederek, Türkiye'nin üç haftadır silahlandığı ve savaşta Almanya'nın müttefiki olacağını söylemişti ("Germans Aid Turks to Prepare for War", The New York Tribune, 2 Eylül 1914: s. 1). O günlerde Osmanlı Hükümeti tarafından henüz resmi bir açıklama yapılmamış olmasına karşın Ahmed Rüstem Bey'in bu şekildeki açıklaması hayli ilginçtir. O dönem İstanbul'daki diplomatlardan gelen haberler de bu doğrultuda idi. Bu haberlerde, tansiyonun fazlasıyla gerginleştiği şehirde, Türkiye'nin her an Almanya ve Avusturya safında Avrupa savaşına katılacağına endişeyle bakıldığı; öyle ki bu sebep ile halk arasında Alman yanlısı güçlü duygular yaratılabilmesi adına askeriye tarafından kontrol altında tutulan Türk gazetelerinde oldukça katı bir sansür uygulanmaya başlandığı bilgileri mevcut idi ("Turkey Wants to Enter Fight", The Ogden Standart, 27 Ağustos 1914: s. 3). Ancak 2 Eylül tarihinden itibaren Amerikan basınında yer alan bazı haberlerde Ahmed Rüstem Bey bu defa, Türkiye'nin üç haftadır silahlandığına ilişkin söyleminin tam aksi olarak ısrarla Türkiye'nin henüz savaşa girmediği yönünde açıklamalarda bulunmuştu.[*] Ahmed Rüstem Bey'in bu görüş değişikliği hükümetin kendisini uyarmasından kaynaklanmış olması kuvvetle muhtemeldir.

4 Eylül 1914 tarihli Los Angeles Herald adlı gazetede İstanbul Hariciye Nezareti'nden İngiliz Büyükelçiliğine 3 Eylül'de gönderilen bir telgraftan söz edilmekte idi. Türklerin Rusya'ya savaş açmak üzere olduklarına ait birtakım söylentilerin üzerine alınan bu telgraftan haberdar olan Ahmed Rüstem Bey, Türk askeri otoritelerinin Türk limanlarına sığınan savaşan uluslara ait ticari gemilerinin, tarafsızlık deklarasyonu uyarınca güvenliklerinin mümkün olduğunca temin edileceğine ilişkin bir yönerge almış olduğunu ve neticesinde ise bu telgrafın Türkiye'nin savaşta ya da savaşa girmek üzere

[*] Ahmed Rüstem Bey, Türkiye'nin çok mecbur kalmadıkça tarafsızlığını koruyacağının bir kanıtı daha olarak ise Türkiye'de bulunan İngiliz Donanma Misyonu'nun başındaki İngiliz subayının savaştan önce, söz konusu zırhlıların emrine verilecek olan Türk donanmasını yeniden yapılandıracakları sözünü vermiş olduğuna dikkati çekmiştir (" Believes Report of Sale of Cruisers to Turkish Government", Evening Capital News, 17 Ağustos 1914: s. 2).

olduğu hakkındaki tüm söylentileri asılsız kıldığını ifade etmişti. ("Envoy Denies Turks Will Attack Russia", Los Angeles Herald, 4 Eylül 1914: sy).*

Ahmed Rüstem Bey'in bahsi geçen bu telgrafı Dışişleri Bakanı Bryan ile paylaşması üzerine Bakan kamuoyuna, Amerikalılar için herhangi bir tehlike ya da korkuya mahal olmadığı yönünde bir açıklamada bulunmuştu ("War May Extend to Asia", The Alex Tribune, 4 Eylül 1914: s. 12).

Türk kabinesinin savaş deklarasyonu ve tarafsızlık politikası arasında adeta titrediği ("Turkey Wants to Enter Fight", The Ogden Standart, 27 Ağustos 1914: s. 39); savaşın Asya'ya kadar yayılabileceği hattâ Türkiye'nin savaşa iştiraki durumunda Balkanlar, İran, Mısır ve Hindistan'ın tehlikeye gireceğini belirterek bazı incelemelerde bulunan müttefikler Türkiye'nin savaşa hazırlandığı, erteleme sebeplerinin ise sadece zaman kazanmaktan ibaret olduğu düşüncesinde idiler. Tüm bunlara karşılık Ahmed Rüstem Bey, Türkiye'nin Almanya ve Avusturya'nın yanında savaşa dahil olması halinde operasyonlarını İngiliz ve Rus mülklerine kadar mümkün olduğunca genişletebileceğini ifade etmiş; Romanya'nın vaziyetine ilişkin herhangi bir yorumda bulunmaz iken, Bulgaristan'ın Türkiye'nin yanında yer alacağına kesin gözüyle baktığı, Yunanistan'ın ise Türkiye'ye her an saldırabilmek üzere silahlandığını da sözlerine eklemişti ("War May Extend to Asia", The Alex Tribune, 4 Eylül 1914: s. 12).

Yaşananları takip eden günlerde Amerikan basınında Ahmed Rüstem Bey tarafından ısrarla aynı açıklamalar sürdürülürken, İstanbul'da bulunan bir İngiliz muhabir tarafından geçilen haberler ise oldukça ilgi çekici idi. Muhabirin 31 Ağustos 1914

---

* The Evening Star gazetesinin 6 Eylül 1914 tarihli baskısında "*Türk Elçisi, Basını Zekasıyla Altetti*" başlıklı bir haber manşetlere taşınmıştı. Ahmed Rüstem Bey: "*Amerikan gazete sütunlarında yer alan, mevcut karmaşanın içinde önce öfkelenen sonrasında ise Avrupa ülkelerinin arasında yer almayı ümit eden bir ya da birkaç ülke hesabına kaleme alınan ve sıklıkla alay etmeye varan bu latifeleri ne olarak nitelendireceğim? Yaşanan bu talihsiz olayları ve savaşan veya henüz savaşın kanlı girdabına çekilmemiş olan Türkiye'nin ağır endişe ve şüphelerini komediye çeviren karikatürler ise biraz daha katlanılabilir durumdadır*" diyerek Türkiye'nin henüz savaşa dahil olmadığıyla ilgili Amerikan basınına vermiş olduğu beyanatlar üzerine yapılan ve kendisi ile alay edilmesine sebebiyet veren haberlere içerlerken; bu haberleri, diğer savaşan ülkeler adına yapılan lâtifelerden ibaret olarak algıladığını ifade etmişti ("Turkish Ambassador Hits Newspaper Wit", The Evening Star, 6 Eylül 1914: s. 16).

tarihinde Reuter's Telegram Company'e yollamış olduğu mesajında: Türkiye'nin savaş fikrinden hiç de hoşnut olmadığı, hattâ Türk ordusu da dahil olmak üzere bir isteksizliğin varolduğu, böyle bir durumda ise ülkedeki tüm iş hayatının durma noktasına gelmesiyle sıkıntıların baş göstermesinden duyulan endişelere dikkât çekilmekte idi. O tarihte İstanbul'da bulunan subaylar da dahil tüm Alman erkek nüfusunun 2 binden fazla olduğu, bu sayının her geçen gün arttığı; bu subaylardan bir kısmı donanmada görevlendirilirken, bir kısmının ise girişleri henüz kapatılmış olan İstanbul ve Çanakkale Boğazları'ndaki tabyalara gönderildiğini ifade etmişti. Muhabir ayrıca İstanbul'da ikâmet eden ve Türkiye'nin savaşa girme ihtimalini endişe ile bekleyen, İngiliz, Fransız ve Ruslar'ın ailelerini buralardan uzaklaştırdıkları; İzmir'de yaşamakta olan çok sayıdaki İngiliz ailesinin de güvenlik gerekçesiyle Midilli Adası'na gittikleri, çok daha önemlisi ise değeri 600 bin doları bulan Alman altınının İstanbul'a ulaşmış olduğunu bildirmişti ("Turkey Classified As One of Nations 'Not Yet' Drawn into War", Sacramento Union, 6 Eylül 1914: s. 7).

Ahmed Rüstem Bey'in, Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'na girişinin hemen öncesinde ülkenin durumunu değerlendirdiği ve World's Work* adlı bir Amerikan dergisinin Ekim 1914 sayısında yayınlanmak üzere 29 Ağustos 1914 tarihinde kaleme almış olduğu aşağıda yer alan makalesi, bir yandan onun bakış açısını kavrayabilmek, diğer yandan ise sürece ışık tutması açısından bir hayli önem taşımaktadır.

Bu makalesinde Ahmed Rüstem Bey öncelikle Osmanlı Devleti'nin daha yeni başlamış olan Birinci Dünya Savaşı'na girmesine ilişkin görüşlerinden bahsetmiştir. 14 - 15 Ağustos 1914 tarihlerinde Yunanistan'a savaş açma niyetindeki Osmanlı Devleti'nin bunu gerçekleştirmediği ve artık tarafsızlıktan vazgeçtiğine dikkat çeken Ahmed Rüstem Bey yazısını şu şekilde sürdürmüştür:

---

* World's Work Magazine: İlk olarak editörü Walter Hines Page tarafından, 1900 yılının Kasım ayında Doubleday, Page and Company Yayınevi'nde bastırılan; ulusal meseleleri iş dünyasının bakış açısından değerlendiren aylık bir dergidir İlk satışı 35 bin adet olan derginin tirajı kısa süre içerisinde Doubleday, Page bünyesindeki posta sipariş departmanının desteğiyle 100 bine ulaşmıştır. 1913 yılında W. H. Page'in oğlunun editörlüğünü devraldığı World's Work, 1932 yılında ise yayından kaldırılmıştır (www.philsp.com).

"*Bugüne bakıldığında ise Türkiye, aktif bir şekilde Almanya ve Avusturya - Macaristan'ın yanında yer alma noktasında bulunmaktadır. Bab-ı Âli'nin, hakkındaki çok sayıda resmi beyanatta da belirtildiği üzere, 15 Ağustos itibarıyla tarafsızlığını bırakması, politikasında radikal bir değişimin olduğunu doğrular niteliktedir. Hükümetim ile aramdaki iletişim bağı koparıldığından, bu meseleye dair gelişmelerle ilgili kesin bir açıklamada bulunacak durumda değilim. Ülkemin savaşa katılacağına inanmak istemiyorum. Böylesi bir kararın gerçekleştirilmesinin lüzumlu olmamasını hem diliyor, hem de dua ediyorum".*

Ahmed Rüstem Bey Türkiye'nin savaşa katılması konusuna olumsuz olarak yaklaştığını, şayet bu gerçekleşir de Türkiye, Almanya ve Avusturya - Macaristan'ın safında savaşa girecek olur ise, sebebinin İngiltere olacağını vurgulamıştır:

"Türkiye, kendisi için İngiltere'de inşa edilen iki savaş zırhlısının İngiliz bayrağı çekilerek Türkiye'ye gelmesine ilaveten artık son defa söyleyeceğimi ümit ettiğim, Büyük Britanya'nın Türk menfaat ve duygularına bitmek tükenmek bilmeyen saldırılarının yarattığı öfke ve umutsuzluk, Türkiye'nin ağırlığını Avusturya - Alman işbirliğinden yana kullanmasına sebebiyet verecektir. Büyük Britanya'nın söz konusu zırhlıları sahiplenmesinin doğru olup olmadığı hiç de önemli değil. Bu iki zırhlı, denizde Almanya'ya karşı ezici üstünlüğüne ilaveten iki büyük donanma gücü ile hareket eden Büyük Britanya için pek bir önem arzetmez iken, Yunanistan'a verilmesi mevzu bahis olduğunda ise Türkiye için özgürlük adına herşey demek idi. Büyük Britanya, Türkiye'ye en azından derhal bu zırhlıların bedelini ödemeli idi. Zira söz konusu bedelin savaştan sonra karşılanacağı türünden oldukça liberal vaatlerle kendini tatmin ederek hesabı kapatmamıştır". Bu noktada İngiltere'nin, yaşanan Balkan Savaşları süresince sergilemiş olduğu yaklaşıma da değinen Ahmed Rüstem Bey:

"*Büyük Britanya Balkan krizi süresince, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü savunacağına dair yapmış olduğu sözleşmeleri açıkça ihlâl etmiştir"* diyerek İngiltere'nin bu tutumunu eleştirmiştir. Ayrıca savaşta hangi taraf galip gelecek olursa olsun, en sonunda İngiltere'nin, Türkiye'ye karşı benimsemiş olduğu politikanın yanlış

olduğunun mutlaka farkına varacağını ifade etmiştir. Tüm bu yazdıklarının bir ispatı olarak ise 11 Şubat 1914 günü Londra'da düzenlenmiş olan Türk Birliği Toplantısı'na katılan yüksek mevkili bazı İngilizlerin konuşmalarını sunmuştur.

Uluslararası hukuk uzmanı ve ekonomi yazarı Sir Thomas Barclay, siyasetçi Sir John David Rees, Batılı İslam yazarı Muhammad Marmaduke Pickthall'un konuşmalarının ortak noktası bazı ekonomik menfaatlerin yanı sıra Hint İmparatorluğu'nun savunma ve takviyesi için tarafsız bölge konumundaki Türkiye ile daima dost kalabilmekti. Bu toplantıya katılan bir diğer isim ise siyasetçi Harold Cox idi. İngiltere'nin son zamanlardaki Türk politikasını tenkid eden Cox, Ege Adaları ve Türk - Rus ilişkileri bağlamında İngiltere'nin tutumuna değinmiştir. Önemli ölçüde Rum nüfusu barındırması sebebiyle Ege Adaları'nın Yunanistan'a verilmesi gerektiği görüşünü savunmuştur. Ayrıca Cox, Ermenistan ile ilgili olarak yardım talebinde bulunan Türkiye'ye, İngiltere'nin yardım etmemesinin nedenini ise Türkiye'yi güçsüz düşürerek Rusya'ya yem olmasını istemesine bağlamıştır. Zira Ermenistan'da hüküm sürmekte olan hırsızlık, tecavüz ve cinayet gibi olaylar Türkiye'nin zayıflatılabilmesi adına Rusya'nın çok işine yaramakta idi (Rüstem, 1914: sy).

3. 4. Ahmed Rüstem Bey'in Türk - Alman İlişkilerine Dair Görüşleri:

Ahmed Rüstem Bey, 29 Ağustos 1914 tarihinde kaleme almış olduğu World's Work Dergisi'nin Ekim 1914 sayısında yayınlanan '*Türkiye'nin Durumu*' adlı makalesinde Türk - Alman ilişkilerine de değinmiştir.

Türkiye'nin silahlanmaya başlayarak, savaşa Almanya'nın yanında katılacağını vurgulayan Ahmed Rüstem Bey, bu durumu İngilizler tarafından el konulan zırhlılar ile ilişkilendirmiştir:

"*Şayet Türkiye Üçlü İttifaktan ayrılacak olur ise bu, iki zırhlısına el konulmasıyla hiçbir ümidi kalmayan ve herşeyden korkar hale gelen Osmanlı İmparatorluğu'nu bu duruma getiren Büyük Britanya'nın bir hatası olacaktır. Osmanlı İmparatorluğu tam bir*

tarafsızlık arayışı beyanında bulunduğunda kesinlikle içten idi. Ancak, aynı zamanda genel bir silahlanma hazırlığı içerisinde olduğu da doğrudur ki bu, Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını ihtiyaten koruma altına alması anlamını taşımaktadır. Zira tedbirli olması gerektiğini birtakım acı tecrübelerle öğrenmişti, çünkü hiç beklemediği bir anda silahlı saldırıya uğrayıp, kurban durumuna düşmüş idi" diye yazmıştır

O dönem Osmanlı Kara Kuvvetleri'nin yeniden yapılandırılması adına Türkiye'ye gelen Alman General Liman von Sanders'in varlığının yarattığı endişenin aslında ne denli yersiz olduğunu şu sözleri ile vurgulamıştır:

"*Kara Kuvvetlerini yeniden yapılandırmak üzere General Liman von Sanders komutasındaki Alman misyonunun varlığı, bazılarının inandığı gibi orduyu tamamen Almanlara teslim etmek anlamına gelmemektedir. Aslına bakılacak olur ise şayet General Liman von Sanders'in otoritesini kıskanacak biri varsa o da, hiç bir özelliği olmasa bile bir Türk olan, genç ve ünlü Savaş Bakanı Enver Paşa'dır. O ve diğer kabine üyeleri Prens Said Halim Paşa, Talât Bey, Cemal Paşa, Cavid Bey hakkında konuşacak olursam: Hepsi güçlü, oldukça zeki ve Kayzer'in birer temsilcisi ve araçları olarak son derece vatansever kimselerdir. Bu, Almanya korkusu ile takıntılı beyinlerden gelen anlamsız bir sapkınlıktır. Ayrıca Türkiye'deki büyük İngiliz Donanma Misyonu'nuna ilaveten halen görev yapmakta olan önemli miktarda Fransız uzman da bulunmaktadır*".

Ahmed Rüstem Bey, Osmanlı Devleti için Almanya'nın önemli bir devlet olduğunu da şöyle ifade etmiştir:

"Şüphesiz, Türkiye'nin Almanya'ya büyük saygısı vardır. Kanımca gözünü önyargının kör etmediği tüm ulusların, Almanya ile günün birinde işbirliği yapma ihtimallerinin olduğunu gözönüne alarak, - Almanya ile - iyi ilişkiler içerisinde bulunmalıdırlar. Ancak bu, hiç bir zaman onun elinin altında olup buyruklarını beklemek anlamına gelmemelidir. Osmanlı Devleti diplomat ve askerleri tarafından, onların - Almanların - daha zeki olduğuna dair hipnotize edilmememiştir. Büyük Britanya ve

Fransa bilhassa da Fransa kendisini, Almanya'nın her yerde zihin ve ruhları sömüreceğine ait bir kabusun içerisine atmıştır. Diğer büyük güçler ile mukayese edildiğinde Almanya'nın, Türkiye'ye kınamadan öteye gitmeyen yaklaşımı daha baskındır. İki yıl kadar evvel tüm Avrupa - özür diliyerek Amerika'yı da dahil ediyorum - Hristiyanlık ile Batıcılığı ve Türkiye'nin içinde bulunduğu güçlüğü, onu gözden düşürmek adına bir fırsat olarak değerlendirip, aşağılanıp alay edilmesi için dünyada şimdiye dek sergilenmemiş davranışlar ortaya koyduğunda, insanlığın rehberi olduklarını savunan bu ulusların arasında sadece Almanya, Türkiye'yi yüreklendirmiş ve acısını hafifletmeye çalışmıştır. Üst düzey medeniyetleri ile övünen uluslara bir çok konuda örnek teşkil edebilecek olan Türkler ise minnettarlıklarını göstermeyi bilmelerine rağmen Almanya'nın arkasından kılıç çektikleri gibi ona olan borçlarını da ödeyemiyorlar".

Ahmed Rüstem Bey'e göre Amerika da dahil olmak üzere Almanya haricindeki tüm Avrupa ülkeleri, Türkiye'nin güçsüzlüğünü onu aşağılamak için bir fırsat olarak değerlendirmişlerdir. Böylesi zor durumda iken Türkiye'yi sadece Almanya arka çıkarak teselli etmiştir (Rüstem, 1914: sy).

3. 5. Balkanlar ve Ege Adaları:

Ege Adaları'nda, Yunanistan'ın 1830 yılında bağımsızlığını elde etmesiyle birlikte yüzyıllardır süren Türk hakimiyeti sona ermeye başlamıştır. Yaşanan Trablusgarp ve Balkan Savaşları sırasında Yunanistan Bozcaada, Limni, Taşoz, Gökçeada ve Semadirek'i; İtalya da Menteşe Adaları'nı işgal etmişti (İnce, 2013: s. 104). Osmanlı Devleti'nin barış önerisini kabul etmemesi üzerine 17 Aralık 1912 tarihinde Bozcaaada'da Osmanlı Devleti ve Yunanistan arasında yaşanan savaşın ardından Meis, Midilli ve Sisam Adaları da Yunanistan hakimiyetine girmiştir. İkinci Balkan Savaşı'nın ardından 30 Mayıs 1913 tarihinde imzalanan Londra Antlaşması ile Osmanlı Devleti Girit'ten vazgeçmiştir. Diğer Ege Adaları'na ilişkin sorunun çözümlenmesi için 14 Kasım 1913 tarihinde imzalanan Atina Antlaşması ile Ege Adaları'na ilişkin sorunun çözümü büyük devletlere bırakılmıştır (Demircan, ty: sy). Birinci Dünya Savaşı süresince devam eden bu işgaller neticesinde söz konusu adalar üzerindeki Türk egemenliği tamamıyla ortadan kalkmıştır

(İnce, 2013: s. 104).

Ahmed Rüstem Bey'e göre Türkiye'nin çıkarları doğrultusundaki önemli konulardan bir diğeri Türkiye'nin İtalya tarafından işgal edilen diğer Ege Adaları ile birlikte Birinci Balkan Savaşı'nda Yunanistan'a bıraktığı Midilli, Limni ve Sakız'ı geri alma fırsatını değerlendirip değerlendiremeyeceği idi.

"Türkiye, Avrupa'nın büyük güçleri tarafından bu üç adanın Yunanistan'a bırakılmasına dair alınmış olan bu keyfi karara boyun eğmemiş ve eğmeyecektir. Adaların popülasyonu hiç şüphesiz ki Yunanlılardan müteşekkildir" diyerek Türkiye'nin Ege Adaları hususunda Yunanistan'a karşı alınması gereken tavra ilişkin şu açıklamada bulunmuştur:

"*Türkiye'ye bugün Ege'de Birinci Balkan Savaşı'nda Averoff'un sağladığı üstünlüğü sağlayan, Goeben ve Breslau 'a Türk bayrağı çekilmesi diğer ülkelere denizde her fırsatta başarı şansı verebilir. Bu, donanma üstünlüğü için rakiplerin ilişkilerinde hasıl olan dramatik bir değişimdir. Söz konusu değişimin gerçekleştiği dünyanın bu bölümünde ihtiyatlı bazı şeyler de gelişmektedir. Dünya bu ihtiyatını, sadece Idaho ve Mississippi zırhlılarının alınmasından bu yana Yunanistan'a karşı göstermekle kalmadığı gibi, aynı zamanda İngiltere tarafından el konulan Sultan Osman ve Reşadiye zırhlılarının kaybının telâfi edilmesinde Türkiye'ye de göstermektedir. Her iki zırhlı da hiç şüphesiz savaş gücü hususunda önemli ölçüde Goeben ve Breslau'a göre daha üstün durumdadır. Ancak Goeben, Türk sularına ulaşamazken; Breslau, yeni ismi ve ayyıldızlı bayrağı ile güvenle İstanbul' a demir atmıştır. Türkiye'nin yüzünü güldürürken Yunanistan'ı ise üzen bu olay, Kutsal Tanrıça'nın meşru dönekliğinin bir işareti olmalıdır. Kader daha önce onlara tarafsız davranmış idi. 1912 - 13 yıllarında büyük ölçüde şansının yardımıyla zafer kazanan Yunanistan'ı 1897'de ise Türkiye tam anlamıyla bozguna uğratmıştır. Yunanistan'ın itirazlı adalarıyla ilgili yumuşak politikası ve Türkiye'ye karşı davranışlarındaki kibir ve küstahlığı ona çok daha büyük bir bedel ödetebilir."* yorumunda bulunan Ahmed Rüstem Bey, kaybedilen Ege Adaları'nın Yunanistan 'dan geri alınması için Türkiye adına hem siyasi hem de askeri durum

açısından derhal harekete geçmek için uygun bir zaman olduğunu da belirtmiştir (Rüstem, 1914: sy).

Diplomatlık hayatı boyunca gerek Amerika'da, gerekse diğer Avrupa ülkelerinde üstlendiği vazifelerde gösterdiği başarı ve sergilediği davranışlar dolayısıyla zeki, ileri görüşlü bir insan olduğu anlaşılan Ahmed Rüstem Bey'in, Washington'daki büyükelçilik görevinin ardından da yukarıda yer aldığı üzere bu tür söylemlerine devam ettiği görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumak üzere Büyük Güçler'in Berlin Antlaşması'na riayet edip etmeyeceklerini de sorgulamıştır. Fakat İngiltere'nin 1884 yılında Mısır'ı kendi topraklarına katması, benzer bir yaklaşımın İtalya tarafından Libya'ya uygulanmasının Berlin Antlaşması'nın açıkça ihlâli olduğunu belirtmiştir. Bunun neticesinde ise Ahmed Rüstem Bey, Türkiye'nin de ilerde aynı durumla karşı karşıya kalma ihtimalini dile getirmiştir.

Yaşamı süresince, Türk asıllı olmamasına rağmen hissettiği aidiyetlik duygusu ile Türk devlet ve halkının menfaatleri doğrultusunda göstermiş olduğu çabayı şu ifadeleri açıkça ortaya koymaktadır:

"Bu bağlamda şunu eklemek isterim, şayet Türkiye bir büyük güç tarafından saldırıya uğrayacak olursa, kararlılık ve umutsuzluğundan doğan güç ile buna karşı koyacaktır ve ben böyle bir durumda Türkiye'ye, düşmanı her kim olursa olsun tüm Müslüman dünyasını yardıma çağırmasını salık veririm. Zira Türkiye'ye düzenlenecek saldırı, onun Müslüman olması gerçeğinden kaynaklanacaktır; Kutsal Savaş ilan ederek peygamberin Yeşil Sancağı'nı fora etmek, onun en büyük hakkıdır. Hattâ bunun neticesi olarak yenik düşebilir, fakat bunu yapmakla, bugün öfkeli olan ülkelerden çok daha kapsamlı ve umutsuz bir mücadelenin tohumlarını ekiyor olacaktır" (Rüstem, 1914: sy).

3. 6. Ahmed Rüstem Bey'in Kutsal Yerler Hakkındaki Görüşleri:

Diplomatlık süreci ve sonrasındaki faaliyetlerini yabancı basın, özellikle de Amerikan basının yakından takip ettiği Ahmed Rüstem Bey'e Washington

Büyükelçiliği'nden ayrılışının sadece birkaç ay sonrasında '*The Clarksburg Sunday Telegram'* Gazetesi'nin 6 Aralık 1914 tarihli baskısında yer alan, kutsal topraklara gerçekleştirilen ziyaretler ve hacıların durumuna ilişkin görüşleri sorulmuş idi. Bu gazete haberi her ne kadar yukarıda bahsi geçen, Ekim 1914'te '*World's Work*' adlı dergide yayınlanan makalesi ile ilişkilendirilmemiş olsa da; Ahmed Rüstem Bey'in daha önce makalesinde bu haber konusuna şu ifadeleriyle değinmiş olduğu görülmektedir:

"*İkinci Balkan Savaşı'nın sona ermesinin sebebiyet verdiği 'Hristiyan Birliği'ne dair etmek isterim. Balkanlar'daki bu kısa süreli birliğin artık tekrardan canlandırılma şansı kalmamıştır. Kudüs'te biraraya gelen farklı Hristiyan cemaatlerinin, birbirleriyle Kutsal Mezar'ın etrafında kanlı şiddet sahneleriyle kutsal tapınağa hakaret etmeyi sürdürmelerinin önlenmesi ancak süngüleriyle onları ayıran Türk askeri bölüklerinin sürekli varlığı ile sağlanıyor ise, söz konusu birlik tekrar nasıl canlanabilir?"*

World's Work'teki makalesinde Balkanlar'da II. Balkan Savaşı sebebiyle son bulan ve yeniden canlanması ümit edilen '*Hristiyan Birliği*' nden söz eden Ahmed Rüstem Bey, gazeteye verdiği ropörtajında ise konuyu ekonomik açıdan ele almıştır. Farklı Hristiyan cemaatlerinin Kudüs'te bulunan Kutsal Mezar'ı ziyaret ederken dahi birbirleri ile çatıştıkları ve bu nedenle yaşanan şiddet olaylarının Türk askerlerince önlenerek sükûnetin sağlandığına dair Ahmed Rüstem Bey'in yapmış olduğu bu yorum gerçekten de oldukça anlamlıdır. Ayrıca kutsal toprakları ziyaret eden hacıların, Türklerin koruması altında bulunduğu, aksi halde yani Türklerin girişimi olmaz ise eski kiliselerin turistler tarafından yağma edileceğini de belirten Ahmed Rüstem Bey:

"*Turist ve hacılar, her yıl Filistin'e önemli bir miktarda para akışı sağlıyorlar. Kutsal topraklarda bir Hristiyanı öldürmek suçtur. Zira hacıların gelmemeleri demek, bu gelirden mahrum kalmakla eşdeğerdir"* ifadesinde bulunmuştur.

Kutsal topraklardaki Hristiyanların korunması gerektiğine vurgu yapan Ahmed Rüstem Bey, bundan onbinlerce yıl önce Haçlı Seferleri sırasında bile Müslümanların, Haçlıların aziz mezarlarını ziyaret etmelerine karşı koymayıp müsaade ettiklerini de

sözlerine eklemiştir. Metnin devamı ise bir hayli ilginçtir. Ahmed Rüstem Bey'in konuya dair görüş ve beyanında haklı bulunduğu bu haberde, Hristiyan olmayan Filistinliler ile Türklerin eski ve tarihi yerler hususunda diğer insanlardan çok daha duyarlı oldukları; hatta "Ş*ayet Anakoğulları'ndan biri, 4 bin yıl sonra taşların altından yeniden canlanacak olsaydı, birkaç hafta önce Osmanlı İmparatorluğu'nun uygarlık standartlarını onaylayan Ahmed Rüstem Bey ile hiç şüphesiz el sıkışırdı*" ifadelerine yer verilmiştir (The Clarksburg Sunday Telegram, "Turkey, Guardian of Sacred Treasures from Christian Vandals", 6 Aralık 1914: s. 1).

Yapılan araştırmada Ahmed Rüstem Bey'in yukarıda yer verilen ropörtajının ardından, 1915 ile 1918 yılları arasındaki süre zarfında faaliyetleri ya da nerede olduğuna ilişkin bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak 1918 yılına gelindiğinde ortaya çıkan Ahmed Rüstem Bey'in Kilikyalılar Cemiyeti'ne üye olarak seçilmesi, Milli Mücadele'de yer aldığı sürecin bir başlangıcı olmuştur.

4. BÖLÜM: MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE AHMED RÜSTEM BEY:

4. 1. Ahmed Rüstem Bey Kilikyalılar Cemiyeti'nde:

Makedonya ve Filistin cephelerinin eş zamanlı olarak düşmeleriyle birlikte 30 Ekim 1918 tarihi, Osmanlı Devleti için Birinci Dünya Savaşı'nın sonu olmuştur. Makedonya sınırında 15 Eylül'de başlayan, iki hafta sonrasında 29 Eylül'de Bulgaristan'ın ateşkese mecbur bırakılmasıyla Türkiye'nin Avrupa topraklarındaki cephesinin düşmesi Çanakkale ve özellikle de başkent İstanbul'un saldırıya açık bir duruma gelmesi sonucunu doğurmuştur. Osmanlı Devleti yaşanan olumsuzluklar sonucunda savunmasız ve çaresiz kalmıştır. Bu durum, o dönem İttihat ve Terakki Partisi'nin başında bulunan Talât Paşa'nın istifasını takiben (8 Ekim 1918) hükümet değişimi ve Ahmet İzzet Paşa kabinesinin kurulmasıyla neticelenmiştir. İlk olarak, devleti içerisinde bulunduğu bu güç durumdan kurtarmak amacıyla çare aramaya girişen Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, sorunların çözümünü antlaşma yapılmasında görmüştür (Uçarol, 1995: s. 473). Gerek askeri, gerekse ekonomik ve manevi anlamda tam bir çöküş yaşayan Osmanlı Devleti, İtilâf Devleri ile mutlak bir teslimiyet anlamına gelen Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamıştır (30 Ekim 1918) (Zürcher, 1998: sy).

Mondros Ateşkes Antlaşması içerdiği şartlar doğrultusunda bir nevi Osmanlı Devleti'nin kayıtsız şartsız teslimiyeti anlamını taşımakta idi (Zürcher, 2000: s. 194). Yurt çapında İtilâf Devletleri tarafından demiryolu ve telgraf hatları denetlenecek, boğazlar ise işgal edilecekti. Arap eyaletlerindeki Osmanlı askerlerinin teslim alınmasının yanı sıra kamu düzeninin sağlanması adına bırakılacak küçük askeri birlik dışında tüm Osmanlı askerleri terhis edilerek silahları alınacaktı. Silah, cephane, ulaşım yolları, haberleşme araçları, limanların yanı sıra tersaneleri de İtilâf Devletleri'nin denetimine bırakmayı öngören ve ordunun dağıtıldığı bu antlaşmanın 7. maddesine dayanarak güvenlikleri için tehdit algılamalarıyla herhangi bir stratejik noktayı işgal hakkını elde eden İtilâf Devletlerine adeta bu hususta yardım edileceği belirtilmiştir (Maurice, 1943: s. 85). Oldukça ağır şartlar içeren Mondros Ateşkes Antlaşması, İtilâf Devletleri tarafından Osmanlı Devleti'ni paylaşma yolunda yapmış oldukları emperyalist planların

uygulamaya konulması anlamını taşımaktadır. Ayrıca bu antlaşma, koşulları doğrultusunda ilerleyen süreçte gündeme gelecek olan Sevr Antlaşması'nın hukuki temelini teşkil etmiştir (Kaymaz, 2008: s. 241).

Antlaşmanın, bilhassa 10. ve 16. maddeleri yabancı devletlerce 'Küçük Ermenistan' olarak da isimlendirilen ve yer alan Kilikya'yı* ilgilendirmekte idi. Zira; Toros tünellerinin (Maurice, 1943: s. 85), Kilikya'daki kıt'aların geri alınmasının yanı sıra Hicaz, Irak, Suriye ve Suudi Arabistan'ın güneybatısında, Asîr'daki Osmanlı birliklerinin en yakın müttefik komutanına teslimini öngören 16. maddesi bölge için büyük bir tehlike arzetmekte idi (Maurice, 1943: s. 86). Söz konusu maddelere dayanarak bölgenin İtilaf Devletleri'nce işgal edileceğinin yaratmış olduğu endişe ilk olarak, yöre halkının biraraya gelerek savunma ve direnişi; 20 Kasım 1918 tarihindeki görüşmelerin ardından ise Kilikyalılar Cemiyeti'nin kurulmasına yol açmıştı (21 Kasım 1918). Adana ili ve çevresinin daha iyi savunulması adına Ali Fuat Paşa'nın girişimi ile Cemiyetler Kanunu'na uygun olarak kurulmuştur (Tunaya, 2015: s. 485). Başkanlığına Âyan Reisi Rıfat Bey (Menemencioğlu) getirilmiştir. Cemiyetin üyeleri arasında Nafia Eski Nazırı Ali Müfit Bey (Yeğenağa), Halep Mebusu Ali Cenâni Bey, Antep Mebusu Ali Hayatî Bey, İçel Mebusu Hafız Mehmet Emin Bey, Maraş Mebusu Abdülkadir Bey, Nafia Nazırı Ali Münif Bey, Temyiz Mahkemesi Reisi Hacı Evliya Bey, Şûrayı Osmanlı Azası Tarsuslu Mısrîzade Seyfeddin Bey, Beyoğlu Daire-i Müdiri Saffet Bey (Tunaya, 2015: s. 485) ve elçilerden ise Ahmed Rüstem Bey de vardır (Sarıhan, 1982: s. 69).

Cemiyetin kuruluşu ve planlarına dair bilgilere o günlerin İstanbul gazetelerinde yer verilmiştir. Cemiyetin çalışma alanı sadece Adana ve çevresi ile sınırlı olmayıp Antakya, Maraş ve Gaziantep illerini de kapsamakta idi. Kilikyalılar Cemiyeti'nin Nizamnamesi ve yürüttüğü yayınlarda direniş için silahlanma yerine sorunları siyasi yöntemler ile çözmenin yanı sıra Batılı devletlerle ters düşmemek için büyük bir özen gösterilmişti. Bunun sebebi ise direniş örgütlerinin henüz tek merkezde toplanmaması, dağınık halde bulunması olmuştur (Öztoprak,ty: sy).

* Anadolu'nun Alanya'dan başlayıp doğuda Kinet Höyük'te son bulan, kuzeyden de Toros Dağları ile çevrili alanı kapsayan antik bölge.

Ancak bu cemiyetin, Sivas Kongresi'nden hemen sonra kurulan müdafaa-i hukuk cemiyetleri sebebiyle faaliyete geçmesi ne yazık ki mümkün olamamıştır (Tunaya, 2015: s. 485).

4. 2. Sivas Kongresi ve Ahmed Rüstem Bey:

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması uyarınca İtilâf Devletleri, işgallere girişerek Osmanlı Devleti'ni paylaşmak üzere hazırladıkları planı uygulamaya geçirmişlerdi (Davison, 1981 - 1982: s. 84). Bir yandan Anadolu'da başlatılan işgaller, diğer yandan ise İstanbul Hükümeti'nin söz konusu işgaller karşısındaki aldırmaz tutumu sonucunda ülke topraklarının dağılıp gitme tehlikesi Türk ulusunu harekete geçirmiş; bu durumu bertaraf edebilmek ve kendi hakkını müdafaa amacıyla büyüyen tepkiler, yurdun çeşitli bölgelerinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin kurulmasına zemin hazırlamıştır.halkın bölgesel olarak biraraya gelerek Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini kurmasıyla sonuçlanmıştır. Ancak oluşturulan bu bölgesel direniş hareketleri ülkenin kurtuluşu adına ne yazık ki yetersiz kalmakta idi. Bu soruna çare olmak üzere 22 Haziran 1919 tarihinde düzenlenen Amasya Genelgesi ile ilk kez direniş hareketlerinin bölgesel nitelik taşımaktan ziyade ülke genelini kapsaması kabul edilerek açıklanmıştır (Özcan, ty: s. 75).

Amasya Genelgesi doğrultusunda önce 23 Temmuz - 7 Ağustos 1919'da Erzurum Kongresi, 4 - 11 Eylül 1919 tarihinde ise Sivas Kongresi ile yürütülen mücadeleler yurt çapında bir kimlik kazanmıştır. Doğu illerinin temsil edildiği Erzurum Kongresi'ne karşın Sivas Kongresi Anadolu'nun dört bir yanından seçilmiş olan temsilcileri biraraya getirmiştir. Türk topraklarının ateşkes sınırları dahilinde bir bütün olduğunun kabul edildiği bu kongrede, dağınık haldeki direniş örgütleri birleştirilerek Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altında toplanmıştır (Davison, 1981 - 1982: s. 84).

Sivas Kongresi, vatanın bağımsız ve bütünlüğünün sağlanabilmesi amacının yanı sıra hem ulaşım kolaylığı, hem de III. Kolordu'nun merkezi ve dış güçlerin müdahele imkanlarının diğer illere nazaran daha az oluşu doğrultusunda 4 Eylül 1919 Perşembe

günü saat ikide farklı şehirlerden 33 delegenin iştiraki ile açılmıştır (Atatürk, 1987: s. 62).

'*Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*' olan derneğin adının, örgütlerin birleştirilmesi ile '*Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*' olduğu bu kongrede genel anlamda şu kararlar alınmıştır:

- Ulusal sınırlar içinde vatan bir bütün ve asla bölünemez olduğu;
- Yabancıların yurdumuza girmesi, müdaheleleri ve Osmanlı Hükümeti'nin dağılması durumunda ulus birlik olarak direniş göstereceği;
- Ulusal gücü etkin kılmak esas olduğu;
- Yabancı devletlerin manda ve himayeleri kabul olunamaz olduğu;
- Hristiyan azınlıklara siyasal üstünlük ve kongrenin toplanma dengesini bozacak imtiyazlar verilemeyeceği;
- Ulusal meclisin derhal toplanması ve hükümet işlerinin meclis denetiminde yürütülmesi temin edileceği;
- Temsilciler Kurulu Doğu Anadolu'nun bütününü temsil edeceği (Atatürk, 1987: s. 64).

Sivas Kongresi'nin toplanması Amerikan basınında da geniş yankı bulmuştur. Evening Star Gazetesi'nin 19 Ekim 1919 tarihli baskısında muhabir Louis Edgar Browne[*] bu kongrenin; Avrupa Türkiye'si ve Küçük Asya'daki tüm Müslüman nüfusu temsil eden, azınlıkları koruyarak yaşam ve özgürlük kapsamında bütün haklarını garanti altına alan, imparatorluktaki nüfusun çoğunluğunun isteklerini yerine getirme amacı ile Osmanlı Devleti'nin tüm taşra ve vilayetlerinden gelen delegelerden müteşekkil ulusal bir kongre olduğunu belirtmiştir ("Senators Urged to Visit Turkey", Evening Star, 19 Ekim

[*] Louis Edgar Browne (1891-1951): Mustafa Kemal Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'nı kazanacağına inanan tek yabancı savaş muhabiri olan Browne öğrenimini Amerika Deniz Akademisi'nde tamamlamıştır. 1918 yılının Temmuz ayına değin Rus İhtilali'ni yakından takip eden, Chicago Daily News adlı gazetede muhabirlik yapmış; bu görevinin ardından üstlendiği askeri istihbarat görevi ile yarbay rütbesine kadar yükseldiği süreçte gerçekleştirdiği Ankara ziyareti sırasında ise Ali Fuat Cebesoy'un misafiri olmuştur. Lord Kinross, Browne hakkında şunları söylemiştir: "*Halide Edip (Adıvar) Hanım'ın önerisi üzerine Sivas Kongresi'ne gönderilen Mr. Louis Edgar Browne, görünüşte Chicago Daily News'un muhabiri, fakat gerçekte Mr. Grane'ın özel temsilcisi idi. O, Kongreyi izleyen ve Türk olmayan tek kişi olup Mustfa Kemal Paşa'dan çok yakınlık görmüştü. Kendisiyle yaptığı sürekli konuşmalarda (mandacılık) sözünü anmamaya ve Türk gururunu incitmeyecek " Amerikan Yardımı", "Amerikan Müzahereti" deyim ve sözünü kullanmaya daima özen göstermiştir"* (Arıburnu, 1997: s. 257 - 258).

1919: s. 2).

Daha evvel,*'Vilayât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'* tarafından düzenlenen Erzurum Kongresi'nde sadece doğu illerini kapsayan bir temsil heyeti seçilmişti. Ancak ülkenin bütünlüğünün sağlanabilmesi için bu yeterli değildi. Yapılması gereken, savunmanın bölgesel olmayıp tüm vatan topraklarını kapsaması idi. İşte bu amaçla yeni bir Türk devleti kurulabilmesi doğrultusunda hem Kurtuluş Savaşı'nın sürdürülmesi, hem de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin, kongrenin dağılmasından sonra da temsil hakkını muhafaza etmesi için Sivas Kongresi'nin son günü olan 11 Eylül 1919 tarihinde kongrece belirlenen on altı kişiden oluşan bir Temsilciler Kurulu teşkil edilmiştir (Baykal, 1989: s. VII). Bu kurulda, '*Vilayât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti*'nin seçtiği Temsil Heyeti, ülkenin bütününü kapsaması amacı ile yurdun çeşitli bölgelerinden belirlenen üyelerin katılımlarıyla daha güçlü bir hale dönüşerek '*Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi*' (Baykal, 1989: s. IX) adını almıştır. Kurulan bu heyet 12 Eylül 1919'dan 23 Nisan 1920'ye Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti göreve başlayıncaya dek ulusun egemenliği adına var gücüyle çalışmıştır (Baykal,1989: s. XII).

Ahmed Rüstem Bey 17 Eylül 1919 günü Milli Mücadeleye katılmak üzere İstanbul'dan yola çıkmış, 19 Eylül 1919 tarihinde ise Sivas'a ulaşarak Milli Mücadele'ye iştirak etmiştir (Beyoğlu, 2009: s. 323). Mazhar Müfit Kansu, "Erzurum'dan Ölümüne kadar Atatürk'le Beraber" adlı eserinin II. cildinde Ahmed Rüstem Bey'in Sivas'a yalnız gelmiş olduğunu ifade etmişse de; Hüsrev Gerede anılarında Mazhar Müfit ile birlikte geldikleri bilgisine yer vermiştir (Kansu, 1988: s. 502). Ahmed Rüstem Bey ya da Mazhar Müfit Bey aracılığıyla Sivas'a ulaştırılan bir de layihadan bahsedilmektedir. Bu, Veliaht Abdülmecid'in 16 Temmuz 1919 tarihli, Damat Ferid Hükümeti'ni Paris Barış Konferansı'na sunmuş olduğu muhtıradan ötürü eleştirdiği layihasıdır. İngiliz istihbarat belgelerine göre ulusal direniş hareketine ilişkin ılımlı bir bakış açısına sahip olan Abdülmecid'in, bu layihası ilk olmamakla birlikte İstanbul Hükümeti'ne karşı milli direnişçilerin elini güçlendirmekte idi. Zira onlara göre bir hanedan üyesinin, bir veliahtın Vahideddin ve Damat Ferid'e karşıt fikre sahip oluşu, milletin nezdinde çok büyük önem

arzetmekte idi. Temsilciler Kurulu tarafından bazı yerel gazetelerde yayınlanması istenmiş olan bu layiha, o dönem Mustafa Kemal Paşa ile görüşmede bulunmak için Sivas'a gelen Harbord Heyeti'ne de verilmişti. Veliaht Abdülmecid'in bu yaklaşımı ise zaman içerisinde milli direnişçilerin istediği sonucu vermiş ve ilerleyen bölümlerde değinileceği üzere Damat Ferid Hükümeti'nin düşüş nedenlerinden birini teşkil etmişti (Oral, 2005: s. 285 - 290). Bahsi geçen layihayı Sivas'a getiren şahsın, Hüsrev Gerede'nin anılarından yola çıkarak Mazhar Müfit ve Ahmed Rüstem Beylerin birlikte geldiklerinin varsayılması ve Gerede'nin Mazhar Müfit hakkındaki olumsuz, Ahmed Rüstem Bey hakkındaki olumlu düşünceleri nedeniyle Ahmed Rüstem Bey olması daha uygun bulunmuştur (Oral, 2005: s. 290). Ancak Mazhar Müfit Bey'in '*Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*' adlı eserinde Ahmed Rüstem Bey'in Sivas'a yalnız başına geldiği ve Mazhar Müfit Bey'in ise o sıralarda zaten Sivas'ta olduğu bilgileri (Kansu, 1988: s. 502) göz önüne alındığı takdirde, Abdülmecid'in layihasını getiren zatın Ahmed Rüstem Bey olma olasılığı güç kazanmaktadır.

Ahmed Rüstem Bey aralarında Mazhar Müfid Bey ve Hüsrev Sami Bey'in de bulunduğu; 19 Eylül 1919 tarihinde Heyet-i Temsiliye tarafından, vatanın muhafaza ve müdafaası doğrultusunda içte ve dışta meşruiyeti temin, karşıt eylemleri yayın ve beyanatlar yolu ile yanlışlamayı gerçekleştirmek üzere kurulmasına karar verilen propaganda heyetinde yer almıştır (Baykal, 1989: s. 6).

İstanbul Hükümeti'nin tüm muhalefeti ve aslen Dernekler Kanunu'na aykırı olarak toplanan bu kongreye ilişkin Ahmed Rüstem Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya: "*Biz, burada Cemiyetler Kanunu'na göre teşekkül etmiş bir heyet değiliz. Bizim bir ihtilâl heyetinden başka bir hüviyetimiz yoktur. Bu mahiyetimizin verdiği cüretle herşeyi yapabiliriz*" demesi üzerine Mustafa Kemal Paşa ise: "*Hayır Beyefendi, ben bunu yapamam*" şeklinde bir karşılık vermiştir (Erol, 1973: s. 48). Bu konuyla ilgili olarak Necip Âli Küçüka'nın anılarında, başlarda devletin iç siyasetine ilaveten halihazırdaki yasalarına da karşı gelmekten uzak duran Mustafa Kemal Paşa'nın Ahmed Rüstem Bey'i dinlemiş olması durumunda büyük ihtimalle Sivas Kongresi'nin kanlı bir şekilde önleneceğini ifade edilmiştir. Zira Küçüka, Mustafa Kemal'in Türkiye Büyük Millet

Meclisi açılana değin Osmanlı Devleti kanunlarına asla karşı gelmediği; devrimlerinin başarısının temelinde daima meclis kararlarıyla gerçekleştirilmiş oluşunun yattığı, Kemalizm'in farkının ise bu noktada ortaya çıktığına dikkati çekmiştir (Arıburnu, 1997: s. 227).

Mondros Ateşkes Antlaşması'nı takiben başlatılan işgal bölgelerindeki halkın biraraya gelerek teşkil ettiği direniş hareketlerinin birleştirildiği Sivas Kongresi'nde manda ve himaye gündemi en çok meşgul eden konu olmuştur. Kongrede bu hususta mandacılar ve manda karşıtlarını da memnun edebilecek orta bir yol bulunmuştu. Bunun anlamı kabul edilecek desteğin manda ve himaye yerine bir yardım niteliği taşıması idi. Uygun görülebilecek olan söz konusu fenni ve iktisadi yardım ise ancak herhangi bir emperyalist menfaati bulunmayan ülke tarafından yapılırsa kabul edilebilecekti.

Sivas Kongresi'nde, Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar kabul edilmiştir. Ülke çapındaki tüm yerel direniş örgütlerinin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olrark birleştirilmesi ile Ulusal Hareket tek çatı altında toplanmış, lideri ise Mustafa Kemal Paşa olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, 1919 yılı ilkbaharından aynı yıl sonbaharın ilk dönemlerine değin geçen sürede bir kaç müttefik grup ve temsilci ile karşılıklı milliyetçi duygu ve isteklerin ifade edildiği bazı temaslarda bulunmuştur. Bunlardan biri ve en uzun süreli olanı ise Amerikan Araştırma Komitesi Başkanı General Harbord ile gerçekleştirmiş olduğu görüşmedir.

4. 3. Mustafa Kemal Paşa - General Harbord Görüşmesinde Ahmed Rüstem Bey:

Sivas Kongresi, Amerikan mandası hususunda oldukça kapsamlı görüşmelerin yapıldığı, tam bağımsızlık fikrini savunanlar ile güdüm yanlılarının karşı karşıya geldiği bir kongre (Ayışığı, 2004: s. 45); manda meselesi ise kongre süresince Mustafa Kemal Paşa'yı en çok uğraştıran konulardan biri olmuştur (Arıburnu, 1997: s. 114). Hattâ 8

Eylül 1919 tarihinde Amerikan mandasının kabulünü takiben, altında yirmi beş ismin imzasının bulunduğu bir önerge kongre başkanlığına iletilmiştir (Arıburnu, 1997: s. 117). İstanbul'da yaşayan Amerikalıların, bu konuyu Amerikan Senatosu'na taşımak için tüm Türk milletini temsil eden bir meclis tarafından bir başvuru yapılması şartını sunmaları üzerine aralarında Kara Vasıf Bey, Bekir Sami Bey, İsmail Fazıl Paşa, İsmail Hami Bey, Halide Edib Hanım gibi bazı vatansever kimselerin de bulunduğu Amerikan güdüm yanlıları harekete geçerek bu kongreye katılma kararı almışlardır (Erol, 1972:s. 84).

Yukarıda adı geçen kişiler, Ulusal Direniş Hareketi ve arzettiği önemin farkında olmalarından ötürü Sivas Kongresi'ni yakından takip eden Amerika'nın o sıralarda İstanbul'da bulunan Yakındoğu temsilcisi Charles R. Crane'e (Arıburnu, 1997: s. 125) kongreye delege olarak katılması davetinde bulunmuşlardı. Daveti kabul eden ancak Sivas'a vaktinde ulaşabilmesi mümkün görünmeyen Crane, kendisini temsilen kongreyi izlemek üzere daha önce bahsi geçen Chicago Daily News'un Avrupa muhabiri Edgar Louis Browne'ı görevlendirmişti (Arıburnu, 1997: s. 116). Kongrede, güdüm sorununa dair gerçekleştirilen uzun tartışmaların ardından Ahmed Rüstem Bey'in de sıklıkla görüşmeler gerekleştirdiği Amerikalı gazeteci Browne'un (Erol, 1972: s. 95) da etkili olduğu düşünülen bir teklif gündeme taşınmıştı. Rauf Bey tarafından güdüm yanlılarını yatıştırmaya yönelik olarak sunulan, bir Amerikan kurulunun memleketimize gelerek gerçeği görmelerine ilişkin olan bu teklif kongre üyelerince kabul edilmişti (Arıburnu, 1997: s. 160). 11 Eylül 1919 tarihinde tarafsız olması nedeniyle Amerikan Hükümetine, Paris'teki barış antlaşması ile Türk halkı ve toprakları aleyhinde alınabilecek kararlara mahal vermemek adına Türk topraklarına incelemelerde bulunmak üzere heyet göndermesi talebi ile bir telgraf yollanmıştır (Erol, 1972: s. 94). Bu telgrafın tam metni şöyledir:

Amerika Birleşik Devletleri Senato Başkanlığı'na

"Rumeli ve Anadolu'nun bütün Müslüman nüfusunu temsil eden ve Osmanlı İmparatorluğu'nun her il ve bağımsız sancağının temsilcilerinden oluşan Sivas Milli Kongresi, imparatorluk nüfusunun çoğunluğunun isteklerini gerçekleştirmek ve aynı

zamanda tüm azınlık yararlarını korumak ve herkesin hayat, hürriyet, adalet ve mülkiyet ve dokunulmazlık haklarını garanti etmek amacıyla 4 Eylül 1919 günü toplandı."

"Sivas Kongresi, 9 Eylül 1919 tarihinde oybirliği ile Osmanlı İmparatorluğu nüfusunun çoğunluğunun isteklerini taslak halinde belirten ve Sivas Kongresi'nin, onun dağılmadan evvel aralarından seçeceği Temsil Heyeti'nin ve imparatorluk sınırlarının içindeki bütün yardımcı kuruluşların gelecekteki çalılmalarını yönlendirecek olan prensipleri kapsayan bir karara vardı"

"Bu karara uygun olarak Sivas Milli Kongresi bugün oybrliği ile Amerika Birleşik Devletleri Senatosu'ndan, Osmanlı İmparatorluğu toprakları ve halkının keyfî yönetimine bir barış andlaşmasıyle izin vermeden evvel tarafsız bir devlet gözüyle, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki durumları, oldukları gibi incelemek amacıyla, üyelerinden oluşan bir kurulu, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün topraklarını ziyaret etmek üzere gönderilmesini diler" (Arıburnu, 1997: s. 160).

"SİVAS MİLLÎ KOMİTESİ ADINA
Başkan : Mustafa Kemal Paşa
Başkan Vekili : Hüseyin Rauf (Orbay)
Başkan İkinci Vekili : İsmail Fazıl Paşa
Sekreter : Emir İsmail Hami
Sekreter : Mehmet Şükrü " (Arıburnu, 1997: s. 161).

Bu talebin neticesinde ise ABD Başkanı Wilson tarafından görevlendirilen, Amerikalı gazeteci Louis Edgar Browne'un Sivas'tan ayrıldığı gün,, 'Türkiye'de Manda Yönetimi ve Ermeni Sorunu' nu incelemek üzere General Harbord başkanlığında 15'i asker, 31 sivil toplam 46 kişiden oluşan '*American Millitary Mission of Armenia*' adlı heyet 13 Eylül 1919[*] tarihinde Sivas'a ulaşmıştı (Ayışığı, 2004: 98). Karşılayanlar arasında Ahmed Rüstem Bey, Bekir Sami Bey ve Rauf Bey'in de bulunduğu (Önal, 2002:

[*] Harbord Heyeti'nin Sivas'a varış tarihini Kemal Arıburnu 12 Eylül 1919 olarak verirken (Arıburnu, 1997: s. 161); Hüsrev Gerede'nin anılarında 20 Eylül 1919 (Önal, 2020: s. 82); General Harbord ise anılarında Gerede gibi 20 Eylül 1919 şeklinde ifade etmiştir (Harbord, 1920: s. 38).

s. 82) bu heyetin kısaca amacı doğu illerini kapsayan bir Ermenistan'ın kurulmasına dair araştırma yapmak idi (Önal, 2002: s. 80). 2 Eylül 1919 günü geldiği İstanbul'daki mevcut hükümetin, asıl ziyaretlerini gerçekleştirecekleri Anadolu'da hiçbir etkisinin olmadığına ilaveten Anadolu ile İstanbul arasındaki tüm iletişimin de kesilmiş olduğunu görmesi ile General Harbord, Milli Hareket'in ne denli önemli ve güçlü olduğunun farkına varmaya başlamıştı (Moseley, 1920: s. 10). 13 Eylül 1919'dan itibaren Mardin, Diyarbakır, Harput, Malatya, Sivas, Erzincan, Erzurum üzerinden seyahate başlayan heyet (Baykal, 1989: s. 3) Anadolu ve Kafkasya'yı içeren bu gezileri süresince ziyaret etmiş oldukları kasabaların ileri gelenleri, Müslüman ve gayrimüslim temsilciler, daha da önemlisi Milli Mücadele temsilcileri ile toplantılar yapmış (Arıburnu, 1997: s. 159); ayrıca Sivas'a ulaşıncaya değin yol boyunca Ermenilere zulüm edildiğine ilişkin herhangi bir kanıta rastlamadığı gibi Ermenilerin aslında azınlıkta olduğunu da görmüş idi (Ayışığı, 2004: s. 98).

Ahmed Rüstem Bey'in de katılmış olduğu General Harbord ile 20 Eylül 1919 günü düzenlenen, kendisine genel durum hakkında bilgilerin verildiği ilk görüşme Kolordu Komutanı Selahattin Bey'in evinde gerçekleştirilmişti (Önal, 2002: s. 83). Ardından General Harbord 22 Eylül tarihinde Temsilciler Kurulu ile bu kez gizli olarak bir görüşmede daha bulunmuştu (Önal, 2002: s. 83). Bu görüşmede, dış dünyaya yanlış yansıltıldığını düşündüğü Milli Hareket'in asıl amacı, güdüm meselesi (Arıburnu, 1997: s. 169), Ermeni ve diğer gayrimüslimlere dair Temsilciler Kurulu'nun bakış açısını öğrenmek isteyen General Harbord'un tüm endişelerinin verilen cevaplar ile giderilmesi temin edilmişti.

Gerçekleştirilen tüm bu görüşmelerin hemen ardından General Harbord Kafkasya yolculuğu dönüşünde Samsun'a ulaştırılmak üzere Mustafa Kemal Paşa'dan ifadelerini, Amerikan Hükümeti'ne sunacağı rapora ekleyebileceği bir muhtıra şeklinde yazması talebinde bulunmuştu (Arıburnu, 1997: s. 172). 22 Eylül 1919 tarihinde bu talebi Temsilciler Kurulu ile görüşerek olumlu olarak karşılayan Mustafa Kemal Paşa'nın General Harbord'a göndermiş olduğu söz konusu muhtıradaki en önemli nokta; iç ve dış bağımsızlığımızı ihlal etmemek şartı ile ülkemiz üzerinde işgal amacı gütmeyen, iktisadi alanda gelişebilmemiz için 'herhangi' bir devletin yardımını - ki bununla ilgili 'kudretli

ve tarafsız bir devletin yardımı' ifadesini kullanan Mustafa Kemal Paşa, açıkça yardım talebinde bulunmadığı gibi 'Amerika' adını da asla zikretmemiştir (Ayışığı, 2004: s. 45) - memnuniyetle kabul ederiz ifadesi, onun asla güdüm yanlısı olmadığını net bir şekilde ortaya koymuştur (Harbord, 1920: s. 37). Bu muhtıraya General Harbord:

"*Aziz Generalim,*

Şefi bulunduğunuz partinin gayelerini izah eden muhtıranızı Samsun'da aldım. Bunun için teşekkür ederim. Sivas'tan hareket ettikten sonra milletiniz tarafından çok nazik muamelelere mazhar olduk" şeklinde cevap verirken; ayrıca Ermenilerin, Milli Mücadele Hareketi sebebiyle yerlerini terk etme durumunda kalmalarından ötürü tedirgin oldukları, herhangi bir düşmanca tavrın söz konusu olmadığını da belirterek Amerika'nın bu konudaki hassasiyetini dile getirmiştir (Harbord, 1920: s. 38).

General Harbord'ın General Moseley[*], Mac Coy, Hüseyin Pektaş, Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey, Ahmed Rüstem Bey, Bekir Sami Bey'in de hazır bulundukları bu gizli görüşmenin sonrasında hazırladığı (Arıburnu, 1997: s. 169) 16 Ekim 1919 tarihli raporunda Türk Devleti'nin, bağımsız ve bütünlüğünü tarafsız devlet olarak gördüğü Amerika'dan alınacak destek doğrultusunda temin etme arzusunda olduğu ancak güdüm hususunda fikir ayrılıklarının bulunduğu, Türklerin iç ve dış yönemtimlerine müdahil olmayan bir koruyucu 'ağabey' aradıklarını ifade etmiştir (Moseley, 1920: s. 11). Genaral Harbord ayrıca görüşmelerinde Mustafa Kemal Paşa'nın, gayrimüslimlere karşı asla bir kıyımın sözkonusu dahi olamayacağı (Önal, 2002: s. 83), bu sebeple Ermeni vatandaşların gereksiz yere telaşlandıkları, bunu gidermek amacıyla bir bildiri yayınlayacağını söylediğini de raporunda ifade etmiştir (Arıburnu, 1997: s . 172).

Neticede hem saray ve İstanbul Hükümeti'nin İngiliz desteğine karşı, hem de

[*] Tuğgeneral George Van Horn Moseley, '*Mandatory over Armenia*' adlı kitabında Mustafa Kemal Paşa ve yardımcıları olarak addettiği Rauf ve Rüstem Beyleri oldukça tehlikeli bulduğunu belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'i daha güçlü karakterler olarak nitelendiren Moseley, Ahmed Rüstem Bey'i ise bu anlamda biraz daha zayıf bulmuştur. Türk karşıtı Moseley daha da ileri giderek kitabında, her üçünün de Türk halkı ve yabancıların teveccühlerini kazanmak uğruna her yolu deneyebilecekleri; hattâ yeterli gücün verilmesi durumunda da bu gücü suistimal edip, vicdansız yöneticilere dönüşecekleri ifadelerini kullanmıştır (Moseley, 1920: s. 12).

oldukça nitelikli ve sayıları pek de az olmayan güdüm yanlılarını mevcut şartlar sebebiyle kaybetmemek adına Amerika ile ilişkileri iyi düzeyde tutulması, Amerika'nın da olanları görmesi ve manda faaliyetlerinin ortadan kalkması ile neticelenmiştir. Hattâ bu yaşananların ardından ciddi bir şekilde Amerikan güdüm yanlısı olan Halide Edib Hanım dahi onbaşı rütbesi ile Milli Mücadele'de yer almıştır (Erol, 1972: s. 103).

Eylül ve Ekim 1919'da Türkiye ve Kafkasya'yı kapsayan bir aylık seyahatinin neticesinde General Harbord, hazırladığı 16 Ekim 1919 tarihli raporunu Savaş Bakanlığına sunmak üzere 11 Kasım 1919 günü Washington'a ulaşmıştır (Army Notes", Evening Star, " 23 Kasım 1919: s. 7). Amerika'ya, İtilâf Devletleri tarafından 27 Nisan 1920 tarihinde Ermenistan mandasına ilişkin kararlarının sorulması üzerine Amerikan Başkanı Woodrow Wilson'ın 1 Haziran'da Senato'ya taşıdığı bu sorun, 13 oya karşı 52 oy ile Harbord raporunun da etkisiyle reddedilmiştir (Erol, 1972: s. 19).

Ahmed Rüstem Bey'in Amerika'da iken bu hususta daima Osmanlı Devleti'ni savunduğu, Ermenilerin Amerikan kamuoyunda Türk zülmuna maruz kaldıklarına ilişkin asılsız propagandaları Birinci Dünya Savaşı'nın sonrasında da sürmekte idi. Söz konusu propagandalar neticesini vermiş ve Ermenistan'ın Amerikan mandasına verilmesi gündeme gelmişti. Ancak Doğu Anadolu ve Kafkasya'da kabul edilecek bir Ermenistan mandası Amerika'nın çıkarlarına uymamakta idi. Bu koşullarda ise dönemin Amerikan Başkanı W. Wilson, sorunu yerinde incelemek üzere Genaral Harbord başkanlığındaki bir heyeti bölgeye gönderme kararı almıştı.

Bu mesele, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki Milli Mücadele Hareketi'nin karşı karşıya kaldığı en önemli güçlüklerden biri idi. Kaldı ki, Mustafa Kemal Paşa'nın yakınındaki, Milli Mücadele'yi destekleyen pek çok isim dahi bu konunun taraftarı durumunda idi.

İncelemeleri doğrultusunda Amerikan Senatosuna sunmak üzere bu konuda bir rapor hazırlayacak olan Harbord, seyahati esnasında Sivas'a uğrayarak Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüştür. Kendisine Milli Mücadelenin amacı ve Ermenilere uygulanan

herhangi bir kötü davranışın olmadığı anlatılmıştır. Sonuçta Harbord'un raporunda yer verdiği: "*Türkiye meselesini bir çözüme bağlamak için Milli Mücadelecileri hesaba katmak lâzım geliyor*" şeklindeki ifadesi, onun Milli Mücadele'nin haklılığına olan yaklaşımını ortaya koymaktadır.

Bu seyahatin en önemli tanıklarından birisi de, Harbord'a tercümanlık yapmak üzere görevlendirilen Hüseyin Pektaş'tır. Pektaş, Robert Kolej'den mezun olup, eğitimini Fransa'da tamamlamıştır. Fransa'dan döndükten sonra aynı okulda tarih öğretmenliği yapmıştır. Yazar Fethi Tevetoğlu bir makalesinde, 1969 yılının bir yaz gününde röportaj yapmak üzere Hüseyin Pektaş'ın evine gittiğinden bahsetmiştir. Ona Harbord'un görüşme ve seyahatini tüm ayrıntılarıyla anlatan Pektaş, Ahmed Rüstem Bey'den de söz etmiştir. Pektaş, Sivas'ta iken Ahmed Rüstem Bey'in General Harbord'a 1918 yılında Bern'de yazmış olduğu 'Birinci Dünya Savaşı ve Türk - Ermeni Sorunu' adlı kitabını verdiği ve Fransızca olan bu kitaba Harbord'un büyük ilgi gösterdiğini anlatmıştır. Pektaş'tan bu kitabı tercüme ederek kendisine aktarmasını istemiştir (Tevetoğlu, ty, sy).

4. 4. Ahmed Rüstem Bey Komutanlar Toplatısı'nda:

Direniş örgütlerinin padişah ve halifeye karşı isyan başlattıkları yönündeki propagandalar (Turan, 1998: s. 16); Damat Ferit Hükümeti'nin, İngilizlerin desteği ile Sivas Kongresi'ni basma girişimi (Ali Galip Olayı) ve kongrenin Padişah'a iletmek istediği birtakım taleplerine İstanbul Telgraf Başmüdürlüğü aracılığıyla engel olması İstanbul Hükümeti ile ilişkilerin kesilmesi kararının alınmasına yol açmıştır (Atatürk, 1987: s. 94-96). Zira kongrenin sona erdiği 11 Eylül'ü 12 Eylül'e bağlayan gece saat 04.00'da Sadrazam Ferit Paşa'ya tutumundan vazgeçmesi yönünde bir saatlik süre tanıyan ve süre sonunda istekleri gerçekleşmediği takdirde Anadolu'nun İstanbul ile telgraf haberleşmesinin kesileceğini ihtiva eden bir yazı gönderilmiştir (Atatürk, 1987: s. 96). Fakat tanınan sürenin bitiminde söz konusu talep gerçekleşmemiş olup; Genel Kongre Kurulu tarafından başta Sadrazam olmak üzere tüm vali ve komutanlara şu telgraf yollanmıştır:

"*Hükümet, ulusun sevgili Padişahına dileklerini ulaştırmasını önleyip onunla bağlantısını kesmekte ve gerçekleşen hayınca davranışı sürdürmekte direndiğinden ulus da yasal bir hükümet başa geçinceye değin İstanbul Hükümeti ile yönetim bakımından ilişkisini ve İstanbul ile her türlü telgraf ve posta iletişim ve ulaştırmasını büsbütün kesmeye karar vermiştir. Her yöredeki sivil görevliler, askeri komutanlarla birlik olarak bu kararı yerine getirecek ve sonucu Sivas'ta Genel Kongre Kurulu'na bildirecektir*" (Atatürk, 1987: s. 97).

Bu telgrafın üzerine ulusal iradeye saygılı bir hükümetin kurulmasının seçimleri kolaylaştıracağı düşüncesinden hareketle Damat Ferit Hükümeti'nin sekiz ayı aşkın süredir seçimleri gerçekleştirmeyip Anayasa'ya karşı geldiği özellikle vurgulanarak padişaha bir başvuruda bulunulmuş (Turan, 1998: s. 27); bu başvuru ve Temsilciler Kurulunun İstanbul ile tüm ilişkilerin kesilmesine dair yaklaşımı ise 2 Ekim 1919 günü Damat Ferit Hükümeti'nin düşmesi ile neticelenmiştir (Atatürk, 1987: s. 131). Ulusal iradenin başarısı olarak nitelendirilen bu durumun hemen ardından 2 - 3 Ekim 1919 günü yazılan bir genelge ile Ferik (Korgeneral) Ali Rıza Paşa'nın yeni hükümeti kurmakla görevlendirildiği bütün ulusa duyurulmuştur (Atatürk, 1987: s. 131). Temsil Heyeti tarafından, sadarete atanan Ali Rıza Paşa ile derhal ilişki kurmak üzere harekete geçilerek İstanbul Hükümeti ile süren anlaşmazlığın sona ermesi düşünülmüş ve bu doğrultuda bir genelge yollanmıştır. Gönderilen söz konusu genelgede ise yeni hükümetin ulusal direnişi desteklediği ölçüde Kuvâ-yı Millîye'den destek göreceği ve meclis açılana kadar ulusun geleceğine ilişkin hiçbir karar almaması taleplerine yer verilmişti (Atatürk, 1987: s. 132).

Buna karşılık yeni Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın 7 Ekim 1919 tarihli bir nevi anlaşma özelliği taşıyan telgrafında yer alan maddelerin Temsil Kurulu tarafından olumlu bulunarak yeni kabine ile anlaşma ve yardım kararı ile sonuçlanmıştır. Bu kararların ardından ortaya çıkan sorunların başında mebus seçimlerinin bir an önce gerçekleştirilme konusu gelmekte idi. Mebus seçimleri, adayların nasıl belirleneceği ve meclisin nerede toplanacağı sorularını da beraberinde getirmiştir (Atatürk, 1987: s. 162). İşte bu amaçla 20 - 22 Ekim 1919 tarihlerinde Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Temsil Heyeti arasında Amasya Protokolü kabul edilmiştir. Bu protokol her ne kadar

Ulusalcı Hareketin amaç ve isteklerinin İstanbul Hükümeti tarafından teorik olarak tanınması ve bir işbirliği izlenimi verse de, İstanbul Hükümeti'nce dikkâte alınmamıştır (Helmreich, 1974: s. 231).

Meclisin toplanacağı yer hususunda ordu ileri gelenlerinin de fikirlerini almak üzere 16 - 28 Kasım 1919 tarihleri arasında Komutanlar Toplantısı düzenlenmişti. Asıl gündemine ancak ikinci birleşimde geçilebilen; Meclisin toplanacağı yer, toplanmasının sonrasında Temsil Heyeti ve Ulusal Örgütün alacağı form, çalışma yöntemi ve barış konferansı kararları karşısında izlenecek tutumun görüşüleceği bu toplantının katılımcıları arasında farklı fikirler mevcut idi (Atatürk, 1987: s. 182). Katılımcılardan bir kısmı İstanbul'da toplanmasının esarete boyun eğmek olduğu, aksi durumun millette İstanbul'dan vazgeçilmiş izlenimini uyandırma ihtimalinin sakıncaları üzerinde dururken (Turan, 1998:s. 43); diğer bir kısmı ise İstanbul yakınları ya da hükümetin uygun görmesi halinde İstanbul dışında toplanması görüşünü savunmakta idiler (Atatürk, 1987: s. 182). Bu isimler arasında bulunan Ahmed Rüstem Bey de konuya ilişkin görüşlerini 16 Kasım 1919 günü gerçekleştirilen İkinci Celse'de yazılı, 17 Kasım'da gerçekleştirilen Birinci Celse'de ise sözlü olarak sunmuştur (İğdemir, 1989: s. 14, 157 - 159).

Ahmed Rüstem Bey kaleme aldığı raporunda öncelikle yeni bir hükümet yerine tüm olumsuzluklarına karşın mevcut hükümetin varlığını sürdürmesinin daha iyi olacağı; devamında ise Meclis-i Mebusan'ın belirlenecek toplanma yerinin ülkenin çıkarları açısından bir hayli önemli olduğunu ifade etmiştir. Bu doğrultuda seçimleri takiben alınacak Temsil Heyeti kararlarının, mebus olan ya da olacak kimseler ile teşkilat merkezlerine kabul ettirilebilmesi için uygun bir yerde toplanmalarının sağlanması gerektiğini belirtmiştir. Meclis'in toplanma yeri hakkındaki görüşlerinin yer aldığı söz konusu raporunda Ahmed Rüstem Bey ayrıca, İstanbul ya da dışında toplanılmasının olumlu ve olumsuz yanları üzerinde dururken; alınacak bu karara İtilâf Devletleri'nin bakış açısının ne olabileceği hususuna da değinmiştir. Meclisin toplanma yerinin İstanbul olması halinde ülkenin hak ve hukukunu savunan Temsil Heyeti üyesi mebuslarından bir ya da birkaçının tutuklanma ihtimalinden duyulan endişenin yersiz olduğu; hattâ böylesi bir eylemin cemiyete hareket serbestliği getireceğinden olumlu dahi karşılanması

gerektiği görüşündedir. Ahmed Rüstem Bey, Temsil Heyeti hedeflerine özellikle pek de bağlılığı olmayan bir şahsın tutuklanmasının tercih edilebileceğine ilişkin duyduğu endişeyi dile getirmiştir. Böyle bir kimsenin baskı, fitne gibi türlü yöntemlerle ikna edilerek Temsil Heyeti ilkelerine aykırı davranmasının sağlanması memleket hukukunun hiçe sayılması ile sonuçlanabilirdi. Padişah ve hükümet tarafından kabul görmeyen, İstanbul dışında toplanılması önerisine de karşı gelen Ahmed Rüstem Bey bunu gerçekleştirenlerin sadece kendi insiyatifleri doğrultusunda biraraya gelen birkaç mebustan öteye gidemeyeceklerinden ötürü Milli Meclis sıfatı kazanamayacakları ve Meclis-i Müessisan'a (Kurucular Meclisi) dönüşmek mecburiyetinde kalacaklarını belirtmiştir. Ayrıca bunun gerçekleşmesi yani adı geçen meclisin İstanbul ile ilişkileri kesip işbaşına gelmesi durumunda, bu geçici hükümetin hem iktisadi hem de siyasi anlamda çok sayıda sorunla karşılaşacağına da dikkat çekmiştir (İğdemir, 1989: s. 158).

Raporunun devamında, alınacak kararlara karşı İtilâf Devletleri'nin muhtemel tutumlarını da değerlendiren Ahmed Rüstem Bey'e göre öncelikle güçlü bir orduya sahip olup, cesaretli davranıldığında; örneğin iflas ettiğini ilan etmek ya da Asya'yı ateşe vermek tarzındaki davranışlarda kararlı ve hazır olunduğunun gösterilmesi, İtilâf Devletleri'ni icraata gerek kalmaksızın takip ettikleri siyasetten vazgeçirebilecektir. Susup sessiz kalmanın bir veya birkaç devletin hakimiyetine girmekle sonuçlanacağı; diğer yandan da savaştan çıkan, bitkin durumdaki halkı cesaretlendirerek sonu belli olmayan eylemlere sürüklemenin ülkeyi çok daha kötü bir duruma düşürebileceğini ifade etmiştir. Yazılı olarak sunduğu bu beyanatının sonunda ise herşeyden önce dikkate alınması gereken şu üç noktaya özellikle vurgu yapmıştır:

-Aynı zamanda *'halife'* sıfatına da sahip olan padişahın, ulusal direnişi desteklememesinden dolayı birliğin sağlanmayıp, ülkenin kurtulması için herhangi bir faaliyette bulunulamayacağı;

-Memleketin, mali olarak çöküş yaşamasına ilaveten eğitim, kültür eksikliği gibi bazı nedenlerden de ötürü kötü ve bitkin bir halde oluşu;

-Her türlü hukukumuzu inkâr ve yok etmekte olan Batılı Devletleri bilhassa da İtilâf Devletleri'ni bu hususta adalete sevketme yönteminin güç ve şiddet olduğu (İğdemir, 1989: s. 157-159).

Ahmed Rüstem Bey, Temsil Heyeti üyelerinin Meclis-i Mebusan'a dahil olmalarına ilişkin görüşlerini ise ertesi günkü oturumda (17 Kasım 1919, Birinci Celse), bu kez söz alarak ifade etmiştir. Konuşmasında Temsil Heyeti'nin meclis dışında kalmasının yaratabileceği tehlikeye değinen Ahmed Rüstem Bey, bu kurulun memleketin birlik, bütünlük ve geleceği için biraraya geldiği; tehlikenin barış konferansı sonuçlanıncaya değin ne yapılırsa yapılsın süreceği; hedeflerine ulaşabilme ve varlığını devam ettirebilmesi için mutlak suretle Meclis-i Mebusan'a girilmesinin gerekli olduğunu belirtmiştir (İğdemir, 1989: s. 33).

Düzenlenen toplantılar süresince görüşlerini yazılı ve sözlü olarak dile getiren Ahmed Rüstem Bey sonuç olarak, İstanbul dışında ve bir Meclis-i Mebusan'dan ziyade bir Millet Meclisi (Assemblé Nationale) şeklinde toplanılmasının daha yerinde olacağı görüşünü ileri sürmüştür (İğdemir, 1989: s. 19). Meclisin toplanma meselesinden hareketle memeleketin durumu hakkında da genel bir yorumda bulunarak padişah ve İstanbul Hükümeti'nin Milli Direniş Hareketi'ne muhalefeti dolayısıyla arzulanan birliğin sağlanamayacağını belirten Ahmed Rüstem Bey, ülke ve halk her ne kadar madden ve manen güç şartlar içerisinde bulunsalar da Batılı Devletlere karşı durabilmenin tek yolunun daima kendine güvenerek cesaretli ve güçlü olmaktan geçtiğini önemle vurgulamıştır.

Temsil Heyeti tarafından düzenlenen; 21, 24 ve 25 Kasım günlerinde birleşimin gerçekleştirilmediği; 16 Kasım'dan 28 Kasım'a kadar süren bu ortak toplantının neticesinde:

- Meclisin İstanbul'da toplanma gerekliliğinin tartışılarak karara bir bağlanması;

- Mebusların İstanbul'a gitmeden önce İnebolu, Samsun, Edirne, Eskişehir, Trabzon gibi yerlerde gruplar halinde biraraya gelerek İstanbul ve dışında alınacak güvenlik tedbirleri ve Heyet-i Temsiliye'nin temel ilkelerini Meclis-i Mebusan'da savunabilecek bir topluluğun teşkili;

- Meclisin toplanmasını takiben mebusların yasama vazifelerini tamamen özgür bir şekilde yerine getirebildiklerini beyan ettikleri zamana kadar Temsil Heyeti'nin meclis dışında kalarak denetimi sağlaması;

- Paris Barış Konferansı tarafından aleyhte alınabilecek kararların hükümet ve Meclis-i Mebusan'ın da onaylaması halinde en kısa sürede halka başvurarak, tüzükteki ilkelerin gerçekleştirilmesi için gerekenlerin yapılması şeklinde alınmış olan tüm bu kararların altında imzası olan başta Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Karabekir Paşa, Mazhar Müfit Bey, Ali Fuat Paşa, Hüseyin Rauf Bey, Hüsrev Bey gibi kişiler arasında Ahmed Rüstem Bey de bulunmakta idi (Atatürk, 1987: s. 182 - 183).

17 Kasım 1919 günü başta, meclisi tamamıyla özgür bir şekilde görevini yapacak duruma gelene kadar denetlemek üzere Temsil Heyeti'nin meclis dışında kalması kararı alınsa da (İğdemir, 1989: s. 38), 19 Kasım 1919 gününde Temsilciler Kurulu üyesi olarak her livadan bir delege seçilmesi ve merkez olarak da Eskişehir civarında bulunan Seyitgazi belirlenmiştir (İğdemir, 1989: s. 57). Meclis-i Mebusan'ın toplanma yeri olarak genel eğilimin İstanbul'dan yana oluşu sebebiyle ise Mustafa Kemal Paşa konuyu oya sunmaksızın: "*Şu halde toplanma yerinin İstanbul olmasında kesin zorunluluk vardır*" şeklindeki ifadesi ile bu meseleye son noktayı koymuştur (Turan, 1998: s. 43).

4. 5. Ahmed Rüstem Bey'in Ankara Mebusu Seçilmesi:

Temsil Heyeti tarafından düzenlenen sözü edilen bu toplantıda alınan kararların ardından sıra mebusların belirlenmesine gelmişti. Mecliste güçlü bir grup oluşturabilmek üzere çalışmalarına hız veren Temsil Heyeti, İstanbul Hükümeti'nin askerlerin aday olabilme ve oy kullanabilmelerinin önünü kesme çabalarına (Turan, 1998: s. 27) karşılık olarak bu kimselerin seçilebilmelerini sağlamak için Müdafaa-i Hukuk Örgütlerinin seçimlerde etkinliğini arttırma yoluna gitmiş, mebus adaylarının teşkilat tarafından belirlenmesi kararını almıştır. Ali Rıza Paşa Hükümeti'nce de oldukça önem verilen mebus seçimleri o günlerde gündemi meşgul eden bir konu haline gelmişti (Turan, 1998: s. 53). Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'dan; Rauf ve Kara Vasıf Beylerin Sivas'tan; Bekir Sami Bey'in Amasya'dan; Refet Bey'in İzmir'den; İbrahim Süreyya'nın Manisa Saruhan'dan; Mazhar Müfit Bey'in Hakkari'den aday olduğu bu seçimlerde (Turan, 1998: 53) Ahmed Rüstem Bey'in ise 13 Ekim 1919 tarihinde Temsil Heyeti'nin aldığı kararla Çorum'dan mebus adayı olması düşünülmüştür (Baykal, 1989: s. 19). Ancak Temsil

Heyeti Ankara Valiliği tarafından 12 Kasım 1919 tarihinde Çorum yerine merkez livadan seçilmesi daha uygun görülen Ahmed Rüstem Bey böylece (Baykal, 1989: s. 53), Osmanlı Meclis-i Mebusanı' nın son dönemi için gerçekleştirilen seçimde istifa eden Ankara Mebusu Şeyh Tayyib Efendi'nin yerine Ankara mebusu olarak seçilmiştir (BOA, DH. İ. UM. EK. 118/30 - 57, 1338 Ca); seçilmesini takiben ise kendisine ulaştırılmak üzere mazbatası postaya verilmiştir (BOA, DH.İ. UM. EK. 118/68 - 81, 1338 C).

Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilginin ardından son bulan İttihat ve Terakki Hükümeti'nin bir devamı olduğu düşüncesinden yola çıkarak Sultan Vahideddin 21 Aralık 1918 tarihinde Meclis-i Mebusan'ı feshetmişti (Atatürk, 1987: s. 243).

Bir meclis kurulmadan geçen bir yılın sonrasında Meclis-i Mebusan'ın yeniden açılması gündeme gelmişti. İtilâf Devletleri bu durumun, Milli Mücadele'yi zayıflatacağı buna karşılık ise padişah otoritesinin güç kazanacağı görüşünde idiler. Ancak 12 Ocak 1920 tarihinde açılan Osmanlı Devleti'nin son meclisi, İtilâf Devletleri'nin beklentilerine cevap vermek bir yana, bağımsız Türk Devleti'nin kurulması doğrultusunda hazırlanmış olan Misâk-ı Millî'yi de kabul etmiştir (Adamczyk, ty: s. 18).

Bu durum hükümet üzerindeki baskıyı arttırdığı gibi, özellikle İngilizlerin İstanbul'da birtakım tedbirler alması ve bazı hükümet liderlerinin tutuklanmalarını içeren bir talimatname yayınlamaları ile sonuçlanmıştır. Ayrıca o süreçte İngilizlerden, İzmir'e saldırmak üzere hazırlanan Yunanistan karşısındaki birliklerin geri çekilmesi yönünde bir talep gelmişti. Bu talebin esas amacı ise Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin istifası ve İstanbul'un işgali idi (Atatürk, 1987: s. 264). Ali Rıza Paşa'nın başarısızlık korkusunun yarattığı çekimserlik sadaretten ayrılmasına neden olmuştur. Bu değişiklikten istifade eden İngilizler ise 16 Mart 1920 günü İstanbul'u işgal etmiştir (Turan, 1998: s. 101).

İşgali takiben Damat Ferid Hükümeti tarafından, seçimlerin adil bir ortamda gerçekleştirilmediği, gayrimüslim halkın katılımı olmadığı gerekçeleriyle 11 Nisan 1920 tarihinde Meclis-i Mebusan dağıtılmıştır. Aslına bakılacak olursa bunun altında yatan temel sebep, Meclis'in Anadolu'da toplanacağından duyulan endişe olmuştur. Ancak

Meclis'in kapatılması ile her ne kadar Milli Mücadele'yi engellemek ve İstanbul'daki faaliyetleri durdurulmak istenmiş olsa da bu durum, Ankara'da açılacak T.B.M.M'ne zemin teşkil etmiştir (Erol, ty: sy).

4. 6. Mustafa Kemal Paşa - Picaut Görüşmesi'nde Ahmed Rüstem Bey:

Temsil Heyeti ile Ali Rıza Paşa Hükümeti arasında sınırlı da olsa birtakım hususlar üzerinde uzlaşma sağlanmasının sonucu olumlu etkiler yaratmasının yanı sıra, Anadolu'daki direniş hareketlerini o güne dek İngiltere'nin bakış açısıyla değerlendiren Fransa'yı Mustafa Kemal ile doğrudan ilişki kurmaya yönlendirmiştir. Ortadoğu'daki durumlarının zarar görmesinden çekinen Fransa'nın bu yaklaşımının temelinde, her ne kadar İngiliz üstünlüğünü kabul etse de bir İngiliz karşıtlığı yatmakta idi. Fransa'nın bu yaklaşımının sebebi ise Hindistan İmparatorlukları için Türkiye'yi adeta kale gibi gören, hilafete ihtiyacı olan, İstanbul Hükümeti'ne destek vererek Türkiye üzerinde bir baskı oluşturabilme doğrultusunda ulusal direnişe muhalif İngiltere'ye karşı Anadolu hareketini destekleyerek Mustafa Kemal ile anlaşabilme isteği idi (Baykal, ty: s. 470).

Güney ve Güneydoğu Bölgeleri'nde Ali Fuat Cebesoy'un denetiminde başlatılan örgütlenme kısa zaman içerisinde oldukça güçlü bir direniş hareketine dönüşmüştü. Başta İngiltere olmak üzere hemen hemen tüm anlaşma devletleri tarafından kabullenilen bu bölgelerde yaşamını sürdüren Ermenilere kıyım yapıldığı görüşünü paylaşmayan Fransa, izleyeceği siyasete bir yön vermek amacıyla Temsil Heyeti ile ilişki kurma isteğinde idi (Turan, 1998: s. 60). Bu amaçla Suriye Fransız Temsilcisi George Picaut, Beyrut'ta Fransız Konsolosu iken tanıdığı Beyrut Valisi Bekir Sami Bey'e (Kunduh) bir telgraf göndererek Temsil Heyeti ile görüşme arzusunu iletmişti (Önal, 2002: s. 139). Sivas'a kabul edileceği cevabının üzerine 21 Kasım 1919'da Beyrut'tan yola çıkan Picaut, 6 Aralık'ta Kayseri'ye varmıştı (Cebesoy, 2010: s. 334). Bu tarih Hüsrev Gerede'nin anılarında net olmasa da 6 Aralık'tan öncedir. Zira Gerede, Picaut ile ilk görüşmenin 5 Aralık 1919 günü yapıldığından bahsetmektedir. (Önal, 2002: s. 135). Daha sonra Kayseri'den Sivas'a geçen, iki gün Sivas'ta konaklamalarının ardından Paris Barış Konferansı'na gidecek olan Picaut, Yüzbaşı Dam ve Mülâzım Filori'den oluşan Fransız

heyeti, (Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk, 2003: s. 151) 8 Aralık 1919 tarihinde Mustafa Kemal ile görüşmüştür (Turan, 1998: s. 61). Gelen Fransız Heyeti'nin Paris Barış Konferansı'na gidecek oluşu sözü edilen görüşmenin önemini daha da arttırmakta idi (Önal, 200: s. 135). "*Eğer sizinle anlaşabilirsek, Türkiye'nin alınyazısı üzerinde etkili olur* " diyen Picaut ve beraberindeki heyetin Temsil Heyeti ile görüşmek için Suriye'den Sivas'a gelişleri, Kuvâ-yı Millîye'nin dışardaki gücünü göstermesi açısından oldukça önemli idi. Mustafa Kemal Paşa'nın yanı sıra Rauf Bey, Mazhar Müfit Bey, çevirmen olarak ise Bekir Sami ve Ahmed Rüstem Beylerin katıldığı ilk toplantıda (Turan,1998: s. 61), Fransız Hükümeti'nin onayıyla tüm sorularına cevap bulmak üzere geldiği Sivas'ta, Paris Barış Konferansı'nda nüfuzunu Türkiye'nin lehine kullanacağını ifade eden Picaut, öncelikle Temsilciler Kurulu'nun isteklerini sormuş; cevap olarak ise kendisine Erzurum ve Sivas Kongreleri bildirge maddeleri okunarak (Önal, 2002: s. 135) ulusal bağımsızlık konusundaki sahip olunan kararlılık ifade edilmişti. Heyet ile Kilikya hakkında konuşulmuş; Kilikya'yı da kapsamak üzere Suriye'yi sömürgeleri hâline getirme arzusunda oldukları anlaşılan Fransızlara Mustafa Kemal: "*Bizim için bir Kilikya , bir de Türkiye sorunu gibi iki sorun yoktur. Bir sorun vardır, o da Türkiye sorunudur* "demişti. Mustafa Kemal'in vatanın bölünmez bütünlüğünü açıkça ifade ettiği bu görüşünü Picaut, Paris'e döndüğünde konferansta kabul ettireceğine dair söz vermiş; ancak barış anlaşması imzalanıncaya kadar Kilikya'da silahlı saldırı ya da ayaklanmanın yapılmaması şeklinde bir talepte bulunmuştu (Turan, 1998: s. 61 - 62).

Adana'da bir Ermenistan kuramayacakları sonucuna vararak ekonomik menfaatleri adına bölgeyi bize bırakan: "*Kilikya'yı boşaltacağız yalnız orada bize ekonomik güvence sağlayacak bir durumu kabul ediniz* " diyen Picaut, azınlıkların hukukunu denetlemek amacıyla bakanlıklara birer Fransız danışman yerleştirmesi önerisinde bulunarak: " *Ermeni sorununu radikal, köklü, esaslı önlemlerle çözemezseniz bağımsızlığınız tehlikede kalır* "şeklinde bir açıklama yapmıştı. Başta Adana'yı bırakmak istemeyen Picaut ile sonuçta bölgedeki Fransız konsolosluklarının daha fazla yetkilendirilmesi hatta hükümete başvuran Türk vatandaşlarının dahi bunu Fransız Hükümeti aracılığıyla sağlamaları koşulu doğrultusunda Adana'nın boşaltılmasına ilişkin anlaşmaya varılmıştır. Gerçekleşen bu görüşmede Picaut tarafından sunulan bir diğer

öneri ise Türklerin askeri ve sivil yönetim anlamında Adana'da yer almasına karşın Türk üniforması giyen jandarmanın Fransız subaylarının emrine verilmesi olmuştur. Ayrıca bölgedeki Fransız asker sayısının arttırılmayacağı, Türk memurlarının kötü davranışa maruz bırakılmayacağını da taahhüt eden Picaut, Fransa'da yapılacak olan seçimlerde Clemenceau'nun yerine iktidara kendi partisinin geleceğine emin olduğunu, bu yüzden Barış Konferansı'nda isteklerini kabul ettirme noktasında baskın olabileceğini sözlerine eklemiştir (Önal, 2002: s. 138). Bu görüşmeye katılan Mazhar Müfit Bey Ahmed Rüstem Bey'e ilişkin:

" *Bütün sorun Suriye'nin Adana, Ayıntap ve Urfa'nın da Fransızlar elinde kalmasını sağlamak amacıyla anlaşmaktı. Bugün sınırlarımız içinde bulunan Adana, Ayıntap, Urfa, Maraş gibi vatan topraklarımızdan bir karış dahi yer bırakmanın olanağı olmadığı kesin bir dille anlatıldı. Rüstem Bey derhal Suriye'nin boşaltılmasını bile istiyordu*" demiştir (Erol, 1972: s. 47 - 48). Suriye, Adana, Antep ve Urfa'nın Fransızlar'da kalması talebinde bulunan Picaut'ya vatan topraklarından asla ödün verilmeyeceği ifade edilmiştir. Gerçekleştirilen bu görüşmede bulunan Ahmed Rüstem Bey, vatansever olduğu ölçüde de doğru bildiğinden hiç bir koşulda vazgeçmeyen bir kişişiğe sahipti. Picaut'ya sarfedilen bu sözün üzerine görüşlerini dile getiren Ahmed Rüstem Bey ülke sınırları dahilindeki topraklar şöyle dursun, Fransızların Suriye'yi dahi derhal boşaltmalarını istemiştir.

6 Aralık 1919 gününün öğleden sonrasında gerçekleştirilen üçüncü toplantıda ise bu kez Picaut, İngiltere ve Amerika'nın yardım teklifleri karşısında Türk tarafının alacağı tutum hakkında bilgi almak istemişti. Buna cevaben Picaut'ya öteden beri hiçbir emperyalist devletin yardımının kabul edilmediği, bundan sonra da hiçbir şey değişmeyerek aynı şekilde davranılacağı; Amerika'nın yardımının ise bir nebze kabul edilebilir olduğu açıklaması yapılmıştır (Önal, 2002: s. 137). Yine aynı görüşmede, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde yer almayan Arabistan'a ilişkin ise Picaut'ya, halife ve İslâmiyet yüzünden bağların koparılmayacağı ancak bölgenin gelecek tayininin bölge halkına bırakıldığı belirtilmiştir (Önal, 2002: s. 136). Özellikle Bulgaristan ve Yunanistan'da kalan Türklerin haklarına dair bazı sorunları katılacağı Paris Barış

Konferansı'nda gündeme taşıması talep edilen Picaut ve beraberindeki heyet, 7 Aralık 1919 günü Sivas'tan ayrılmak üzere yola çıkmıştır (Önal, 2002: s. 139). Ancak 13 Aralık 1919 günü Fransa ve Osmanlı Devleti yapılmış olan anlaşma uyarınca Suriye ve Kilikya'nın Fransız mandasına bırakılmıştır. Ayrıca Antep, Urfa, Maraş ili halklarının Fransız yönetimine itaat etmeleri doğrultusunda bir karar alınmıştır. Bu antlaşma nedeniyle Picaut ile gerçekleştirilen görüşmelerde alınan kararlar uygulamaya konulamamıştır (Turan, 1998: s. 62).

Mustafa Kemal Paşa ile Picaut arasında gerçekleşen bu görüşmeyi '*Milli Mücadele Hatıraları*' adlı lkitabında Ali Fuat Cebesoy daha farklı bir açıdan değerlendirmiştir. Kitabında söz konusu görüşmeye ilişkin bilgileri Ahmed Rüstem Bey, Bekir Sami Bey ve Hüseyin Rauf Bey'den edindiğini paylaşan Cebesoy, Picaut'nun Sivas'a geldiğinde Temsil Heyeti'ne üzerinde '*Fransa Hükümeti'nin Suriye ve Ermenistan Mümessili*' yazılı kartvizitini bıraktığı; bu kartviziti gören Mustafa Kemal Paşa'nın ise ilk başta Picaut ile görüşmeyi reddettiğini belirtmektedir. Bunun üzerine Temsil Heyeti'nin binasına gelerek sadece Erivan'daki Ermenistan Hükümeti nezdinde bir temsilci olduğu, Türk topraklarında kurulması istenen Ermeni Hükümeti ile hiçbir ilgisi bulunmadığını Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarına açıklayan Picaut ancak bundan sonra görüşmek üzere kabul edilmiştir.

Cebesoy'un aktardığına göre Türk, Arap ve Ermeni sorunlarına ilişkin anlaşma sağlanan Picaut'nun Mustafa Kemal Paşa'ya:

" *Türk - Fransız müstakbel dostluğu ve müşterek menfaati elinizdedir. Kilikya'ya doğru yürümekte olan millî ordularınızın bulundukları yerlerde kalmaları için derhal emir verirseniz herşey esasından hallolacaktır* "şeklinde defalarca yinelediği bu isteğine Ahmed Rüstem, Hüseyin Rauf ve Bekir Sami Beyler'in:

" *Paşam, bu kadar hüsnüniyetle vaadlerde bulunmuş olan Mösyö Picaut'ya istikbal hakkında bir ümit verebilmek için ordularını durdurmaya gayret ederiz, gibi bir şeyler söyleyiniz. Müsterih olacaktır* " ısrarlarına karşın ordularımızın Picaut üzerinde yaratmış olduğu olumlu etkiyi fark ederek bundan faydalanmayı düşünen Mustafa Kemal

Paşa, bağımsızlık söz konusu olduğunda orduların milletin insiyatifinde bulunduğu ve kendisinin hiçbir şey yapamayacağını ifade etmiştir. Neticede ise Paşa'nın bu yaklaşımı beklediği olumlu sonucu vermiş ve bunun üzerine:

"*Türk milletinin ile İstanbul Hükûmeti'nin siyaseti başka şeylerdir. Türk milli siyaseti haklı ve meşrudur. Türkler tamamen birleşmiş ve azmetmişlerdir*" sözlerini sarfeden Picaut, ülkesine dönüşü esnasında Kilikya'ya uğrayarak orada görev yapan Fransız komutanlara, kan dökülmemesinin kendi ellerinde olduğunu hatırlatacağını da sözünü vermiştir (Cebesoy, 2010: s. 334 - 336).

Fransa, menfaatleri doğrultusunda Güney ve Güneydoğu Bölgeleri'ndeki Ermenilere kıyım yapıldığı iddialarına itibar etmemiştir. Suriye Fransız Temsilcisi George Picaut'nun Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek üzere Sivas'a gelmiş olması ise bunu açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca bu ziyaret, Kuvâ-yı Millîye'nin Fransa tarafından tanındığının da bir göstergesi niteliğini taşımaktadır. Gerçekleştirilen bu görüşme ile Fransa'ya, her ne şart altında olursa olsun vatanın bir karış toprağının bile verilmeyeceğinin ifade edilmesiyle Milli Mücadele'nin amacının çok daha iyi anlatılması sağlanmıştır.

4. 7. Ahmed Rüstem Bey'in Temsil Heyeti ile Ankara'ya Gelişi :

Meclis-i Mebusan'ın toplanacağı yerin saptandığı, komutanlar ile Temsil Heyeti'nin görüşmeler gerçekleştirdiği 16 - 28 Kasım 1919 tarihlerini takiben Meclisin açılması artık giderek yaklaşmıştı. Yapılan toplantıda alınan karar çerçevesinde İstanbul'a gidecek olan mebuslar ile bölgesel toplantılar ya da genel bir toplantı düzenlenecekti (İğdemir, 1989: s. 162). Ancak 17 Aralık 1919 günü Temsil Heyeti tarafından yayımlanan bir genelge ile bölge toplantıları yerine genel bir toplantı yapılacağı, bu toplantı için ise İstanbul'a yakın bir şehire taşınılacağı bildirilmişti (Turan, 1998: s. 63). Mustafa Kemal Paşa bu hususa bir açıklık getirerek söz konusu yerin yani yeni mebus görüşmelerinin yapılacağı kentin (Atatürk, 1987: s. 225) hem cepheler, hem de İstanbul ile olan demiryolu bağı nedeniyle yönetim açısından da Sivas'a eşdeğer gördüğü Ankara

olduğunu ifade etmişti (Atatürk, 1987: s. 224).

Verilen bu karar üzerine henüz Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal, Hüseyin Rauf Bey, Mazhar Müfit Bey, Şeyh Fevzi Efendi, Süreyya Bey, Hakkı Behiç'in yanı sıra Temsil Heyeti'nden olmayıp konuk sıfatı ile Ahmed Rüstem Bey, Hüsrev Gerede, Dr. Refik Saydam, Yüzbaşı Bedri Bey, Yüzbaşı Cevat Abbas Bey ve Muzaffer Bey 18 Aralık 1919 günü saat 09.00'da - Hüsrev Gerede'nin anılarında 08.30 olarak geçmektedir (Önal, 2002: s. 147) - Kayseri'ye gitmek üzere üç araba ile yola koyulmuşlardı (Cebesoy, 2010: s. 331). Fırtına, soğuk ve karlarla kaplı yollardan geçerek ancak ertesi gün Kayseri'ye ulaşabilen kafileyi, Hüsrev Gerede'nin akdartığına göre havanın tüm muhalefetine rağmen silahlı milisler, okullar, gayrimüslim ileri gelenler, büyük küçük herkes karşılamak için yollara çıkmışlardı. Gerede'nin, o esnada yanında bulunan Ahmed Rüstem Bey'in bu manzara karşısında çok duygulanarak neredeyse ağlayacağını ifade etmesi, onun sert ve biraz da asabi görünümünün altında aslında oldukça naif bir kişiliğe sahip olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Geceyi şehrin ileri gelenlerinin evlerinde geçiren kafile, 20 Aralık 1919 günü Sultani binası, gayrimüslim okulları, Ulu Cami hocalarının yanı sıra kütüphaneyi de ziyaret etmiş; Mustafa Kemal Paşa'nın halka hitaben yaptığı konuşmaları dinlemişlerdi (Önal, 2002: s. 147). 21 Aralık sabahı Hacıbektaş'a gitmek üzere yola çıkmış (Kansu, 1988: s. 492), ertesi gün Hacıbektaş Köyü'ne ulaşmış; aynı günün akşamı ise Birinci Dünya Savaşı sırasında Enver ve Talât Paşaların da konaklamış olduğunu öğrendikleri, büyük ancak bakımsız bir binada alevilerin başı olan Cemaleddin Efendi'nin misafiri olmuşlardı (Önal, 2002: s. 148). Geceyi çok kötü geçirdiklerini ifade eden Hüsrev Gerede 23 Aralık 1919 gününde, yörede 'baba' olarak hitap edilen zatlardan en yaşlı ve saygını Arnavut Salih Niyazi'nin daveti sebebiyle dergaha yemeğe gittiklerinden bahsetmiştir. Burada oldukça iyi ağırlanan kafile, yemeğin ardından Manastırlı bir dede olan Aş Babası yani aşçıbaşının mutfak ve odasını görmeye gitmişler (Önal, 2002: s. 149); girdikleri oda, tarihe ve öğrenmeye meraklı olan Ahmed Rüstem Bey'in çok ilgisini çekmiş, hemen herşeyi derhal sorgulamaya başlamıştı (Kansu, 1988: s. 494). Özellikle odadaki, Osmanlı zamanından evvel ordusu ile buraya gelmiş, ancak kimliği hakkında herhangi bir bilginin bulunmadığı Tatar hanlarından birinin hediyesi olan ve Muharrem ayında aşure pişirilen büyük kazan bir hayli merakını

uyandırmıştı (Önal, 2002: s. 149). Ahmed Rüstem Bey, kazanın yanı başına yere serdiği pöstekiye oturarak elindeki çubuğu içmekteki Aş Babası'na bilgi sahibi olduğunu düşünerek:

-*"Baba Efendi, bu kazan hangi tarihten kalmadır ve kimler tarafından kullanılmıştır*?" diye sormuş,

-" *Pirimiz zamanından kalmadır*" cevabının üzerine,

-" *Evet. Tarihi malum mudur? Nasıl olup da bu ana kadar kalmıştır?*" sorusuna karşılık ise şu ilginç cevabı almıştı:

-" *Eski zamana sizi çok meraklı görüyorum. İşte bu kazan pirimizden kalmıştır. Bize lâzım olanı bu; biz bugünü düşünür, yarına Allah kerim deriz. Geçmiş zamana da hu*".

Aş Baba'nın odasından çıktıktan sonra aldığı bu cevaplar karşısında hem şaşırarak, hem de biraz sinirlenerek:

"*Beklediği kazanın tarihini bilmiyor bu cahil adam! Monşer, Baba'nın felsefesi tuhaf: 'Bugünü düşünmek, yarına Allah kerim, geçmişe hu'; evet, bu da bir meslek olabilir. Amma, çok kritik olur*" diyen Ahmed Rüstem Bey'e Mazhar Müfit Bey:

" *Canım Rüstem Bey, buraya felsefe yapmaya, felsefe aramaya gelmedik. İşte Aş Dede bir kazan bekliyor vesselâm*" karşılığını vermiştir (Kansu, 1988: s. 495).

Yapılan bu konuşmalardan dergâhın yazılı bir tarihinin bulunmadığı açıkça anlaşılmış idi. Türbe kapısının bitişiğinde ise Hacıbektaş Veli'nin ufak bir taş odadan ibaret ve duvarlarında da eski teberlerin* olduğu çilegahını ziyaret etmek Ahmed Rüstem Bey'i çok etkilemiş; böylesi kıymetli tarihi eserleri Amerikalıların görmesi durumunda, bunlar için milyonlarca Dolar verecekleri yorumunu yapmıştı. Hacıbektaş Veli'nin yanı sıra Balım Sultan ve diğer tanınmış Bektaşi dedelerinin türbelerini de ziyaret eden kafile yola çıkmış (Önal, 2002: s. 149), 24 Aralık'ta Kırşehir'e ulaşmıştı (Önal, 2002: s. 150).

*Bazı dervişlerin taşıdıkları uzun saplı, keskisi ay biçiminde olan küçük ve hafif bir balta çeşidi (www.tdk.gov.tr)

Geldikleri Kırşehir'de tıpkı Kayseri'de olduğu gibi büyük bir ilgi ve misafirperverlikle karşılanan kafile Müdafaa-i Hukuk üyeleriyle birlikte Gençler Derneği'ne kısa bir ziyarette bulunmuştu. Dernekte gençlere hitap eden Mustafa Kemal Paşa konuşmasında milletin, ulusal güçleri etkili, milli iradeyi ise egemen kılabilme adına birlik olması gerektiğini vurgularken, aydınların da üzerlerine düşeni yapma hususuna dikkati çekmiştir (Turan, 1998: s. 64). Mustafa Kemal Paşa Kırşehir'den ayrılmadan evvel teşkilat binasındaki hatıra defterine, altında Ahmed Rüstem, Hakkı Behiç, Mazhar Müfit, Hüseyin Rauf Beyler ve kendi imzasının da bulunduğu, şu sözleri kaleme almıştır:

" *Kırşehir gençlerinin, vatanımızda gençliğin kıymetli bir enmucizeci olduklarını isbat edecek efkârı metine ve musîbe ile mütehâlli bulundukları kanaatıyle vaz'imza eyleriz*" (Kansu, 1988: s. 496).

Kafile ertesi gün, 25 Aralık'ta Kaman Köyü'ne (Turan, 1998: s. 65), 26 Aralık'ta Beynam'a (Önal, 2002: s. 151) ve on günlük bir yolculuğun ardından ise saat 14.00'te Ankara'ya ayak basmıştır - Turan varış saatini 15.00 (Turan, 1998: s. 65), Cebesoy ise 11.00 (Cebesoy: 2010: s. 331) olarak vermiştir -. Nihayetinde 27 Aralık 1919 günü Temsilciler Kurulu adına Mustafa Kemal Paşa, aralarında Ahmed Rüstem Bey'in de yer aldığı kafilenin Ankara'ya gelişini yazmış olduğu şu bildiri ile tüm memlekete duyurmuştur:

" *Sivas'tan Kayseri yoluyla Ankara'ya gitmek üzere yola çıkan Temsil Heyeti, bütün yol boyunca ve Ankara'da, büyük ulusumuzun ateşli ve içten yurtseverlik gösterileri içinde bugün buraya geldi. Ulusumuzun gösterdiği birlik ve direnç yurdumuzun geleceğini güven altına alma konusundaki inancı, sarsılmaz bir biçimde destekleyecek niteliktedir.*

Şimdilik, Temsil Heyeti'nin merkezi Ankara'dadır. Saygılarımızı sunarız efendim" (Atatürk, 1987: s. 222).

Her ne kadar 'şimdilik' ifadesi ile Ankara'nın geçici olduğuna vurgu yapılmak

istense de, sürekli olacağı önceden kararlaştırılmış idi (Turan, 1998: s. 68). Toplantının gerçkleştirilebilmesi için mebusların Ankara'ya gelmelerinin beklendiği bu süreçte, söz konusu toplantıyı engelleme adına birtakım girişimlerde de bulunulmuştu (Atatürk, 1987: s. 225). Gerek ulaşım güçlükleri, gerekse maddi sorunlar sebebiyle ne yazık ki tüm mebusların aynı gün ve saatte Ankara'da biraraya gelebilmeleri mümkün olmamış; bu soruna çözüm olarak ise 3 - 20 Ocak 1920 tarihleri arasında mebuslar ile gruplar halinde görüşmeler yapılmasına ilişkin bir karar alınmıştır (Turan, 1998: s. 70). Mebuslar ile, Sivas Kongresi'nde alınmış olan kararların sürdürülebilmesi doğrultusunda mecliste güçlü bir grubun teşkili; ulusal direnişin siyasi anlamda yol ve yönteminin belirlenebilmesi - ki o günlerde Misâk- Millî taslağı hazırlanmıştı - (Turan, 1998: s. 71); mebusların dağıtılması olasılığı karşısında, onları biraraya toplayabilmek üzere Mustafa Kemal'in meclis başkanı seçilmesi hususlarında bazı görüşmeler gerçekleştirilmiştir (Atatürk, 1987: s. 242). Ülke adına oldukça önemli gelişmelere sahne olan bu süreçte Mustafa Kemal Paşa ve Ahmed Rüstem Bey arasında memleket meselelerinin haricinde ilginç bir de olay yaşanmış; özünde önemsiz gibi görünen bu olay Ahmed Rüstem Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya kısa süreli de olsa kırgınlığına yol açmıştır.

4. 8. Ahmed Rüstem Bey'in Mandaterlik Hakkındaki Beyanatı:

Meclis-i Mebusan'ın açılması ve mebusların seçimine ilişkin yapılan tüm çalışmaların nihayetinde Sultan Vahideddin'in buyruğu ile 21 Aralık 1918 tarihinde dağıtılmıştır. Bunun nedeni ise Birinci Dünya Savaşı'nda alınan yenilgi neticesinde İttihat ve Terakki Hükümeti'nin son bulması ve Sultan Vahideddin'in Meclis çoğunluğunun İttihatçılardan müteşekkil olduğu görüşü idi.

Paris'te Osmanlı Devleti'nin akibetini görüşmek üzere düzenlenen toplantıdan sonra, özellikle de Temsil Heyeti'nin İstanbul Hükümeti ile ilişkilerini kesmesi sonucu Damat Ferid Paşa Hükümeti istifa etmiştir. Kurulan Ali Rıza Paşa Hükümeti'ne Milli Mücadele liderleri olumlu yaklaşıyorlardı. 20 - 22 Haziran 1919 tarihleri arasında gerçekleştirilen Amasya Görüşmeleri'ndeki en önemli konu meclisin nerede toplanacağı idi. Temsil Kurulu tarafından Ankara uygun görülürken bu, Ali Rıza Paşa Hükümeti

tarafından kabul edilmemiştir. Sorunun çözümüne dair düzenlenen Komutanlar Toplantısı'nın neticesinde ise Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da açılması kararı alınmıştır.

Meclisin toplanmasından evvel, izlenecek yola ilişkin görüşmek üzere Mustafa Kemal Paşa, mebuslara biraraya gelme çağrısında bulunmuştur. Bu toplantıda öncelikle, ağırlığın Temsil Heyeti'nde olduğu göstermek amacıyla Mustafa Kemal'in başkan seçilmesi hususu gündeme taşınmıştı. Bunun yanı sıra mebuslardan mecliste bir Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun teşkil edilmesi talebi ise görüşülen bir diğer konu idi (Erol, ty, sy).

12 Ocak 1920 günü yeniden toplanan Meclis-i Mebusan, bu suretle müttefiklerden bağımsız oluşunu göstermesinin yanı sıra milleyetçiliğin lehine geçmişin ideolojilerini gözden düşüren nitelikte bir belge olan Misâk-ı Millî'yi de onaylamıştır. Ancak hemen sonrasında müttefiklerin, tam ölçekli İstanbul işgaline karar vermeleri üzerine padişah parlamentoyu bir kez daha dağıtmıştır (Adamczyk, ty: s. 18). Tam da o günlerde Ahmed Rüstem Bey'in, mandaterlik hakkında '*Birleşik Devletler Eski Türk Büyükeliçisi Yeni Bir Program Öneriyor* ' başlıklı önemli bir beyanatı Chicago Daily Tribune ve Great Falls Daily Tribune adlı Amerikan gazetelerinde yer almıştı.

" *Şimdilerde Anadolu'daki ulusalcı hareketin başında bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın iştirakçilerinden biri olan Washington resmi Türk Büyükelçisi Ahmed Rüstem Bey, Türk sorununun çözümüne dair üç adet rehber niteliğindeki yöntemi içeren oldukça ayrıntılı bir memorandum yayınladı"* şeklindeki cümlelerle başlayan haberde bahsedilen Ahmed Rüstem Bey'in yöntemleri şöyle idi:

- İlk olarak Türkiye'deki yönetim eksikliğinin giderilmesi için idarenin tek elde toplanması gerektiğine dikkât çekerek, ülkedeki reformların ortaya konması noktasında güçlerin bir türlü uzlaşamayışının ülke adına acı bir deneyim olduğunu belirten Ahmed Rüstem Bey, ayrıca Türkiye'nin harcamaları konusunda söz sahibi olmak için bu dış güçlerin sergiledikleri eylemlerin bir mücadeleye dönüşerek aralarında adeta bir rekabetin patlak verdiğini vurgulamış;

- İkinci olarak Türkiye'nin, özellikle söz konusu amaca yönelik teşkil edilen ulusal birlik içerisinden, yönetiminde kendisine el uzatacak olan gücü seçmesi gerektiğini;

- Üçüncü olarak ise Türkiye'nin, ulusal birliğin garantisi altında, sunulan yardım şartlarını tespit ederek bu görevi üstlenen güç ile bir antlaşma imzalayacağını belirtmişti.

Ahmed Rüstem Bey bu ilkeleri öne sürerek, gerçekte Türkler arasında hâlihazırda hüküm sürmekte olan bakış açısını adeta somut bir biçimde ortaya koymuştur. Ayrıca tüm bunlar meseleyi yerinde inceleyen Amerikalıların çoğunluğunun, görüşlerini temsil ederken de dikkâte alabilecekleri nitelikte tespitler idi. Mandaterlik şartları kapsamında dış gücün, Türkiye'nin uluslararası yönetiminde yardım eli uzatmasının şartları neler olacaktır sorusunu ise Ahmed Rüstem Bey on madde halinde şöyle açıklamaktadır:

"İlk olarak, bu yardım belli yani sınırlı bir süre için, ne 15 yıldan az, ne de 25 yıldan fazla olacak;

İkinci olarak; destekçi gücün faaliyetleri yönetim ve ekonomi alanları ile sınırlı tutulup, aynı zamanda herhangi bir coğrafi ve politik birlik ayırımı gözetmeksizin benzer şekilde tüm imparatorlukta uygulamaya konulacak;

Üçüncü olarak; Osmanlı Hükümeti, bu destek süresince başka bir güç ile anlaşmaması haricinde iç ve dış politika alanlarında kayıtsız şartsız serbest bırakılacak; Türkiye, diplomatik temsil hakkından faydalanabilecek;

Dördüncü; Anayasa yürürlükte kalacak fakat destekçi güç, parlamentonun lav edilmesi, geçici olarak ara verilmesi ve kurucu meclisin toplanması hususlarında Osmanlı Hükümeti ile birlikte hareket edecek;

Beşinci olarak; destekçi güç, Osmanlı Hükümeti anayasası hakkındaki kararlarını ayrıntılı bir şekilde hazırlayacak. Bu kararları her durumda yürürlüğe girecek ve hükümetin geçici yaptırımını kabullenecek;

Altıncı; Osmanlı Hükümeti kişisel olduğu gibi idari konulardaki haklardan da faydalanacak ancak projelerinin ilerleyen zamanda yürürlüğe girmesi için destekçi gücün yaptırımı gerekmektedir;

Yedinci; basın özgürlüğü muhafaza edilecek;

Sekizinci; Sultan'ın, Türkiye'nin hükümdarı ve Muhammed'in halifesi sıfatları onaylanacak;

Dokuzuncu; Türkiye, destekçi gücün anlaşmanın tek harfini dahi ihlali halinde ulusal birliğe başvurma hakkına sahip olacak;

Onuncu; Bulgaristan ve Yunanistan'daki Türkler ile diğer ülkelerdeki Musevi ve azınlıklara sağlanan ulusal gelişim konusundaki eşdeğer haklar Türkiye'deki azınlıklara da tanınacaktır."

Söz konusu haber, Ahmed Rüstem Bey'in İstanbul üzerindeki mandaterlik yerine Türkiye'nin tamamen tarafsız olmasının, gelecekte Rusya'nın Boğazları serbest kullanımı konusunda tatminkârlık yaratacağına ilişkin görüşü ile noktalanmıştır. ("One Power Should Rule Turkish Affairs, Says Rustem Bey ", Chicago Daily Tribune, 11 Ocak 1920: A10 - Great Falls Daily Tribune: s. 19).

Ahmed Rüstem Bey, mandaterlik konusunda yazdığı raporunda fikirlerini beyan etmiştir. Konuyu oldukça geniş çaplı ve ülkenin menfaatleri doğrultusunda ele almıştır. Mandaterlik adı altında Türkiye'ye sağlanacak desteğin kimden, hangi şartlar dahilinde ve ne kadar süreyle alınacağı hususlarına değinmiştir. Ayrıca söz konusu süreçte ülkedeki basın özgürlüğünün korunması, azınlıklar meselesi ve daha da önemlisi anlaşmanın destekçi güç tarafından ihlali olasılığına karşı Türkiye'nin ulusal birliğe başvurma hakkına sahip olması gibi konuları da ele almıştır.

4. 9. Maraş Savuması ve Ahmed Rüstem Bey:

Paris Barış Konferansı'nın hemen ardından 12 Şubat 1919'da Barış Konferansı Ermeni Delegasyonu Başkanı Avetis Aharonian ve Ermeni Ulusal Delegasyonu Başkanı Boghos Nubar'ın yayınlamış oldukları memorandumda yedi vilayet ve Kilikya birliğinden oluşan bağımsız bir Ermeni devletinin tanınması yer alıyordu (The Armenian Question, 1919: s. 11). Esasen ulusal ve bölgesel bir sorun olarak kabul edilmeyen Ermeni meselesinin çözümünün Yakın Doğu'nun uzlaşı, gelişim ve refahına bağlı olan Avrupa barışı ile temin edileceği (The Armenian Question, 1919: s. 13) görüşlerine

ilaveten Lloyd George'un Ermenilerin 'millet' olarak kabul görmesi talebi doğrultusunda bu mesele farklı bir zemine taşınmıştır (İlter, ty: s. 419)

Milli Mücadele Dönemi'nde ise yeniden gündeme gelen bu sorun neticesinde, varlık ve birlik sembolü olarak nitelendirilen Türk bayrağının 27 Kasım 1919 tarihinde Fransız Komutan Yüzbaşı Andre'nin emri ile Maraş Kalesi'nin burcundan indirilmesi bölgedeki savaşın ilk kıvılcımı olmuştur (Akbıyık, ty: sy). Halkın büyük tepki göstererek, kaleye ulaşıp da bayrağı tekrar göndere çekmeleri sonucunda 21 Ocak 1920 günü Fransız komutanın, şehrin önde gelen kimselerini çıkan olayların sebebi olarak görüp karargâhına çağırması, bazılarını ise tutuklamasının yanı sıra Fransız askerlerinin hükümet konağını işgal teşebbüsleri 11 Şubat 1920 tarihine dek sürecek çatışmaların başlangıcını teşkil etmiştir (Turan, 1998: s. 92). Çatışma sürecinde Mustafa Kemal Paşa, Müdafaa-i Hukuk Örgütleri tarafından yürütülen bu mücadeleye destek vermiş; sonucunda ise 11 Şubat 1920 günü bölgenin sert iklimine karşı koyamayan ve büyük bir kayba uğrayan Fransızlar Maraş'tan geri çekilmeye başlamışlardır (Turan, 1998: s. 93)

21 Ocak 1920 günü başlayan, 11 Şubat 1920 tarihine değin süren Maraş savunması sırasında Amerikan YMCA'in (The Young Men's Christian Association)* iki temsilcisi olan muhabirleri James Perry ve Frank S. Johnson'ın Antep yakınlarında öldürülmeleri üzerine Ahmed Rüstem Bey'e The Sun and the New York Herald adlı Amerikan gazetesi tarafından bu konuya ilişkin görüşleri sorulmuştu. Ahmed Rüstem Bey, Maraş'ta yaşanan sözü edilen bu hadisenin, çarpışmada yer alan yöre halkı ile Amerikalılar arasındaki tartışmalar neticesinde başladığı; halkın da onları Fransız zannederek böyle bir girişimde bulunduklarını belirtmiştir. Amerika ile ilgili herhangi bir sorun olup olmadığı sorusuna ise Amerikalıların Fransızlardan ayırt edilebildikleri sürece hiçbir sıkıntının yaşanmayacağı; Amerikalılara karşı kin, şikayet ya da benzeri bir problemlerinin varolmadığı, Anadolu ve Kilikya'da güvende oldukları şeklinde cevap vermiştir ("Twenty Americans Escape from Turks ", The Sun and the New York Herald,

* YMCA (The Young Men's Christian Association - Genç Erkekler Hristiyan Birliği): 1844 yılında Londra'da George Williams tarafından kurulan İsviçre Cenova merkezli, 125 ulusal birlikten, 57 milyondan fazla sayıda üyesi olan bu dünya çapındaki birliğin amacı sağlıklı bir beden, zihin ve ruh sağlanması doğrultusunda Hristiyanlığın ilkelerini uygulamaya koymaktır. YMCA'in logosu olan kırmızı üçgen ise yukarıda belirtilen beden, zihin ve ruhu temsil etmektedir (www.ymca.net).

18 Şubat 1920: s. 3).

4. 10. İstanbul'un İşgali:

Fransızlar, yaşanan Maraş olaylarının ardından yenilgilerini örtbas etmek için bölgede yaklaşık olarak 12 bin dolaylarında Ermeninin öldürüldüğü ve kalanların ise güvende olmadıkları yönünde propagandalar ile İngilizleri kışkırtmaya başlamışlardı. Fransa'nın bu yaklaşımını kendi mefaatleri doğrultusunda kullanma arzusunda olan İngiltere'nin 28 Şubat 1920 tarihinde İstanbul Komiserliği'ne verdiği talimatta: Kilikya'da Fransızların bahsetmiş olduğu 12 bin Ermeninin ölümüyle ilgili suçluları cezalandıracağı ve bu tür olayların önüne geçebilmek amacıyla gerek Kilikya, gerekse İstanbul'da bazı tedbirlerin alınacağı; ayrıca İstanbul'daki hükümete ait binaların işgal edilmesi suretiyle başta Sadrazam Ali Paşa olmak üzere, hükümetin önde gelen isimlerinden bir kısmının tutuklanacağı yer almakta idi (Turan, 1998: s. 95). Ancak İngilizler bu talimatlarındaki maddeleri gerçekleştirmezden önce hükümetten, asıl amacı Ali Rıza Paşa'nın sadaretten çekilmesini sağlamak ve İstanbul'un işgali olan bir talepte bulunmuşlardı. 1920 yılı Şubat'ının 18'i ile 20'si arasında İzmir'e saldırıya geçebilmek üzere birlik, cephane, taşıt gibi teçhizatlarla hazırlıklarını sürdüren Yunanların karşısındaki ulusal güçlerin üç kilometre kadar geri çekilmelerini isteyen İngilizlere karşı - ki bunun asla yerine getirilemeyeceğinin farkında idiler - Ali Rıza Paşa sessiz kalmış, zira bu kez de başarısız olup, İtilâf Devletlerinin bu durumdan kendisini sorumlu tutmalarından çekinmiştir (Atatürk, 1987: s. 264). Bunun üzerine 3 Mart 1920 tarihinde görevinden istifa eden Ali Rıza Paşa'nın yerine ise yeni hükümeti 6 Mart'ta sadarete atanan Salih Paşa kurmuştur (Atatürk, 1987: s. 267). Salih Paşa'nın göreve gelmesinden sadece on gün sonrasında İngilizler, yukarıda bahsi geçen talimatnamedeki Kilikya ile ilgili maddeye ilaveten; hem planları çerçevesindeki barış koşullarını kabul ettirebilmek, hem de Mustafa Kemal Paşa'yı bertaraf edebilmek amacı ile 16 Mart 1920 günü (Turan, 1998: s. 101) resmi bir bildirim ile İstanbul'u işgal ettiklerini duyurmuşlardır (Atatürk, 1987: s. 277).

Kısaca, işgalin 'geçici' ve özünde Türk halkının lehine olduğunu içeren bu resmi

bildirimde halkı askere çağırdıkları, halktan yardım adı altında para toplayarak aldatmaya yeltendikleri, ülkede çatışmaya sebebiyet verdikleri gerekçesiyle padişah ve İstanbul Hükümeti'ne karşı geldiklerini düşündükleri milli direnişçilerin bir kısmının tutuklandığı ve bu tutuklamaların süreceği yer almakta idi (Atatürk, 1987: s. 278). Harbiye Eski Nazırı, Isparta Mebusu Cemal Paşa, Erkân-ı Harbiye Eski Reisi Cevat Çobanlı, Aydın Mebusu Hasan Tahsin, Edirne Mebusu Faik Kaltakkıran, M. Şeref Aykut, İstanbul Mebusu Mahmut Çürüksulu, Milli Kongre Başkanı Dr. Esat Işık, Müstahkem Mevki Komutanı Albay Şevket'in de aralarında bulunduğu, sayıları 40'ı bulan parlamento üyesi (Helmreich, 1975: s. 307) tutuklanarak Tophane Limanı'ndaki 'Benbow' adlı İngiliz gemisi ile Malta'ya sürgüne gönderilmişlerdi. Fakat işgal sırasında İstanbul'da bulunan Ahmed Rüstem Bey, Dışişleri Bakanı Ahmed Muhtar Bey ve İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez Komitesi Eski Üyesi Memduh Şevket Bey'in ise gizlice İtalyan görevlilerince Antalya'ya götürülerek bu tutuklamalardan kurtulmaları sağlanmıştı (Sonyel, 2013: s. 122).

Mustafa Kemal Paşa'ya göre İstanbul'un işgali, İstanbul Hükümeti ile tamamen kopuşun bir işareti idi (Helmreich, 1974: s. 308). Aynı gün Mustafa Kemal Paşa İstanbul'da bulunan müttefik devletlerin diplomatik temsilcileri, tarafsız devletler dışişleri bakanlıkları, Fransa, İngiltere ve İtalya Millet Meclislerine iletilmek üzere Antalya'daki İtalyan temsilciliğine hitaben İstanbul işgalini protesto eden, oldukça sert üslupla kaleme alınan bir yazı göndermiştir (Helmreich, 1974: s. 308). Aslında bu yazıyı iletmesi için İtalyan temsilcisini kullanmış oluşu bir hayli ilginçtir. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın bu davranışının altında, dönemin Fransa Başbakanı Alexandre Millerand ve İtalyan Başbakanı Francesco Nitti'den Lloyd George'un 'Türkleri Avrupa kıtasından uzaklaştırma' politikasını (Turan, 1998: s. 98) benimsemediklerine dair aldığı güvence yatmakta idi (Helmreich, 1974: s. 309).

İtalya'da Orlando Kabinesi'nin ardından başbakanlık görevine getirilen Francesco Nitti (Helmreich, 1974: s. 159), Türkiye'ye karşı daha önceki hükümete nazaran daha incelikli ve dostça bir politika izlemiştir (Helmreich, 1974: s. 163). Öyle ki Venizelos İtalyanları, Türkleri mücadele etme hususunda yüreklendirdikleri ve İtalyan bölgesinin

Türk operasyonları için Yunanlara karşı bir üs olarak kullanılmasına ilişkin suçlamıştır (Helmreich, 1974: s. 163). 12 Şubat - 10 Nisan 1920 tarihleri arasında gerçekleşen, özellikle İzmir meselesinin görüşüldüğü Londra Konferansı'nda Nitti: "*Türkleri kışkırtmamalı, karşımıza almamlıyız; politik değişimlerden ziyade ekonomik çıkarlarımızı önde tutmalıyız*" derken; Millerand ise Türklerin İstanbul'dan çıkarılmamalarının güçlü bir destekçisi olmuş; 1918'den beri şartların önemli ölçüde değişikliğe uğradığını, Türklere karşı güç kullanmanın artık Fransa'nın karşılayabileceğinden oldukça fazla olduğunu da sözlerine eklemiştir (Helmreich, 1974: s. 243).

Mevcut olumlu ilişkiler doğrultusunda değerlendirildiğinde İstanbul'un işgaline ilişkin olarak, müttefiklerin Sultan'ın otoritesini korumaya çalışmaları karşısında Mustafa Kemal Paşa'nın milliyetçileri direnişe teşvik etmesi hususuna dikkât gösterilmesi görüşündeki İtalyan Başbakanı Nitti'nin, Ahmed Rüstem Bey ve beraberindeki iki kişinin Antalya'ya götürülmelerine aracılık etmesi pek de şaşırtıcı değildir (Helmreich, 1974: s. 279). İlerleyen bölümlerde bahsi geçecek olan konuya Türk - İtalyan İlişkileri ekseninde değinilerek, yaşanan bu olayın altında yatan sebepler derinlemesine irdelenecektir.

Tüm bu gelişmelerin yaşandığı bu süreçte ayrıca artık kendilerini ifade edebilecek bir duruma gelen milliyetçiler İstanbul'da bazı halk toplantıları tertip etmekteydiler. 23 - 30 Ocak 1920 tarihleri arasında düzenlenen; ilki, başta Mustafa Kemal Paşa, Ahmed Rüstem Bey ve Bekir Sami Bey gibi önde gelen isimlerin biraraya gelerek katıldıkları halk toplantısı idi. 23 Ocak günü Zeynep Hanım Konağı olarak da bilinen İstanbul Darülfünunu Konferans Salonu'nda, Pierre Loti'ye atfedilen; komutanlar, dönemin aydınları, yabancı misafirler, işgal ordusu subayları da dahil olmak üzere 5000'den fazla kişinin katılımı ile gerçekleşen bu toplantıdaki isimlerden biri de Ahmed Rüstem Bey idi (Okur; Küçükuğurlu, 2006: s. 165).

Süleyman Nazif'in Pierre Loti'ye hitabesini sunduğu, Yahya Kemal'in söz aldığı toplantıya ilişkin olarak yazar Abdülhak Şinasi Hisar şu bilgileri vermiştir:

"*Bu toplantıda 23 Kanunnusani, ayni Ocak günü 'Pierre Loti Günü' tesmiye*

edilerek her sene onun tes'id olunmasına, 'Türk dili ve Türk yaşadığı müddetçe böyle bir Pierre Loti günü anılacağına' karar verilmiş ve bu münasebetle Dârülfünun'da ve o zaman tehlikeli sayılacak 'miting' kelimesi kullanılmadan, 'büyük bir toplantı' denilmesi müttefiken kararlaştırılmıştı" (Samsakçı, 2012: s. 167).

Veliaht Abdülmecid Efendi'nin de iştirak etmiş olduğu bu özel toplantı, Fransa için bir özel gün sanıldığından işgal güçlerinin herhangi bir olumsuz tepkisi ile karşılaşılmamıştır (Samsakçı, 2012: 169)

4. 10. 1. T.B.M.M ve Ahmed Rüstem Bey:

1920 yılının ilkbahar aylarına gelindiğinde Avusturya, Macaristan, Almanya ve Bulgaristan ile 18 Ocak 1919 tarinde Paris'te barış anlaşmaları imzalandığı halde Türkiye'ye dair henüz herhangi bir karar alınanmamıştı (Baykal, ty: s. 473). Padişah Vahideddin Heyet-i Temsiliye, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Meclis-i Mebusan ile ilgilenmekten ziyade işgalden sonra Salih Paşa'nın yerine İngiliz yandaşı olduğunu düşünerek sadarete atadığı, Damat Ferit Paşa'ya yeniden hükümeti kurma görevini vermeyi çıkarlarına daha uygun bulmuştu (Turan, 1998: s. 113). 6 Mart 1920 günü sadrazamlık görevine getirilen, 8 Mart'ta kabinesini oluşturan Salih Paşa 2 Nisan 1920 tarihinde istifasını sunmuş; sadece üç gün sonrasında ise tekrar sadarete atanan Damat Ferit Paşa 5 Nisan günü yeni kabinesini kurmuştur (Turan, 1998: s. 114). İtilaf Devletleri, özellikle İstanbul'un işgalinden sonra menfaatleri doğtultusundaki şartları artık kabul ettirebilecekleri inancı ile (Turan, 1998: s. 98) bu konuyu görüşmek üzere 24 Nisan 1920 tarihinde İtalya'nın San Remo kentinde biraraya gelmişlerdi (Uçarol, 1995: s. 514). İtalyan, Fransız ve İngiliz başbakanlarının katılımlarıyla gerçekleşen bu konferansta alınan kararlar sonucunda hazırlanan metnin verilmesi için Osmanlı Hükümeti Paris'e çağrılmıştı (Turan, 1998: s. 188). 11 Mayıs 1920 tarihinde Paris'e ulaşan Türk heyeti metindeki koşulları ağır bulmuş ve onun yerine yeni bir metin düzenlemiş ve 8 Temmuz'da konferansa gönderilmişti. Hazırlamış oldukları farklı maddeler içeren bu metnin ise 17 Temmuz günü gelen bir yazı ile geri çevrilmesi Osmanlı Hükümeti'ne uygun bulunmasa da şartları kabul ya da redden başka bir seçme şansı bırakmamıştı.

Ancak Padişah Vahideddin ve Damad Ferid Paşa sunulan şartları herhalükârda kabullenmeye hazır olmalarına karşın bunun sorumluluğu üstlenmek istememişler; 22 Temmuz 1920 tarihinde Yıldız Sarayı'da düzenledikleri Saltanat Şûrası'nda toplanan heyete bu kararları kolayca aldırmışlardı. Yaşananların neticesinde ise 10 Ağustos 1920'de imzaladıkları Sevr Antlaşması ile topraklarının üçte ikisinden fazlasının imparatorluktan kopartılarak, hakimiyetlerine büyük bir darbe alacaklarını anlayan İstanbul Hükümeti sorumluluktan kaçmış ve şartların bu denli ağır oluşunun sebebini de yine Mustafa Kemal Paşa ve Kuvâ-yı Millîye'ye yüklemeyi tercih etmiştir (Turan, 1998: s. 189).

İstanbul Hükümeti'nin bu yaklaşımı aslına bakılacak olur ise pek de şaşırtıcı değildir. Zira Sadrazam Damat Ferid Paşa daha antlaşmanın imzalanmasının birkaç ay öncesinde " New York Tribune" Gazetesi'ne antlaşma hükümleri ve Kuvâ-yı Millîyeciler ile ilgili olarak bu doğrultuda bazı ithamlarda bulunmuştu. Ağır olarak nitelendirilen barış koşullarının tetkik edilmesinin, Türkiye'nin talebiyle 11 Temmuz'a kadar on beş günlük bir süre için uzatıldığının yer aldığı haberde Sadrazam Damat Ferid Paşa yapılacak antlaşmaya ilişkin şu açıklamaları yapmıştır:

"*Antlaşmanın şartları değişmez ve olduğu gibi kabul edilecek olur ise ne yazık ki Türkiye'nin ömrü beş yıldan daha fazla olamaz. Bir hinterlanda sahip olmayan büyük şehirlerin var olması mümkün değildir, bu şartlar dahilinde de İstanbul artık varolmayacaktır. Türkiye'nin kol ve bacaklarının kesilmesine belki razı olabilirdik ancak ülkemin başının gövdesinden ayrılarak, öylece ölüme terk edilmesini hiç beklemiyorduk*" diyerek Amreikan halkının kendilerine hak vererek, anlayış göstermelerini talep etmiştir. Mevcut koşullardan ise Kuvâ-yı Millîyecileri sorumlu tutan Damat Ferid Paşa sözlerini şöyle sürdürmüştür:

"*Zaten onlar gerçek Türk bile değiller... Mustafa Kemal Paşa Selanikli bir Musevi, Ali Fuad Paşa bir Alman, Ahmed Rüstem Bey ise asıl adı Bilinski olan bir Polonyalı* ". Kuvâ-yı Millîyecileri Bolşeviklere benzeten Sadrazam Damat Ferid Paşa aynı haberin devamında, Türklerin de tıpkı Ruslar gibi Bolşeviklerin elinde olduğu; Amerika ve

aydınlanmış Avrupa uluslarının şayet olayların gerçek yüzünü anlarlar ise kendilerine hak vereceklerini umduğunu da sözlerine eklemiştir (“ Turks Are Granted 15 Days’ Delay to Give Peace Views “, New York Tribune, 7 Haziran 1920: s. 4)

Ahmed Rüstem Bey ise Türkiye’de hiç kimse tarafından kabul görmediğini vurguladığı bu antlaşma çerçevesinde, başta İngiltere olmak üzere diğer devletler ile olan ilişkiler hususunda İtalyan *Corriere d’Italia* Dergisi’ndeki bir yazısında şunları dile getirmiştir:

“ *Bugüne dek resmen yalanlanmamış olan gizli bir anlaşma ile ilgili proje, eski Osmanlı İmparatorluğu’nun İngiltere’ye bağımlılığını onaylamaktadır. Bu anlaşmalar sayesinde İngiltere’nin himayesindeki bazı küçük devletler, Rus Bolşevizmi’ne karşı Hindistan yollarını savunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu’nun güneyindeki bölgeler, İngiltere’nin denetiminde bir Arap Krallığı’nda birleşmiş durumdalar. Padişah İstanbul’a döner ve Anadolu’yu elinde tutar. Eski Türk ihtişamından geriye kalan bu kalıntıyı Fransa, Yunanistan, İtalya gibi diğer müttefiklerin emellerinden korumayı ise İngiltere vaat eder, böylelikle doğudaki tek koruyucu güç olarak kalır.. Karşılığında Padişah, Londra Hükümeti’ni kaygılandıran İngiliz karşıtı hareketlerin güçlü bir biçimde görüldüğü Müslüman sömürgelerde dini etkinliğini oradaki koruyucu güçlerin hizmetine sunar*“ (Grassi, 2010: s. 117).

Damat Ferid Paşa, Osmanlı Devleti ile anlaşma şartlarının görüşüldüğü Paris’te sunulan ağır maddelerden Kuvâ-yı Millîyecileri sorumlu tutmakta idi. Hattâ bunun için Amerika’daki bir gazeteye beyanat vererek, yardım çağrısında bulunmuştu. O tarihte İtalya’da olan Ahmed Rüstem Bey ise bir İtalyan dergisinde yayınlanan makalesinde Damat Ferid Paşa Hükümeti’nin özellikle İngiltere ile ilişkilerine değinmişti.

Ahmed Rüstem Bey’e göre Osmanlı Devleti ile imzalanacak Sevr Antlaşması, aslında eski bir plan ve Osmanlı Hükümeti’nin İngiltere bağımlılığının bir göstergesi idi. Ayrıca İngiltere, Hindistan yollarının güvenliğini temin edebilmek üzere Türkiye’nin güneyindeki Müslüman bölgeleri egemenliği altına almıştı. Osmanlı padişahından ise

‘halife’ sıfatını kullanmasını talep etmekte idi. Böylelikle bu bölgelerde baş gösteren İngiliz karşıtı hareketlerin önüne geçebilecek ve güç kazanmış olacaktı.

4. 10. 2. Ahmed Rüstem Bey Hakkında Çıkarılan İdam Kararı:

T.B.M.M açıldıktan kısa bir süre sonra İstanbul Hükümeti harekete geçmişti. Amacı Ankara’daki harekete katılanlara ağır cezalar verilmesini sağlayarak Milli Harekete desteklerini önlemekti. Oysa hareket önderleri canları pahasına bu mücadeleye katılmışlardı ve İstanbul Hükümeti’nin verdiği cezaların bir önemi olmayacaktı. Bu amaçla Kuvâ-yı Millîye önder kadrosunu yok ederek ulusal direnişe engel olabilmek üzere tekrar sadarete getirilen İngiliz destekli Damat Ferid Paşa Hükümeti tarafından bir düzmece mahkeme kurulmuştur. Ermenilere yönelik sözde soykırım yapıldığı gerekçesiyle İttihat ve Terakki üyelerini yargılayan Nemrut Mustafa Divanı bu kez ise Millîcileri gıyaben yargılamıştır. Mahkeme Ankara’daki Milli Hareketin önderlerine şu suçlamalarda bulunmuştur: (Turan, 1998: s. 167)

-Kuvâ-yı Millîye adı altında Osmanlı tebaa ve ülke halkını padişah ve hükümet aleyhinde kışkırtarak silahlı isyana teşvik etmek;

-Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan tehcirlerle Müslüman ve gayrimüslim halkı yok ederek; ‘emvâl-i menkule’ ile ‘gayr-i menkulleri’ ni gasp etmek;

-Dünyaya karşı Osmanlı Devleti’ni küçük duruma düşüren İttihat ve Terakki ile işbirliği yapmak;

-Kanun-i Esasi’ye aykırı davranmak;

-Halkı zorla askere almak;

-Halktan zorla para toplamak;

-Kasabaları yakıp yıkarak masum halkı katletmek;

-Tüm bunlara karşı gelenlere türlü eziyet ve işkenceler uygulayarak mal ve mülklerine el koymak suretiyle iç güvenliği ihlal etmek.

23 Nisan 1920’de Divan-ı Harb-i Örfi’ye[*] kişileri yargılama yetkisi verilmiştir. 24

[*] 10 Nisan 1920 tarihinde başkanlığına Bursa Eski Valisi ‘*Kürt Nemrut*’ lakaplı Mustafa Paşa’nın getirildiği

Nisan'da Nemrut Mustafa Paşa bu mahkemenin başkanı olarak yetkilendirilmiştir. Başlanan söz konusu yargılama süreçleri 11 Mayıs 1920 tarihinde tamamlanmış olup, ardından ise alınan karar açıklanmıştır. (Akandere, 2009: s. 372). Mülkiye Ceza Kanunname-i Hümayunu'nun 45. maddesinin 1. fıkrası, 55. maddesinin 4. fıkrası gereğince idam cezasına çarptırılan Mustafa Kemal Paşa, Ahmed Rüstem Bey, Kara Vasıf Bey, Ali Fuad Paşa, Dr. Adnan Bey, Halide Edib Hanım mallarına da el konulması kararı verilmiştir (BOA, İ. DUİT. 175/46, 1338 N). Verilen karar sureti şöyledir:

" *Kuvayımilliye adı altında çıkarttıkları fitne ve fesat, Anayasaya aykırı olarak halktan zorla para toplamak, asker almak, bunun aksine hareket edenlere işkence ve eziyet ederek şehirleri yakıp yıkmaya kalkışmak suretiyle iç güvenliği bozanların tertipçisi ve teşvikçisi oldukları iddiasıyla haklarında dava açılan, Üçüncü Ordu Müfettişliğinden alınarak askerlik mesleğinden çıkartılmış bulunan Selanikli Mustafa Kemal Efendi, eski Yirmiyedinci Fırka Kumandanı Miralaylıktan emekli İstanbullu Kara Vasıf Bey, eski Yirminci Kolordu Kumandanı Mirliva Salacaklı Fuat Paşa ile eski Vaşington elçisi ve Ankara Milletvekili Midillili Alfred Rüstem ve Sıhhiye eski Müdürü İstanbullu Doktor Adnan Beyle, Üniversite Batı Edebiyatı eski öğretmeni İstanbullu Hâlide Rdip Hanımın, ayrıntıları 11 Mayıs 1920 tarihli ve 20 nımaralı karar tutanağında yazılı olduğu üzere, Mülkiye Ceza Kanununun 45. maddesinin 1. fıkrası delaletiyle 55. maddesinin 4. fıkrası ve 56. maddesi uyarınca, sahip oldukları askeri ve mülki rütbe ve nişanlarla, her türlü resmi ünvanlarının kaldırılmasına ve idamlarına, halen firarda bulunmaları dolayısıyla kanun hükümleri gereğince mallarının haczedilerek, usulüne göre idare ettirilmesine dair İstanbul Bir Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından gıyaben verilen hüküm ve karar, ele geçirildiklernde tekrar yargılanmak üzere tasdik edilmiştir .Bu Padişah Buyruğunu yürütmeye Harbiye Nazırı görevlidir.*

24 Mayıs 1920

Sadrazam ve Harbiye Nâzırı Vekili Damat Ferit" (Turan, 1998: s. 243).

---

mahkeme (Akandere, 2009: s. 370)

İstanbul Hükümeti Milli Mücadele'nin önünü kesmek adına çeşitli yollara başvurmuştur. Son olarak uygulamaya koyduğu planı ise başarılı olmasından adeta korktukları Milli Mücadele'yi her ne şekilde olursa olsun durdurma amacını taşımakta idi. İşte bunu gerçekleştirmek üzere türlü asılsız suçlamalarla Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere Ahmed Rüstem Bey gibi Anadolu Hareketinin önde gelen bazı isimlerinin hakkında idam kararı verilmesi için gayret göstermiştir. Önemli şahsiyetlerin gıyabında verilen bu karar dış basında da yer almış, ancak bu gazetelerden New York Tribune 15 Mayıs 1920 tarihli baskısında konuya daha farklı bir açıdan yaklaşmıştır. Haberde, olağandışı tertip edilen Divan-ı Harb'in bu eyleminin başkentte yaşamakta olan yabancılar tarafından, Damat Ferid yönetimindeki hükümetin Anadolu'da herhangi bir otoritesinin varolmayışı nedeniyle bir hayli gülünç bulunup, bir şaka olarak addedildiği ifade edilmiştir. Aynı haberin devamında Kuvâ-yı Millîyecilerin, Yunanlara karşı oldukça geniş çaplı bir saldırıda bulunmak üzere güney yönüne doğru harekete geçtikleri; subayların milliyetçilere karşı birliklerini savaşa sokamayacaklarında ısrarlı olmaları neticesinde ise Sultan'ın askeri güçleri arasında peşpeşe istifaların geldiğine ilişkin birtakım ifadeler yer almıştır ("Turkish Nationalist Chief and His Aids Condemned to Die ", New York Tribune, 15 Mayıs 1920: s. 5).

16 Mayıs 1920 günü Sadrazam Damat Ferid Paşa tarafından padişaha sunulan bu idam kararnamesi, 24 Mayıs 1920'de ise yürürlüğe girmiş (Akandere, 2009: s. 375); fakat '*New York Tribune*' gazetesinin haberinde belirtildiği üzere alınan karar, İstanbul Hükümeti'nin Anadolu'da herhangi bir varlığı bulunmayıp, söz sahibi olmadığından ötürü uygulamaya konulamamıştır (Akandere, 2009: s. 384).

Ankara'da Meclis Başkanı'nca 15 Temmuz 1920 tarihinde: "*Damad Ferid Hükümeti zamanında Dersaadet Divân-ı Harb Örfisinde verilen hükümlerin keenlemyekûn addolunmasına dair öneri, layiha encümeninin değerlendirmesi neticesinde Dersaadette bulunan eşhas haklarında sadır olarak keenlemyekûn addi lazım gelen hüküm ve mukarreratın âdemi tatbik ve infazına nasıl ki buraca imkânı maddî olmadığı gibi taşrada bulunan bu kabil mahkumin haklarındaki hükmün de bittabi kıymet ve mahalli tatbik bulamayacağı derkardır. Binaenaleyh girişilen şu mücadelede hak ve*

hakikatin inşallah muvafakiyetle tecelli ettiği takdirde Hükümeti mezkûrenin değil cezaları, gayri muhik ve muvafık ittihaz edilmiş bilcümle muemelatı da bittabi hükümsüz kalacağına dair bir kanun edildiği cihetle şimdilik şayan-ı dikkât olmayan mezkûr teklifin reddine karar verilmiştir " şeklinde bir karar alınarak haklarındaki idam fermanı geçersiz kılınmıştır (Akandere, 2009: s. 383).

11 Mayıs 1920 tarihinde Milli Mücadele'ye engel olma doğrultusunda Damat Ferid Paşa Hükümeti tarafından alınması sağlanmış olan, idam kararının iptaline ilişkin bu yazı oldukça önemlidir. Zira bu yazı aynı zamanda T.B.M.M'nin gücünü açıkça ortaya koymasının yanı sıra artık İstanbul Hükümeti'nin meşruiyetinin sona erdiğinin de bir göstergesi niteliğindedir.

Ayrıca 7 Mayıs 1921 tarihine gelindiğinde ise Ahmed Rüstem Bey ve beraberindekilerin mallarına konulan haciz kararı Divan-ı Harbi Örfi Heyeti tarafından kaldırılmıştır (Akandere, 2009: s. 385).

4. 10. 3. Ahmed Rüstem Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya Düello Teklifi:

Milli Mücadele yılları özellikle gıda maddelerinin temininin yanı sıra oldukça da pahalı satıldığı bir süreç idi. Heyetteki herkese şekerini kendisini tedarik etmesi emri verilmiş, gelen misafirlere kahve dahi ikram etmeyi düşünür bir hale gelmişlerdi. Öyle ki az yemek adına iştahlarının biraz olsun kapanabilmesi için yemek aralarında sigara içmeyi adet haline getirmişlerdi.

Mustafa Kemal Paşa'nın değer verdiği, başkanlığında daima yaveri vasıtasıyla hal, hatır sordurup şahsına resmi bir araç bile tahsis ettirmiş olduğu Diyanet İşleri Eski Başkanı Rıfat Efendi'nin (Börekçi) Temsil Heyeti'ni ziyaretlerinden birinde onu Mazhar Müfit Bey (Kansu) karşılamıştı. Rıfat Efendi Mazhar Müfit Bey'e heyetin sıkıntıda olduğunu duyup halktan toplanan bir miktar parayı getirdiğini ifade etmiş; başta bu parayı kasada sadece 48 kuruş bulunmasına karşın almayı reddeden Mazhar Müfit Bey,

ancak Mustafa Kemal Paşa'nın onayı olduğu duyunca kabul etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'ya durumu ileten Mazhar Müfit Bey, maddi sıkıntılardan ötürü epeydir sadece çorba ve bulgur pilavından ibaret menüyü bir seferlik olsun değiştirerek öğle yemeğinde et ve irmik helvası da hazırlatacağını söylemişti. O gün öğlen, yemeğe oturduklarında Mustafa Kemal Paşa hariç, henüz hiç kimsenin menüden ve Müftü Rıfat Efendi'nin getirdiği paradan haberi yoktu. Pirzola ikramının ardından sofrada bulunanlardan Doktor Refik Bey'in (Saydam) Mazhar Müfit Bey için "*Nasıl olmuş da bugün paraya kıyabilmiş?* "cümlesi şakalaşma ve gülümsemelere neden olmuştu. Pirzola yenildikten sonra, masada Mustafa Kemal Paşa'nın karşısında oturan Ahmed Rüstem Bey Paşa'nın izni olduğu ve bu yüzden bir görgüsüzlük ya da saygısızlık olarak nitelendirilmeyeceğini bildiği için sigarasını yakmıştı. Bunu gören Mustafa Kemal Paşa ise, Ahmed Rüstem Bey'e sigara için acele etmemesi; o günün özel olup, menüde daha başka bir şey de bulunduğunu söylemesi, aralarında yaşanacak olan o ufak gerginliğin başlangıcı olmuştu (Kansu, 1988: s. 507 - 508)

Oldukça alıngan (Önal, 2002: s. 81) bir mizaca sahip Ahmed Rüstem Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya yemekten önce sigara içilmesine epeydir izni olmasına rağmen neden böyle bir cümle sarfettiğini sormuştu. Paşa her ne kadar bu cümleyi, etten başka helva da olduğu, sigara içerek iştahını kapatmaması için söylediğini gülümseyerek ifade etse de, Ahmed Rüstem Bey ikna olmamış ve sinirle sofradan kalkarak Mazhar Müfit Bey'in odasına gitmiştir. Yemeğin bitiminde istirahat etmek üzere odasına gelen Mazhar Müfit Bey odada, elinde kağıt kalem sıkıntıdan masa başında bir şeyler karalamakta olan Ahmed Rüstem Bey ile karşılaşmış ve yanına oturmuştu. Ahmed Rüstem Bey, Mazhar Müfit Bey'in konuşması beklemeyerek Paşa'nın o sözlerinin kendisini kırdığını, görgüsüzlükle suçlandığını hissettiği ve bu duruma tahammül edemediğini söylemiş; zedelenen onurunu tamir edebilmek için Mazhar Müfit Bey'den Mustafa Kemal Paşa'ya onu düelloya davet ettiğini bildirmesi talebinde bulunmuştu. Bu beklenmeyen talebin karşısında hayrete düşen Mazhar Müfit Bey'e bir açıklama yaparak, Mustafa Kemal Paşa'yı öldürmek gibi düşüncesinin asla olmadığı; niyetinin, kendisinin ölmek ya da yaralanmak suretiyle haysiyetine sahip çıkmak olduğunu ifade etmişti (Kansu, 1988: s. 509). Onun bu sözleri üzerine Mazhar Müfit Bey, düşünceleri ve alınganlığının yersiz

olduğunu söylese de bir türlü ikna edip, kararından vazgeçirememiş; çocukça ve yersiz bulduğu bu teklifi biraz da alaycı tavırla Paşa'ya iletmek durumunda kalmıştı. Ahmed Rüstem Bey'in teklifine oldukça şaşıran Mustafa Kemal Paşa da duruma gülümseyerek yaklaşırken; bir de düellodaki silah seçiminin kendisine bırakıldığını duyması ise bu kez kahkahalarla gülmesine neden olmuştu. Mustafa Kemal Paşa her ne kadar bu teklifi şaka olarak addetse de kayıtsız kalmamış, silah seçimine dair hayli ilginç bir de öneride bulunarak:" *Bence modern bir silah olsun, süpürge sopası!*" demiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu cevabı karşısında tekrar gülüşmeler başlamış, kısa bir sürenin ardından Mazhar Müfit Bey Ahmed Rüstem Bey ile konuşmak üzere tekrar odasına geri dönmüştü. Ahmed Rüstem Bey'e:

" *Rüstem Bey, evvelâ sizi tahkir eden yok. Saniyen, bu hareketiniz şâyi olursa arkadaşlar arasında kazandığınız mevki ve hürmeti kaybedersiniz. Salisen, böyle firengâne hareketler, sizi millîciler arasında fena bir mevkie düşürür ve hattâ aramızdan geldiğiniz yere, yani İstanbul'a avdetinizi icap ettirir. İşte o zaman sizi bilenler arasında kovulmuş damgasıyla fena bir şöhret almış olursunuz. Odanıza teşrif ediniz de, müsterih olunuz; cereyan etmiş bir mesele yoktur. Kemafissabık işimize bakalım "* diyen Mazhar Müfit Bey'in Ahmed Rüstem Bey'i ikna çabaları sonuç vermiş ancak bu kez de onun sözlerine alınmasına neden olmuştu. Aynı akşam yemeğe katılmayan Ahmed Rüstem Bey, takip eden günlerde de bu küskün tavrını sürdürmüştür (Kansu, 1988: s. 510). Mustafa Kemal Paşa ile arasında yaşanmış olan düello teklifi meselesinin ardından ise Ahmed Rüstem Bey, Avrupa gazetelerinde yayınlanmak üzere makaleler yazmak için İstanbul'a dönmüştür (Kansu, 1988: s. 511).

Bu düello teklifi Ahmed Rüstem Bey için ilk değildi. Osmanlı Devleti'nin Paris Elçiğinden Hariciye Nezaretine gönderilen telgraftan anlaşıldığı üzere Ahmed Rüstem Bey'in Atina Elçiliğindeki vazifesi esnasında bir Yunan Binbaşı ile arasında hiç kimsenin zarar görmediği bir düello gerçekleşmişti (BOA, Y. PRK. A. 7/91, 130. M. 24). Ardından ise yine bir elçilik görevinde iken, ancak bu kez bir başka Yunan diplomatı Türklük karşıtı bazı sözler sarfettiği için düelloya davet etmişti. Fakat bundan her iki taraf da zarar görmüş; düello sonucunda Ahmed Rüstem Bey boynunda iz bırakacak bir yara alırken,

Yunan diplomat ise ağır yaralanmış, kısa süre sonra da ne yazık ki hayatını kaybetmişti (Arıburnu, 1997: s. 250). Ahmed Rüstem Bey 1918'de Bern'de yazmış olduğu "*Dünya Savaşı ve Türk - Ermeni Sorunu*" (The World War and the Turco - Armenian Question) adlı eserinde de bu konuya değinmiş: "*Kayıtsız, şartsız sadakatimle bana daima kucak açan ve merhametini esirgemeyen doğduğum ülkeye minnettarlığımı gösterdim, bu yüzden ülkemin onuru için iki kere düello da bile bulundum* " (Ahmed Rüstem, 1918: s. 1) şeklinde bir ifadede bulunmuştur.

4. 10. 4. Ahmed Rüstem Bey'in Ankara Milletvelilliği ve İstifası

Mustafa Kemal Paşa, 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un İngilizler tarafından işgalinin iki gün sonrasında Sadrazam Damat Ferid Paşa'nın meclisi dağıtmasının ardından (19 Mart 1920) düşündüğü önlemler dahilinde yeni bir 'olağanüstü' meclisin delege seçimleri için eski parlamento üyelerine çağrıda bulunan bir manifesto[*] yayınlamıştır. Mustafa Kemal'in 19 Mart tarihli genelgesi Meclis'in açılacağı, her livadan 3'er kişinin seçilerek Ankara'ya yollanmasının yanı sıra İstanbul'daki milletvekillerinden kaçabilenlerin de Ankara'ya gelmesini içermekte idi.

Ahmed Rüstem Bey 23 Nisan 1920 günü açılan, ana amacı ülkenin bağımsızlığını temin ve muhafaza etmek olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (Helmreich, 1974: s. 308) 3 Haziran 1920 tarihinde Genel Kurula Ankara milletvekili olarak takdim edilmek suretiye iştirak etmiştir. Ancak, Meclis'te Dışişleri Komisyonunda görev alan Ahmed Rüstem Bey'in bu vazifesi çok kısa sürmüş (Çoker, 1995: s. 71), Genel Kurula sunduğu bir dilekçe ile 8 Eylül 1920 günü Ankara milletvekilliğinden istifa etmiştir (Çoker, 1995: s. 72).

" *Makamı Alii Riyasetpenahiye*

Dokuz, on mah mukadem Türkiye'yi müdefaa için " Mahkemei Âlem Huzurunda Türkiye" unvanı altında fransüviyülibare İstanbulda bir kitap neşretmiştim. Efkârı

[*] Söz konusu manifesto için bkz. Nutuk, s. 282

umumiye üzerine hüsnü tesir edeceği bazı ecnebilerin ifadatından dahi anlaşılan bu eserin maalesef yalnız beş yüz nüshası basılıp bunların kısmı âzamı İstanbul'da mevcut makamatı resmiyei milliye ve ecnebiyeye tevzi edilmiş olduğundan intişar etmiş addedilemez. Bu mütaleaya mebni eserimi yeniden ve daha müfit surette meydanı intişara vaz maksadı ile İtalya'ya gitmek niyetindeyim, Türkiye'ye son ve belki de kıymetten ari olmayan bir hizmette bulunup ondan sonra rahat ölmek fikrine matuf bu niyetime fevkalâde ehemmiyet veriyorum. Gitmeme diğer bir sebep vardır. Fransızca ve İngilizce'ye bihakkin vâkıf olduğumdan bendenizce pek çok ehemmiyeti haiz propaganda hususunda Avrupa ve Amerika gazete ve mecmualarına makaleler yazmak suretiyle buradan ziyade İtalya ve İsviçre'de hizmette bulunabilirim kanaatindeyim. Esasen her vazifeden ziyade ifa edebileceğim vazife budur. Mülâhazatı mesrudeye atfen Ankara Mebusluğundan istifamı takdim ve azimetime müsaade buyurulmasını istirham ediyorum"

"Vaşington Sefiri Kebiri Sabıkı, Ankara Mebusu Ahmet Rüstem" (T.B.M.M Zabıt Ceridesi, 8 Eylül 1336), I. Dönem, C: 1, 61. Birleşim: s. 5).

Ahmed Rüstem Bey, öncelikle Türkiye'yi müdafaa amacı ile kaleme almış olduğu ancak sınırlı sayıda basılıp dağıtımının iyi yapılmadığını düşündüğü ' *Mahkeme-i Âlem Huzurunda Türkiye'* adlı eserinin hem yeniden basımını sağlamak, hem de çok iyi derecede Fransızca ve İngilizce bilmesi nedeniyle daha önceki yıllarda Avrupa ve Amerikan basınında yazmış olduğu, Türkiye lehindeki makalelere devam edebilmek için Avrupa'ya gitmek üzere istifasını sunmuştur. Makale yazarak Türkiye'den ziyade İtalya ve İsviçre'de hizmette bulunabileceğini belirtmiş olduğu istifa dilekçesi okunduğunda kendisi mecliste bulunmamakta idi. Bu sebeple oturuma katılan milletvekillerinden Ali Süruri Efendi, Hasan Basri Bey, Durak Bey, Refik Şevket Bey, Tevfik Efendi, Müfit Efendi, Hamdi Namık Bey tarafından gıyaben gerçekleştirilen müzakerelerde vekillerin bir kısmı Ahmed Rüstem Bey'in istifa dilekçesi yerine bir süreliğine izinli sayılmasını öngörürken, diğer bir kısmı ise istifasını kabul etmekten yana oy kullanmıştır. Ancak yapılan oylama neticesinde Ahmed Rüstem Bey'in istifası 8 Eylül 1920 tarihli Birleşimde oy çokluğu ile kabul edilmiştir (T.B.M.M Zabıt Cerdesi, 8 Eylül 1336, I. Dönem, C:4, 61.

Birleşim: s. 4 , 5).

Ahmed Rüstem Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Ankara milletvekili olarak yer almış ancak bu görevi sadece 3 ay sürmüştür. Söz konusu istifasının sebeplerinden biri olarak Mustafa Kemal Paşa ile arasında geçen '*düello*' olayı gösterilmiş olsa da asıl sebepleri çok daha farklıdır.

Daima Türkiye ve Türk halkının menfaatleri doğrultusunda kitap ve makaleler yazan, demeçler veren Ahmed Rüstem Bey, bütün bunları gerçekleştirirken kimi zaman da hükümet politikalarını tenkit etmiştir. 8 Eylül 1920 tarihinde T.B.M.M'ye sunmuş olduğu istifa dilekçesinde tamamen iyi niyetlerle kaleme aldığı yazılarının hem yanlış anlaşılması, hem de basım ve dağıtımında yaşadığı sıkıntıları ifade etmiştir.

Ayrıca İngilizce ve Fransızca dillerine olan hakimiyeti nedeniyle de yazılarına devam etmek üzere İsviçre ya da İtalya'ya gitme niyetinde olduğunu beilrtmiştir. Ahmed Rüstem Bey'e göre vatana hizmet etmek, yalnızca alınacak resmi görevlerden ibaret değildi. Zira yurt dışında Türkiye'yi tanıtarak, haklılığını savunmanın da oldukça önemli bir görev olduğunun bilincinde idi.

Bu tarihten itibaren savaş yılları boyunca Türkiye'nin haklı davasının savunucusu olan Ahmed Rüstem Bey, Avrupa kamuoyunda Türkiye lehine bir hava oluşturmak çin çok sayıda makale yazmış ve konuşma yapmıştır. Savaşın sonuna kadar da yurt dışında kalmıştır.

Milli Mücadele kazanıldıktan sonra 12 Nisan 1924 tarihli Birleşimde ise, Ahmed Rüstem Bey'e bağlanması gündeme gelen emekli maaşı konusu görüşülmüş, ancak 16 Mart 1920 tarihi itibarı ile kendisine bağlanmış olan bir '*vatana hizmet*' maaşı' (T.B.M.M Zabıt Ceridesi, 12 Nisan 1924, 35. Birleşim, C: 8/1: s. 555, 568) bulunduğundan ötürü ayrıca bir emekli maaşı bağlanması Genel Kurul tarfından reddedilmiştir (T.B.M.M Zabıt Ceridesi, 12 Nisan 1924, 35. Birleşim, C: 8/1: s. 573).

5. BÖLÜM: MİLLİ MÜCADELE'DE DIŞ İLİŞKİLER ve AHMED RÜSTEM BEY

Milli Mücadele Dönemi Türk dış politikasının amaçları olan Misâk-ı Millî'yi uygulamanın dışında özellikle Türkiye'nin dış ülkeler nezdinde tanınmasını sağlamak, yapılacak antlaşmalar çerçevesinde maddi, manevi destek elde etmek için her türlü propaganda aracını kullanma hususları oldukça önemlidir. Zira Ahmed Rüstem Bey'in gerek hariciye kariyeri, gerekse Milli Mücadele sürecindeki faaliyetleri incelendiğinde Türk dış politikasındaki işlevi çok daha iyi anlaşılmaktadır.

Hariciye kariyerinden itibaren daima Osmanlı'nın haklılığını savunmuş ve yabancı ülkelerde tanıtımı için yapılması gerekenler konusunda çok sayıda rapor kaleme almıştır. Milli Mücadele dönemine bakıldığında da Ahmed Rüstem Bey'in aynı amaç doğrultusunda hareket ettiği gözlemlenmektedir. Özellikle 8 Eylül 1920 tarihli, Ankara Milletvekilliği'nden istifa dilekçesinde yer alan "*çalışmalarıma yurt dışında devam edeceğim*" ifadesi bunu kanıtlar niteliktedir. O tarihten sonra, hiçbir resmi sıfatı olmamasına rağmen yurt dışında ve ağırlıklı olarak da İtalya'da bulunan Ahmed Rüstem Bey Mustafa Kemal Paşa'ya edindiği gözlemlerini aktarmayı sürdürmüştür.

5. 1. Türk-İtalyan İlişkileri ve Ahmed Rüstem Bey'in Rolü:

Burada İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı'nda Londra Antlaşması ile Anadolu'da bazı topraklar alması ve savaşın sonunda İngiltere'nin daha önce İtalya'ya vermeyi vaat ettiği İzmir'in Yunanlara verilmesinin yarattığı hayal kırıklığı nedeniyle Türkiye'ye yakın politikalar izlemiştir. Milli Mücadele döneminde tıpkı İngiltere ve Fransa gibi İtalya'nın da işgalci bir devlet oluşuna karşın, bir yandan Kuvâ-yı Millîye birliklerine yapmış oldukları silah yardımları (Turan, 1998: s. 161), diğer yandan müttefikleri ile ilişkilerinin zarar görme ihtimalini göze alarak işgal bölgelerinin kullanılmasına izin vermeleri (Çelebi, 2015: s. 100) ve yurtdışından gelen malzemelerin Anadolu'ya sevkiyatı için limanlarını açmaları (Çelebi, 2015: s. 101) Ankara Hükümeti tarafından kötü olanların içinde en iyisi yani '*ehven-i şer*' olarak değerlendirilmiştir (Çelebi, 1999: s. 203). 'İtalyan

askerlerinin Anadolu'da bulunması Milliyetçilere sayısız avantajlar sağlamıştır' düşüncesindeki İtalyanlara karşı Mustafa Kemal, ılımlı ve dostane ilişkiler içerisinde olsa da daima şüphe ile yaklaşmıştır (Çelebi, 1999: s. 204). Bu yaklaşıma dair ise 9 Ocak 1920 tarihinde komutanlıklara yolladığı tel yazısı ile şöyle bir açıklamada bulunmuştur:

" *Yunanın Aydın vilayetinden ihracı hususunda tarafımızdan vuku bulacak teşebbüsât-ı ciddiye İtalyanların da memleketimizi terk etmesi gibi ikinci bir muvaffakiyet temin edebileceğine de şüphe yoktur* " (Çelebi, 1999: s. 205).

Mustafa Kemal Paşa kazanmak için mutlaka savaşılması kararındadır. Herhangi bir ülkenin merhametine ya da iyi niyetine güvenmemektedir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın İtalyanlara karşı genel anlamda benimsemiş olduğu bu tedbirli ancak dostane tavır çerçevesinde İtalyan devlet adamları da Milli Mücadele'nin başından itibaren benzer tutumlar içerisinde bulunmuşlardır. Henüz 1919 yılı Şubat ayında İzmir'in Yunanlar tarafından işgaline ilişkin Mustafa Kemal Paşa'ya: " *Şayet bir sıkıntınız vuku bulur ise elçiliğimizin emrinizde olduğundan emin olabilirsiniz* " sözlerini sarfeden İtalya Dışişleri Bakanı Kont Carlo Sforza (Helmreich, 1974: s. 127), 9 Ağustos 1920'de ise İtalyan Meclisine Türkiye'nin büyüyüp hızlı bir şekilde gelişim göstermesi gerekliliğini vurgularken, Türkiye'nin bağımsızlığına zarar vermeyecek samimi, sadık ekonomik ve ahlaki mahiyette bir işbirliği önerisinde bulunmuştur (Helmreich, 1974: s. 176). Bunun nedeni İngiliz politikaları ve İtalya'nın tatmin edilmemesidir.

Daha önce belirtildiği üzere Mustafa Kemal Paşa'nın, 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un İngilizlerce işgalinin hemen ardından hazırladığı protesto metnini yabancı ülke ve temsilcilerine iletmesi talebinde bulunduğu, dönemin İtalya Başbakanı Francesco Nitti ise (Davison, 1981- 1982: s. 88) katılmış olduğu tüm uluslararası konferanslarda gücü yettiği ölçüde Türkiye aleyhinde herhangi bir durum ile karşı karşıya kaldığında itirazda bulunduğu ya da en azından denetleyip durdurmaya çalışığını belirtmiştir (Nitti, 1944: s. 174). Türk ulusunu temelde iyi, hoşgörülü, yetenekli bulan Nitti, Avrupalı büyük devletlerin Türkiye'yi dağıtma ve kontrol altına alma uğruna yaptıklarının da utanç verici olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Türklerin, üzerilerinde hakimiyet kurulması söz konusu

olduğunda direnme güçlerinin kaynağı olan azim, inanç ve milli onurları sayesinde daima ayakta kalabildiklerini de sözlerine eklemiştir (Nitti, 1944: s. 179).

Meclis'in açılmasını takiben 1920 Kasım ayı başlarında diplomatik ilişkilerin düzenlenmesi amacı ile dışişleri bakanlığının kurulmasının (Davidson, 1981-1982: s. 90) hemen öncesinde ilk dış temsilcimiz olan Câmi Bey'in Roma'ya gönderilmesi, Mustafa Kemal Paşa ve Ankara Hükümeti'nin dostane olduğu ölçüde akılcı politikasının bir göstergesidir (Çelebi, 1999: s. 374). Câmi Bey'in Roma temsilciliğine atanması ile ilgili olarak 8 Eylül 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, '*Azizim Kont*' şeklinde hitap ettiği İtalya Dışişleri Bakanı Sforza'ya şu satırları kaleme almıştır:

"*Câmi Bey'in Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İtalya temsilcisi olarak gönderilmesi, İstanbul'da bulunduğumuz sıradaki eski iyi ilişkilerimizi hatırlamam için hoş bir fırsat oldu...*

...Güzel ülkenizde gelişen halkların hakkı prensipleriyle sıkı sıkıya bağlı olan İtalya ve Kont Sforza hâtırası Türk halkının ruhunda canlı kalacaktır. Milletlerimiz arasında zaten varolan derin sempati bağlarını Câmi Bey'in güçlendirmeye çalışacağına derinden inanarak, CâmiBey'in size sözlü olarak da ileteceği büyük hayranlık ve derin minnettarlık duygularımı hararetle ifade ederim " (Şimşir, 1992: s. 84).

Mustafa Kemal İtalyanların İngilizlere tepkisinden yararlanmak istemişti. İngiliz istihbarat belgelerine göre Kemalistlerin Türkiye'deki istihbarat merkezi Ankara; yurt dışında ise Zürih, Berlin, Moskova, Paris ve Roma idi. Hattâ bu merkezler arasında en önemlisi olan Roma'da bulunanların görevi bir yandan ülke dışında ulusalcıların propagandasını yaparken; diğer yandan da topladıkları bilgi ve gazatelerin çevirilerini Ankara'ya ulaştırmak idi (Sonyel, 2013: s. 214). O dönemlerde sıklıkla Roma'da bulunan Ahmed Rüstem Bey, İtalyanlar ile Kemalistlerin ilişkileri için çaba harcayan önemli Türk aydınları arasında yer almıştır. Diğer ülkelere nazaran daha katlanılabilir ve '*ehven-i şer*' olarak nitelendirilen Batı Anadolu'daki söz konusu İtalyan işgaline ilişkin *Politica* adlı İtalyan dergisi Mayıs sayısında Ahmed Rüstem Bey'in şu yorumuna yer vermiştir:

" *İtalya'nın kendi amaçlarını gözeterek böyle davrandığını düşünsek de, becerikli ve zeki olduğunu kanıtladığını kabul etmeliyiz. Giriştiği yolda cesur ve daha özgürce ilerleyerek, İtalyan halkı en görkemli dönemlerinin büyüklüğünü yeniden yaşayabilir ve halkların desteğini kendiliğinden ona kazandırabilecek yeni bir biçimle, eski Roma İmparatorluğu'nu bir kez daha yaratabilir* " (Grassi, 2010: s. 116). Bu ifadelerinin devamında ise Ahmed Rüstem Bey, Türkiye'nin İtalya'ya karşı yaklaşımının diğer devletlere nazaran daha olumlu olacağı ancak buna karşılık ekonomik alanda birtakım tavizlerin verilmesine pek sıcak bakmadığını belirtmiştir (Grassi, 2010: s. 117). Her zaman olduğu üzere yine başarı ve yükselmenin esas anahtarı olarak zekanın yanı sıra cesaretli olmaya özellikle vurgu yapan Ahmed Rüstem Bey, bu söylemini İtalya ile örneklendirmiştir. Zira en başından beri Türkiye'nin ilerlemesi adına her ne durumda olursa olsun daima cüretkâr davranması gerektiğini önemle belirtirten Ahmed Rüstem Bey, bu yolda yürüyen İtalya'nın geleceğinin tıpkı Roma İmparatorluğu dönemlerindeki gibi parlak olacağını da ifade etmiştir.

5. 2. İtalyan Temsilci Fago'nun Ankara Ziyareti ve Ahmed Rüstem Bey:

İtalya için Türkiye gerek siyasi, gerekse ekonomik ve endüstriyel ortaklık kurabileceği bir ülke; Türk toprakları ise oldukça önemli bir nüfuz bölgesi idi. Öyle ki, İstanbul'un işgali ile dağıtılan Mebusan Meclisi'nin ardından Mustafa Kemal'in Anadolu'da yeni bir meclis teşkil etmek üzere harekete geçmesi sonucu İtalya, kazançlı bir pazar olarak değerlendirdiği Türk topraklarına temsilci yollama kararı dahi almıştır. İtalya, 23 Nisan 1920 tarihinde T.B.M.M'nin açılmasından sonra Ankara Hükümeti'nin yanı sıra Osmanlı Devleti'yle de mevcut ilişkilerini resmi anlamda sürdürmeye özen göstermiştir (Çelebi, 1999: s. 206). İşte bu sebepten ötürü İtalya Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Sforza'nın girişimleri ile 1920 yılının Mayıs ayında Türkiye'ye temsilci olarak gönderilmesi kararı verilen, daha önce San Remo Konferansı'na katılan delegelerden biri olan Prof. Vincenzo Fago (Grassi, 2010: s. 128), Haziran 1920'de M. Caputo, Rahip Giuliano'dan müteşekkil bir kurul ile Ankara'ya gelmiştir (Sonyel, 2013: s. 122).

Ankara'da öncelikle Hamdi Bey ile temaslarda bulunan Fago Heyeti'nin amaçlarının arasında:

-Zengin ve bereketli Türk topraklarından İtalya'ya hammadde ve hububat ihracını temin edebilmek;

-Gerçekleştireceği görüşmeler neticesinde beklentisi olan bazı ekonomik imtiyazlar karşılığında milliyetçilere 3 milyon Türk lirası avans, savaş ekipmanları, tekniker ve daha da önemlisi milliyetçilere davalarında diplomatik alanda İtalya'nın desteğini sağlamak (Çelebi, 1999: 207) olan bu heyetin Ankara ziyareti için hazırlıkları ise İstanbul'un işgali ile dağıtılan meclisin ardından tutuklanmaktan kurtarılarak Antalya'ya götürülen Ahmed Rüstem Bey'den başka Ahmed Muhtar Bey ve Memduh Şevket Bey üstlenmişti (Sonyel, 2013: s. 122).

İngiliz belgelerine göre asıl amacı Mustafa Kemal Paşa ile İstanbul Hükümeti'nin arasını düzeltmek olan Fago'nun (Çelebi, 1999: s. 207), Fransız kaynaklarından istifade edilerek hazırlanan iki Türkçe araştırmaya göre Mustafa Kemal ile 15 Haziran 1920'de gizli bir protokol imzalandığı belirtilmiştir (Çelebi, 1999: s. 208). Bu protokol uyarınca; Anadolu'daki madenlerden ayrıcalık sahibi olmasının yanında elde edilecek tahıl üretimi fazlasının ülkelerine ihracı karşılığında Ankara Hükümeti tarafından yurt dışından satın alınan askeri mühimmatın Anadolu'ya sevki için Antalya Limanı'nın kullanılmasına izin vereceğini belirten İtalya, aynı zamanda Ankara Hükümeti'ne 4 milyon Türk lirası borç vermeyi ve Anadolu'daki Yunan işgaline mani olacağına dair bir de taahhütte bulunmuştur (Çelebi, 1999: s. 208).

Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın Fago'nun bu ziyareti ile ilgili olarak Konya'da bulunan Fevzi Paşa'ya yolladığı 8 Haziran 1920 tarihli telgraftan hem işin aslının daha farklı olduğu, hem de İtalyan temsilcisi Fago'nun niyeti daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır:

"*...Fargo*[*] *bugün döndü;...ne gibi konular üzerinde görüşmek üzere yetkili kılındığı konusunda belgesi olup olmadığını sordum; olumsuz yanıt verdi. Burada bir düzenli hükümet kurulduğunu İtalya bilmiyor. İtalya'nın bize yardım etmeye hazır*

[*] Söz konusu telgrafta '*Fargo*' olarak geçmesine karşın ismin doğru yazılışı '*Fago*' dur.

olduğunu belirtmektedir. Giderken Scialoja'ya[*] *mektup verdik ve barış imzası için temsilcilerimizin çağrı ve kabulünü rica ettik. Kanımıza göre, ciddi bir iş görmek için değil, oyalamak ve avutmakla birlikte belki havadan özel ve resmi ticaret maksadını da gerçekleştirmek istiyordu* " (Jaeschke, 2001: s. 33).

Ahmed Rüstem Bey'in yorumuyla milliyetçi hareketi en erken ve iyi anlayan Fago (Rüstem Bey, 1922: s. 19), Haziran 1920'den 19 Eylül 1920'e kadar süren (Çelebi, 1999: s. 208) ziyaretinin neticesinde, milliyetçilerden en ufak bir çıkar dahi edemezken onları resmen muhatap olarak almış ve dönüşünde Sforza'ya: " *İtalya'nın milliyetçi harekete ilgisi devam etmeli* " şeklinde bir açıklamada bulunmuştur (Çelebi, 1999: s. 210). Ayrıca Fransız Yüksek Komiseri Defence'e göre Fago'nun Ankara'daki varlığı Fransız ve İtalyanlar arasında Türkiye ile uzlaşma hususunda adeta bir rekabete yol açarken; bu durumun yarattığı sonuçlar ise Mustafa Kemal Paşa için bir hayli olumlu olmuştur (Çelebi, 2010: s. 128).

Türkiye açısından değerlendirildiğinde İtalya işgalci bir devlet oluşu ve tamamen güvenilmemesine karşın kötünün iyisi olarak görülmüştür. Bu durumda İtalya'nın Milli Mücadele'yi haklı bulması, menfaatleri doğrultusundaki olumlu yaklaşımının etkisi olduğu ölçüde Türkiye'nin Akdeniz limanlarını kullanmayı sürdürme ve güneybatıda ilave bir cephenin açılmamasına dair istekleri de etkili olmuştur.

Her iki ülke de bu iyimser tutumlarını izledikleri politikalarla T.B.M.M'nin açılmasının hemen ardından açıkça ortaya koymuşlardır. Türkiye ilk dış temsilcisini Roma'ya gönderirken; İtalya da 1920 yılının Mayıs ayında görüşmelerde bulunmak üzere bir temsilcisini Türkiye'ye yollamıştır. İtalyan temsilci Vincenzo Fago'nun Ankara'ya ziyareti ülkeler arasında türlü yorumlara yol açmıştır. İngilizler'e göre Mustafa Kemal Paşa ile İstanbul Hükümeti'nin arasını düzeltmek için geldiği söylenilen Fago, Fransızlara göre ise Mustafa Kemal Paşa ile gizli bir protokol dahi imzalamış idi.

[*] Dönemin İtalya Dışişleri Bakanı (Grassi,2010: 98).

Karşılama hazırlıklarını yapanlar arasında bulunan Ahmed Rüstem Bey'e göre Fago'nun bu ziyareti, onun Milli Mücadele'yi çok iyi kavramış olması ile yakından ilgilidir. İtalya'nın birtakım ekonomik çıkarlar elde etme talebi ile başlanan görüşmelerde Fago, bunların karşılığında ise milliyetçilere teçhizat ve nakdi yardımın yanı sıra Yunan işgalini engelleme teklifinde bulunmuştur.

Ancak gerçekleştirilen görüşmelerin neticesinde somut anlamda her iki taraf da hiç bir çıkar elde etmezken; bu ziyaret İtalya'nın T.B.M.M'yi resmen tanıması ve milliyetçilere desteğini sürdürmesi açısından çok önemlidir. Ayrıca İtalyan temsilci Fago'nun Ankara'da bulunmasının yarattığı bir diğer olumlu durum ise İtalya ve Fransa'nın Türkiye ile uzlaşma hususunda aralarında rekabete yol açması olmuştur.

İngiliz Yüksek Komiseri Robeck'in Lord Curzon'a göndermiş olduğu 22 Mayıs 1920 tarihli raporda, milliyetçilerin Paris'e gidecek bir 'Barış Delegasyonu' ndan bahsedilmiş ve adının geçici hükümet listesinde yer almayışından dolayı da Ahmed Rüstem Bey'in o dönem Avrupa'da olduğu belirtilmiştir (Okur; Küçüluğurlu, 2006: s. 201). Kaldı ki, İtalyan temsilci Fago'nun ziyaretinin hemen ardından Ahmed Rüstem Bey Fransızlar ile Ankara konusunda bazı görüşmelerde bulunmak üzere Anadolu'dan ayrılarak Paris'e gitmiştir ("Unable to Back Demands ", Fulton County Tribune, 23 Temmuz 1920: s. 6).

5. 3. Ahmed Rüstem Bey ve Sforza'ya Sunulacak Muhtıra:

Kilikya'da Fransızlara, doğuda Ermenilere karşı elde edilen askeri başarıların yanı sıra Yunanların büyük bir hezimete uğradıkları Birinci İnönü Muharebesi (10 Ocak 1921) ile birlikte 1921 yılı başları Ankara Hükümet'nin etkinlik kazandığı bir dönem olmuştur. Gerek tüm bu başarılar, gerekse Osmanlı Devleti tarafından imzalanmasına karşın T.B.M.M'nin tanımadığı Sevr Antlaşması, başta İngiltere olmak üzere İtilâf Devletleri'ni Türkiye hususunda yeni çözüm arayışlarına yöneltmiştir. Bu amaçla 25 Ocak 1921 tarihinde İtalya'yı Sforza'nın temsil ettiği İtilâf Devletleri temsilcileri Paris'te bir toplantı gerçekleştirmişlerdir.

8 - 15 Ocak 1921 tarihleri[*] arasında Ankara Hükümeti temsilcilerinin yanı sıra yurtdışında hayatını sürdürmekte olan önemli bazı isimler Roma'da toplanmışlardı (Sonyel, 2013: s. 123). Roma'da, Galip Kemali Bey'in kaldığı otelde biraraya gelen bu Türk siyasetçileri arasında, Maslahatgüzar Ferruh Bey'in Hariciye Nazırı Safa Bey'e hitaben kaleme almış olduğu 24 Kasım 1920 tarihli telgrafta (Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk, 2003: s. 183-184), 19 - 20 Kasım 1920 günlerinde Câmi Bey ile birlikte Roma'ya gideceği yer alan Ahmed Rüstem Bey de vardı (Sarıhan, 1996: s. 155). Bu toplantıda Sforza'ya hem İtalya'nın desteğini elde etmek, hem de müttefiklerine sunması için Türk siyasetçileri tarafından Sevr Antlaşması'nda değişiklik yapılması konusunda ilişkin bir belge verilmiştir (Sonyel, 2013: s. 124)[1**]. Muhtıra niteliğindeki ancak Ankara ve İstanbul Hükümetleri'ni bağlamayan (Çelebi, 1999: s. 228) bu belgenin hazırlanması amacı ile düzenlenen konferanslara katılan diğer isimler ise Eski Mebus Sûdi Bey, Eski Âyan Reisi Ahmed Rıza Bey, Hüseyin Hilmi Paşa, Eski Maliye Nazırı Cavid Bey, Salih Manir Bey, Vehip Paşa, Câmi Münir Bey, Ziya Bey, Ahmed İhsan Bey, Harun Aliçe, Reşit Safvet Bey, Sait Bey, Mahmud Muhtar Bey, Çürüksulu Mahmud Paşa ve Ali Nizami Paşa'dan oluşmakta idi (Sonyel, 2013: s. 124). Bu toplantılar ile ilgili vurgulanması gereken önemli husus ise biraraya gelen gerçek milliyetçiler ile İstanbul ve Ankara Hükümeti arasında herhangi tercihte bulunmayan bu kesimin ortak bir kararda buluşması olmuştur (Grassi, 2010: s. 138). Hazırlanan bu belgenin Sforza aracılığıyla İtilaf Devletleri'ne kabul ettirilebilmesi adına düzenlenmiş olan konferansların İtalyan Profesör Fabio L. Grassi'ye göre bir diğer amacı ise Mustafa Kemal'in konferanslara katılan isimleri yanından uzaklaştırmak isteğine karşılık, bu kişilerin de onu gözetim altında tutarak her yaptığından haberdar olma arzuları idi. (Grassi, 2010: s. 138).

İtilâf Devletleri, bahsi geçen 25 Ocak 1921 tarihli bu toplantının neticesinde 21 Şubat'ta İstanbul ve Yunan Hükümetleri'nin katılımlarıyla Londra'da yeni bir konferans toplanması kararını almıştır (Çelebi, 1999: s. 229).

---

[*] Toplantının gerçekleştiği bu tarihi "Kurtuluş Savaşı Günlüğü" adlı kitabının IV. Cildi'nin 155. sayfasında Sarıhan 7 Kasım 1921 olarak vermiştir.

[1**]Sarıhan, bu belgenin 'Misâk - ı Millî'yi yumuşatan' altı maddeden ibaret olduğunu ifade etmiştir (Sarıhan, 1996: s. 155).

İtilâf Devletleri'nce konferans düzenleneceğinin İstanbul Hükümeti'ne bildirilmesini takiben Sadrazam Tevfik Paşa Londra'ya Ankara Hükümeti ile birlikte gitmek istese de, bu teklif Mustafa Kemal Paşa tarafından reddedilmiştir. Ancak Sforza'nın araya girmesi sorun çözülmüş; Ankara Hükümeti'nin Hariciye Vekili Bekir Sami Bey başkanlığında teşkil edilen bir heyetin (Çelebi, 1999: s. 230) 17 Şubat'ta İtalya'ya varmasının tam dört gün sonrasında 21 Şubat 1921 tarihinde Londra Konferansı açılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın, resmi bir davet yapılana değin Roma'da kalmalarını salık verdiği heyet, Sforza'nın gerçekleştirmiş olduğu resmi çağrının ardından ise 25 Şubat 1921 günü konferansa katılmak üzere Londra'ya ulaşmıştır (Çelebi, 1999: s. 231).

Ancak bu konferansta Türk heyetinin Misâk-ı Millî'de ısrarına karşın, İtilâf Devletleri'nin Sevr Antlaşması'nı ısrarla kabul ettirme arzusu neticesinde herhangi bir sonuç elde edilememiştir. Konferansın dikkate değer diğer bir yanı ise yine bu süreç içerisinde, İtalya'nın Trablusgarp Savaşı'ndan itibaren yürüttüğü Anadolu politikasında büyük aşama kaydettiği (Çelebi, 1999: s. 234), 12 Mart 1921 tarihinde Hariciye Vekili Bekir Sami Bey ile imzalanan ikili anlaşma olmuştur (Çelebi, 1999: s. 232). Hariciye Vekili Bekir Sami Bey bu girişimi ile her ne kadar İtalya'yı İtilaf Devletleri'nden uzaklaştırarak kurdukları bu birliğe zarar vermek istemiş olsa da, ikili anlaşma Misâk-ı Millî prensipleriyle uyuşmadığı gerekçesiyle Ankara Hükümeti tarafından kabul edilmemiştir (Çelebi, 1999: s. 237).

5. 4. Ahmed Rüstem Bey'in Avrupa ve Dış Politika Hakkındaki Mektubu:

Deneyimli bir diplomat olan Ahmed Rüstem Bey'in, Mustafa Kemal Paşa'ya yazmış olduğu 14 Eylül 1922 tarihli mektubundan, oldukça yoğun geçen 1920 ve 1921 yıllarının ardından hiç bir resmi sıfatı bulunmamasına karşın, İngiliz belgelerine göre Ulusalcıların yurtdışı istihbarat merkezinin Roma'da olduğu anlaşılmaktadır. Ahmed Rüstem Bey'in de burada bulunması bir istihbaratçı olabileceği ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Tam olarak istihbaratçı olup olmadığı konusunda bilgi olmamasına rağmen, deneyim ve gözlemlerini her fırsatta Mustafa Kemal Paşa'ya aktarmaktan geri durmamıştır. Mektuplar yazarak Avrupa'daki durum hakkında bilgi vermekte ve

uygulanacak politikalarla ilgili kendi görüşlerini dile getirmektedir.

Mustafa Kemal Paşa'ya hitaben kaleme almış olduğu bu mektubunda İtilâf Devletleri'nin durumunu değerlendiren Ahmed Rüstem Bey, tüm bunlara karşılık Türkiye'nin takınması gereken tavıra ilişkin bazı önerilerde de bulunmuştur. Mektubuna gazetelerde, Türkiye'nin İstanbul'a karşı herhangi bir eylemde bulunmaması için ihtarname gönderen İtilâf Devletleri'ne ilişkin yer alan haberleri gördüğünü belirterek başlayan Ahmed Rüstem Bey mektubunun devamında bunun sadece bir blöften ibaret olduğunu ifade etmiştir. Zira İtilâf Devletleri'nin gerek şu anki insan gücü, gerekse donanma bakımından Mustafa Kemal komutasındaki güçlü orduyu yenebilecek kapasitede olmadıklarından ötürü İstanbul'a karşı hiç bir eylemde bulunamayacaklarını vurgulamıştır. Ayrıca ne tek olarak, ne de birlikte asker sevkiyatı gerçekleştirmelerinin mümkün olmadığına dikkat çeken Ahmed Rüstem Bey bunun sebebini ise şöyle açıklamaktadır: "*İngiltere'nin, Almanya ve Fransa arasındaki anlaşmazlıkta Fransa'ya karşı oluşunun yanı sıra yürüttüğü Doğu siyaseti nedeniyle yaşadıkları ihtilaf, Türkiye'ye karşı biraraya gelmelerini olanaksız kılmaktadır. Fransa'nın katılımı olmadan da hiç bir Avrupalı devletin yanyana gelerek birlik teşkil etmeleri pek de olası değildir. Gelseler bile geçici olup, sonuçsuz kalır*".

Ahmed Rüstem Bey İngiltere'nin Türkiye'ye karşı İtilâf Devletleri'nden bağımsız olarak bir eylemde bulunamayacağının nedenlerini ise şöyle açıklamıştır:

- Tüm Avrupa'da olduğu gibi İngiliz halkının da savaştan usanmış ve yeni bir maceraya göz yummayacakları;
- Kaosun, işsizliğin hüküm sürdüğü Avrupa'da İngiltere'nin, böylesi sonucu belirsiz bir girişimin masraflarını karşılayacak durumda olmayışı sebebiyle hiç bir kabinenin bunu üstlenmeyeceği;
- Ayrıca İngiltere'nin, emniyeti kalmamış olan Mısır ve Hindistan gibi ülkelerden asker temin edemeyeceği gibi, bu ülkelerde kazanmış olduğu zaferlerin bölge halkı ve diğer devletler üzerindeki tesirini ve bu yolla edindiği itimadı tehlikeye atmak istemezken, Irak'ta Türklerin kendilerine karşı koyacağı ihtimalini de gözardı etmeyeceklerini

belirtmiştir.

Ahmed Rüstem Bey; Fransa'nın durumunun da İngiltere'den farksız olduğunu, maddi gücünün yertersizliği ve halkının savaş istemediğinden bahsederek, tek sorunun Suriye olduğunu ifade etmiştir. Bu bölgede hakim olan Fransa'nın bu hakimiyete rağmen Suriye'ye komşu, Türkiye gibi güçlü bir devleti karşısına almaktansa dostluk kurmayı yeğleyecek kadar ileri görüşlü olduğunu da vurgulamıştır.

Ahmed Rüstem Bey, diğer müttefiklerden de önce Türkiye ile barış yanlısı bir yol izleyen İtalya'nın ise dahili ve iktisadi alanlarda pek çok sorunla boğuştuğu, bu tip bir maceraya atılamayacak durumda olduğunu belirtmiştir.

Mektubunun devamında yeniden İngiltere'nin blöf yaptığı hususuna değinen Ahmed Rüstem Bey, konuya bu kez farklı bir açıdan yaklaşmıştır. İngiltere'nin bulunacağı sözde girişimini hem iktisaden, hem de Avrupa ve Balkan Yarımadası'ndaki siyasi durum doğrultusunda, Yunanistan yerine kötü vaziyetteki Yugoslavya ve Romanya'yı kullanma noktasında yaptığı tehtidin ancak bir blöf olduğunu yinelemiştir. Yapmış olduğu bu kısa değerlendirmelerin ardından İtilâf Devletleri'nin Türkiye'nin yürütmekte olduğu milli davasına engel olamayacakları sonucuna ulaştığını yazmıştır.

Hattâ Ahmed Rüstem Bey bunu doğrularcasına, iki yıldan beridir Türkiye henüz gücünü sergileyip böylesi başarılar elde etmemişken dahi, İtilâf Devletleri'nin kendi eksikliklerini kabullenerek geri çekildiği ve Paris Konferansı'ndaki teklife dahi tenezzül etmek durumunda kaldıklarına dikkat çekmiştir. Bu doğrultuda ise, hele ki daima Türkiye'ye karşı kullandıkları Yunanistan'ın bozguna uğratılması; Türkiye'nin maddi, manevi anlamda eskiye nazaran belki de on kat daha güçlü konumda bulunması nedeniyle İtilâf Devletleri'nin, Yunanistan'ı mahvederek İstanbul ve Trakya konularında karşı eyleme geçmelerinin mümkün olmadığını belirten Ahmed Rüstem Bey, İngiltere'nin İzmir'den tüm tebaa, konsolosluk ve memurlarını gemilere toplamasını da söylediklerine dair bir delil olarak göstermiştir.

Mektubunun buraya kadar olan bölümünde mevcut durumu irdeleyen Ahmed Rüstem Bey, bundan sonraki bölümünde ise artık neler yapılması, ne gibi önlemler alınması gerektiği hakkındaki bazı görüş ve önerilerine yer vermiştir.

İngiltere'nin tehdit içeren bu notasına karşı hakkımızı hukuksal olarak savunabilmek üzere sert bir dille derhal cevap verilmesi gerektiğini ve İstanbul'u işgal için harekete geçeceğimizin bildirilmesini isteyen Ahmed Rüstem Bey, şayet İngiltere tarafından mukavemet uygulanacak olur ise silahla karşılık verileceği, hattâ cihat bile ilan edileceğinin belirtilmesinin de şart olduğunu özellikle ifade etmiştir. İngiltere'ye yapılacak söz konusu bildirimin sonrasında yaşanması olası durumlara da değinmiş; İngilizlerin çeşitli diplomatik hilelere başvurabileceklerini bekleyen Ahmed Rüstem Bey, ancak bu davranışlarından herhangi bir şey elde edemeyeceklerini anlamaları üzerine daha fazla haysiyetlerinin zedelenmemesi için İstanbul'dan geri çekileceklerini öngörmüştür. Fakat her ne kadar Türklerin azim ve dayanıklılığının farkında olsalar da İngiltere'nin, İstanbul'dan pek de geri çekilme arzusunda olmadığı; konferans meselesini gündeme taşıyarak Türk ordusunu zayıflatmak amacıyla kışı savaş halinde geçirmesini temin etmek ve bu suretle geçecek süre zarfında aradaki anlaşmazlıkların çözümlenmesi için çaba harcayacaklarını beklediğini de belirtmiştir. Ancak tüm bu ihtimallere karşın Ahmed Rüstem Bey asla umutsuz değildi. Çünkü Yunanlara karşı elde edilmiş olan zafer ona göre çok önemli olmasına karşın, başarıya giden yol henüz bitmemiş ve daha çok uzun idi. Ahmed Rüstem Bey ulusun bağımsızlığının ve geleceğinin sağlam temellere dayanmasını adı geçen devletlerin geri çekilmesine bağlarken, zaten milletin sergilediği yüksek azime şahit olan bu devletlerin kendiliğinden çekilmelerinin muhtemel olduğunu da sözlerine eklemişti.

Tüm bu varsayımlarının doğru çıkmadığı yani İtilâf Devletleri'nin biraraya gelerek saldıracakları, hattâ Türkleri bozguna uğratacaklarını hesaba katarak da bir değerlendirmede bulunan Ahmed Rüstem Bey, böyle bir durumun sonucunda milletimizi yok etmek için dayatacakları ağır koşullar, şayet tam tersi şekilde davranılsa dahi farklı bir yere ulaşmaz diyerek Türk milletinin her koşulda başarılı olacağının altını çizmiştir. Ayrıca Ahmed Rüstem Bey aksi durumun mevzu bahis olması halinde İtilâf

Devletleri'nin sundukları şartlar ile ya Türkiye'yi küçük düşürecek, ya da Türk ordusunu yıllarca savaşta tutarak zayıflatmanın bir yolunu aramaya devam edeceklerini de belirtmiştir. Ahmed Rüstem Bey mektubunun sonunda Türk milletinin asla yenik düşmeyeceği, sahip olduğu azim ve cesaretle başarılarına yenilerini ekleyerek varlığını sürdüreceğine olan inancını vurgularken; İtilâf Devletleri'nin ise tüm güçsüzlüklerine karşın türlü hile ve geçersiz birtakım esaslara dayanarak İslam düşmanlıklarını devam ettireceklerini de ifade etmiştir. Mektubunun konuya ilişkin son cümlesi ise Ahmed Rüstem Bey'in karakterini yansıtan, her koşulda savunduğu üzere başarının yolunun şartlar her ne olursa olsun daima cesaretten geçtiği olmuştur (Şimşir, 1995: s. 269 - 273).*

Ahmed Rüstem Bey Roma'da bulunduğu süreçte kimi zaman dış basında yer alan haberleri, kimi zaman ise Türkiye'de yaşananları yurt dışında yarattığı etkiler çerçevesinde yorumlamıştır. Ahmed Rüstem Bey'in milletvekilliğinden istifa etmek için Meclis'e sunmuş olduğu istifa dilekçesinde belirttiği üzere kaleme aldığı yazılardan biri de Mustafa Kemal'e Roma'dan yazdığı bu mektuptur. İki bölümden oluşan bu mektubunun ilk bölümünde İtilâf Devletleri ve Türkiye arasındaki ilişkiler ışığında her iki taraftaki mevcut durumun tahlili; ikinci bölümü ise bu durum karşısında yapılması gerekenler ve önlemlere ilişkin bazı önerilerine yer vermiştir.

Mektubunda ağırlıklı olarak İngiltere'nin durum ve tutumuna değinmiştir. Yurt dışında bulunduğu süreçte yabancı basını da yakından takip eden Ahmed Rüstem Bey gazetelerde İngiltere'nin, İstanbul'a karşı eylemde bulunmaması için Türkiye'ye yolladığı ihtarnameyi eleştirmiştir. Söz konusu ihtarnamenin sadece bir blöften ibaret olduğuna dikkat çeken Ahmed Rüstem Bey, bu görüşünü birtakım nedenlere dayandırmıştır.

Bu noktadan çıkışla Fransa ve İtalya'nın içerisinde bulunduğu durumunun da İngiltere'den pek farklı olmadığını ifade etmiştir. Tüm bu ülkelerde hüküm süren işsizliğe ilaveten halkın artık istemeyişini belirtmiştir. Ayrıca İngiltere'nin sömürgelerinden insan gücü tedarik edemeyeceğine ve Fransa'nın ise tek sorunu olan Suriye'ye yerleşerek Türkiye gibi güçlü bir devleti karşısına almaya kalkışmayacağını yazmıştır. Özellikle

* Bu mektubun orjinal metni için bkz. Bilâl N. Şimşir "Atatürk ile Yazışmalar 1920 - 1923", s. 269 - 273.

Yunanların bozguna uğratılmasının İtilâf Devletleri üzerindeki etkisini vurgulayan Ahmed Rüstem Bey bu zaferin sadece bir başlangıç olduğu söylemiştir.

"Şartlar her ne olursa olsun başarının yolu daima cesaretten geçer" ifadesi açık ve kısa bir şekilde Ahmed Rüstem Bey'in hayat felsefesini açık ve kısa bir şekilde özetleyen bir cümledir. Gerek hariciye kariyeri, gerekse Milli Mücadele süreci boyunca yazdığı rapor, kitap, mektup, makale ve verdiği beyanatlarda daima bu yönü ön plana çıkmıştır. Zira varsayımları doğru çıkmayıp da bahsi geçen devletlerin biraraya gelerek Türkiye'ye saldırmaları halinde dahi Türk milletinin başarı göstereceğine inanmaktadır. Karşı karşıya kalınan bir sorunun çözümü için barışçıl yöntemlere öncelik tanıyan Ahmed Rüstem Bey, bu şekilde halledilememesi halinde sert şekilde karşılık verilmesi hatta cihat bile ilan edilebileceği görüşünü savunmaktadır. Bu görüşündeki en önemli etken ise Türk milletinin azimli ve cesur olmasından ötürü asla yenik düşmeyeceğine olan inancıdır.

5. 5. Lozan Barış Konferansı ve Musul Sorunu:

26 Ağustos 1922 tarihinde Yunanlara karşı elde edilen Büyük Taarruz Zaferi neticesinde Türk ordusunun İzmir'e ayak basması ve Anadolu'nun düşman işgalinden tamamıyla temizlenişinin ardından (Sonyel, 2013: s. 290) Ankara Hükümeti ve İtilâf Devletleri arasında 4 - 11 Ekim tarihlerinde Mudanya Konferansı düzenlenmiştir (Çelebi, 1999: s. 341). 11 Ekim'de ise antlaşmanın imzalarak ateşkesin sağlanmasını takiben barış konferansının düzenlenmesi, daha da öncelikli olarak bunun için nerede toplanılacağı konusu gündeme gelmişti (Çelebi, 1999: s. 342). Zira İtilâf Devletleri, Batı Anadolu'da egemenlik kurması beklenen Yunanların bozguna uğratılmışlardı. Bunun yanı sıra İtilaf Devletleri'nin aralarında menfaatleri doğrultusunda birtakım sorunlar ortaya çıkmıştı. Tüm bunlara ilave olarak İtilâf Devletleri, Ankara Hükümeti ordusunun gücünün farkına varmış ve halkı uzun sürmesi muhtemel olan bir savaşı artık istemiyordu, üstelik sömürgelerinden sağlanan askeri destek de geri çekilmişti. Ayrıca askeri anlamda yaşamış oldukları başarısızlıklarına karşın vazgeçmeyen ve Türkleri kültürel yönlerden etkileri altına alabilmek maksadı ile bu kez de diplomatik faaliyetlere girişmeleri (Çavdaroğlu, 2011: s. 65) gibi bazı nedenlerden ötürü İtilâf Devletleri bir an önce barış konferansının

düzenlenmesi arzusunda idiler. İlk olarak Venedik'te toplanılması fikrinin ortaya atılmış ancak Lord Curzon'un böyle bir durumda konferansa İtalya'nın başkanlık edebileceği endişesi sebebiyle görüşmelerin tarafsız bir yer olarak kabul edilen İsviçre'nin Lozan kentinde başlamasına karar verilmiştir (Çelebi, 1999: s. 343).

Konferansa 33 devlet iştirak etmiştir. İngiltere, Fransa, Yunanistan, İtalya, Amerika, Romanya, Sırp - Hırvat - Sloven devletleri gibi bir kısmının katılımcı, diğer bir kısmının ise gözlemci oldukları bu konferansta; Amerika gözlemci sıfatı ile; Rusya, Boğazlara ilişkin gerçekleşecek görüşmelere Türkiye'nin talebi ile; Bulgaristan ise Ege Denizi'ne ulaşabileceği bir yol elde edebilmek üzere katılmıştır (Çavdaroğlu, 2011: s. 71). Lozan Barış Konferansı'na gönderilmek üzere Baş Müzakereci olarak atanmasının hemen sonrasında Edirne Mebusu ve Hariciye Vekili görevlerine getirilen İsmet Paşa; Sinop Mebusu, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili Doktor Rıza Nur Bey; Trabzon Mebusu Hasan Bey'den (Saka) (Treaty of Peace..., 1923: s. 5) oluşan başdelegelerin yanı sıra tecrübelerinden istifade edilmek adına gazeteci, çevirmen, diplomat, danışman ve farklı alanlardaki uzmanlardan oluşan hayli uzun bir delegasyon listesi hazırlanmıştı (Tuğluoğlu, 2013: s. 288). Konferansa katılan diğer devlet heyetlerinin her biri toplamda 10 kişiyi geçmezken; aralarında çok sayıda yabancı dile hakim, deneyimli bir diplomat olan Ahmed Rüstem Bey ("Head of Russian Delegation Confers with Ismet Pasha", Norwich Bulletin, 4 Aralık 1922: s. 1); gazeteci Ruşen Eşref Bey (Ünaydın); şair, profesör Yahya Kemal Bey (Beyatlı); İktisat Eski Vekili, İzmir Mebusu Mahmud Celâl Bey (Bayar); Hariciye Vekaleti Siyasi İşler Müdürü Hikmet Bey (Bayur), mühendis, Mısır Hahambaşı, Fransız Mektebi öğretmeni Hayim Naum Bey; Robert Kolej Müdürü Hüseyin Bey (Pektaş) (Çavdaroğlu, 2011: s. 68 - 71) gibi önemli isimlerin de bulunduğu Türk heyeti 105 kişiden oluşmakta idi. Heyet, konferansın 13 Kasım 1922 günü başlayacağının ilan edilmesi nedeniyle 11 Kasım 1922 tarihinde Lozan'a ulaşmıştır. (Çavdaroğlu, 2011: s. 69). Ancak Lozan Barış Konferansı, İngiliz Lloyd George Hükümetinin düşmesi (19 Ekim 1922) (Ökte, 2012: s. 132) nedeni ile duyurulan tarihin bir hafta sonrasında 20 Kasım 1922 günü açılabilmiştir (Sonyel, 2013: s. 290). Bu konferans her ne kadar çok sayıda devletin katılımı ile gerçekleştirilmiş gibi görünse de, incelendiğinde Türkiye ve diğer devletler olmak üzere iki taraf arasında sürdürülmüştür

(Çavdaroğlu, 2011: s. 71).

22 Kasım gününden itibaren ilk olarak sınırlar kapsamında Trakya sorununun görüşülmeye başlandığı konferansta (Sonyel, 2013: s. 292) ayrıca: Kürdistan, Sömürge Bölgeleri, İstanbul, Azınlık Uyruk, Hak ve Koruması, Askerlik, Ceza, Akçalı İşler (Maliye Hükümleri), İktisat, Boğazlar gibi başlıklar da müzakere edilmiştir (Atatürk, 1987: 497-506). İki dönem halinde yapılan Lozan görüşmelerinin 3 Aralık 1922 günü gerçekleştirilen oturumunda üzerinde henüz bir uzlaşmaya varılamamış olan kapitülasyonlar ve azınlıklara tanınan imtiyazlara ilişkin konular ele alınmıştı. Sözü edilen konular oldukça hassas olduğu ölçüde bir o kadar da tehlike arzetmekte idi. Bu oturuma katılan tüm delegeler de bunun farkında idiler. Türk tarafı eskiden olduğu gibi konsolosluk mahkemelerinin, yabancı uyruklu kişiler veya mülklerini ilgilendiren davalara bakmaya devam etmelerine ilişkin özellikle muhafaza edilmek istenen bu hususta Amerika da dahil tüm devletlerin önerilerini reddetmişti. Oturumda Türk delegelerinden biri: "*Şayet Amerikalı ve diğer yabancılar Türk mahkemesinin otoritesi altında bulunmak istemiyorlar ise Türkiye'yi terk etsinler. Nasıl ki New York'ta bir Türk tutuklanacak olursa öncelikle Amerikan mahkemesine çıkarılır, aynı durum Türkiye'de de geçerli olmalıdır*" sözlerini sarfetmiştir ("Head of Russian Delegation Confers with Ismet Pasha", Norwich Bulletin, 4 Aralık 1922: s. 1). Bu sorun 24 Temmuz 1923 günü imzalanan antlaşmanın 40. maddesinin 3. Fasıl'ında yer alan '*Azınlıkların Korunması*' hakkında alınan karar doğrultusunda, 'Müslüman olmayan Türk vatandaşlarının Türk yurttaşlarına uygulanan aynı işlem ve güvenceden yararlanması' ile çözüme kavuşturulmuştur (Çavdaroğlu, 2011: s. 165).

Aynı gün görüşülen ve zorluk çıkaran bir diğer konu da Türk tarafının tam özgürlük istediği kapitülasyonlar dahilindeki gümrük tarifesinin düzenlenmesi olmuştu. Tüm bu sorunlar sürüp giderken Türk delegeleri, yabancı kamu desteğini sağlamak amacı ile Ahmed Rüstem Bey tarafından hazırlanmış olan bir bildirinin dağıtımını gerçekleştirmişlerdi. Bu bildiri ile Ahmed Rüstem Bey modern Türkiye'nin, Türk topraklarında yaşamakta olan yabancıların Türk hukukunu hiçe saymalarına asla boyun eğmeyeceği noktasında dünyaya bir uyarıda bulunmuştu. Ayrıca bu bildiride Ahmed

Rüstem Bey Türkiye'nin eşitlik bağlamında, kutsal addedilen bu batılı camiaya, etik olarak ulusal onurlarının dini önyargılarla güçlendiği görörüşünde olduğu İngiltere ve Amerika tarafından kabul edilip edilmeyeceğine dair birtakım endişelerini dile getirmişti ("Head of Russian Delegation Confers with Ismet Pasha", Norwich Bulletin, 4 Aralık 1922: s. 1).

Birinci Dünya Savaşı'nın sonrasında imzalanan anlaşmaların en uzun süreli ve başarılısı olan Lozan Barış Antlaşması ile (Dockrill, 1993: s. 1) Türk ulusu Kurtuluş Savaşı'nın neticesinde elde ettiği bağımsızlığını tüm dünyaya kabul ettirme fırsatını bulmuştur (Uçarol, 1995: s. 544). Lozan Barış Antlaşması, imzalandığı tarihten itibaren Misâk-ı Millî çerçevesinde Türkiye'nin dünya devletleri tarafından resmi olarak kabul edilmesi ile birlikte uluslararası ilişkilerine de yön veren bir antlaşma olmuştur (Uçarol, 1995: s. 554). Mustafa Kemal Paşa'nın daha önce imzalanmış olan Mondros ve Sevr Antlaşmaları ile Lozan Barış Antlaşması'nın arasında yapmış olduğu mukayese neticesinde sarfetttiği şu sözler ise adeta bir özet niteliğindedir:

"*Sayın baylar, Lozan Barış Antlaşmasındaki hükümleri, öteki barış önerileriyle daha çok karşılaştırmanın yersiz olduğu düşüncesindeyim. Bu antlaşma, Türk ulusuna karşı yüzyıllardan beri hazırlanmış ve Sevr Antlaşması ile tamamlandığı sanılmış, büyük bir yağmanın (suikast) yıkılışını bildirir bir belgedir. Osmanlı tarihinde benzeri görülmemiş siyasal utku yapıtıdır*" (Atatürk, 1987: s. 507).

İngilizler 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7. maddesine dayanarak, halen önemli bir bölümü Osmanlı Devleti'nin denetiminde olan Musul'u (15 Kasım1918) işgal etmişlerdi (Uçarol,1995: s. 550). İşgal edildiği tarih itibarıyla Misâk-ı Millî sınırları içinde bulunan Musul, Mudanya Mütarekesi'nin ardından Lozan'da gerçekleştirilen görüşmelerde ele alınmıştı. İlk olarak, Ankara'dan bu konuda hiçbir özveride bulunmamasına ilişkin yönerge almış olan (Sonyel, 2013: s. 304) İsmet Paşa ile Lord Curzon arasında 26 Kasım 1922 gününün akşamında gerçekleştirilen özel toplantıda gündeme gelen Musul (Şimşir, 2002: s. 193), Lozan Barış Konferansı'nda ise '*Ülke ve Askerlik Sorunları Komisyonu*' nda (Bayburt, 2010: s. 14) 23 Ocak 1923

tarihinde ele alınmıştır (Meray, 1993: s. 344).

İsmet Paşa İngilizlerin Musul meselesine ilişkin yaptıkları petrol işletme hakkına ilişkin başvuruları değerlendirebilmek üzere Londra'ya temsilci yollamış idi. Ancak Paşa'nın bu davranışı Lord Curzon'un tepkisine yol açmış; Ahmed Rüstem Bey'in başkanlığı'ndaki bu temsilciler sebebi ile İsmet Paşa'ya bir de kınama mektubu göndermiştir (Sonyel, 2006: s. 99). Curzon'un söz konusu mektubuna karşılık olarak İsmet Paşa ise konferansın 23 Ocak 1923 günkü oturumunda şu açıklamada bulunmuştur:

" *Türk heyeti Lozan'a gelişinden bu yana Musul'u yeniden hâkimiyeti altına aldıktan sonra petrol işletme hakkının ne olacağını öğrenmek isteyen pek çok grubun başvurusu ile karşılaşmıştır. Söz konusu grupların iktisadi ve mali durumlarının öğrenilmesi için Londra'ya iki uzman, Türk heyeti tarafından gönderilmiştir. Türklerin kendi ülkelerinin şu ya da bu şekilde işletme teklifinde bulunan şirketler veya gruplarla görüşmek istemesinde garipsenecek bir şey yoktur"* (Meray, 1993: s. 369).

Lozan Konferansı'nın 23 Ocak 1923 tarihli bu oturumunda ele alınan Musul sorununa ilişkin gerek tarihi, etnografik; gerekse askeri, ekonomik ve siyasi nedenlerden ötürü Musul'un Türkiye'de kalmasını savunan Türk tarafı öncelikli olarak halkoyuna başvurulabileceği teklifinde bulunmuştur (Çavdaroğlu, 2011: s. 144). Ancak İngiltere'nin bu öneriyi reddetmesi üzerine antlaşmanın imzalanmasını geciktirmesi ihtimali gözönüne alınarak Lozan Barış Antlaşması'nın 3. Maddesinin 2. Fıkrası uyarınca Türk - Irak sınırı sorununun Türkiye ve İngiltere arasında daha sonra gerçekleştirilecek bir görüşmeye bırakılması kararlaştırılmıştır. Şayet yine bir uzlaşmaya varılamadığı takdirde ise sorunun çözümü Milletler Cemiyeti'ne taşınmasına değin dokuz ay olarak saptanan bu süreçte de Türk ve İngiliz Hükümetleri, konuya dair nihai bir karara varılıncaya kadar mevcut topraklardaki durumu etkileyebilecek hiçbir eylemde bulunmamayı karşılıklı olarak taahhüt etmişlerdi (Treaty of Peace..., 1923: s. 15).

Lozan Konferansı'na basın gözlemcisi olarak katılan isimlerden biri de Ali Naci Karacan idi. Karacan'ın konferansa ilişkin gözlemlerinin yer aldığı eserinde özellikle

Musul hakkındaki görüşleri bir hayli ilginçtir.

Gerçekleşen Musul görüşmelerini konferansın "*en meraklı safhası, Musul çarpışmasıdır*" şeklinde ifade etmiştir. Bunun sebebini ise konunun dünya çapında bir mesele oluşuna bağlamıştır. Türkiye'nin Irak sınırının çizileceği bu görüşmenin tüm dünyanın ilgi odağı haline geldiğini vurgulayan Karacan ayrıca söz konusu görüşme için: "*Bu yaman bir söz, zekâ, akıl, mantık ve hazırcevaplılık güreşidir. Daha doğrusu iki tarafın var kuvvetiyle uğraşarak birbirlerini yenmeye çalıştığı bir çeşit 'siyasal pankreastır'* " benzetmesinde bulunmuştur (Turgut, 2011: s. 197).

5. 6. Ahmed Rüstem Bey'in Son Yılları ve Ölümü:

Türkiye lehine makale, kitap yazmak üzere daha rahat edeceği düşüncesi ile Avrupa'ya gitmek için milletvekilliğinden istifa eden Ahmed Rüstem Bey'in, o tarihten itibaren ölümüne dek yazılarının yanı sıra herhangi bir resmi sıfatla olmasa da Mustafa Kemal Paşa tarafından genellikle yurtdışında görevlendirildiği görülmektedir İştirak etmiş olduğu Lozan Barış Konferansı'nın hemen ardından 1923 yılının Ağustos ayında kendisine maaş tahsis edilmesi için kaleme almış olduğu dilekçesinden Ahmed Rüstem Bey'in mali anlamda sıkıntı çektiği anlaşılmaktadır (BOA, HR. İM. 81/55). Yapılan araştırmada ne yazık ki 1924 - 1928 yılları arasındaki süreçte nerede ya da neler yaptığına ilişkin herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

28 Ağustos 1929 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na New York'tan, Başkonsolos Münir Süreya Bey'in imzasını taşıyan bir yazı gelmiştir. Ünlü Amerikan hukuk bürosu Taylor, Blanc, Capron & Marsh tarafından gönderilen bu yazıda, bir veraset meselesine ait olduğu belirtilen evrakların konsolosluk vasıtasıyla Ahmed Rüstem Bey'e ulaştırılması istenmiştir. Mektupta, o dönem Türkiye'de hattâ İstanbul'da olduğu anlaşılan Ahmed Rüstem Bey'in Şişli semtinde ikâmet ettiği ancak adresin doğrulanamadığı ifadesi yer almaktadır. Adres hususuna bir kesinlik kazandırabilmek amacı ile İstanbul Polis Müdüriyeti'nden araştırma yapmasını talep eden Dışişleri Bakanlığına gelen 11 Eylül 1929 tarihli yazıda "*Şişli'de Kâtane Caddesi, 116 No'lu*

hanede ikâmet eylediği" ne dair bilginin edinilmesi üzerine Dışişleri Bakanlığı bu kez, Ahmed Rüstem Bey'e New York Başkonsolosluğu aracılığıyla kendisine iletilmesi istenen bir kısım evrakının olduğu ve söz konusu evrakları teslim almak için bakanlığa şahsen gelmesi gerektiğini içeren ve oldukça da nazik bir dille yazılmış olan 17 Eylül 1929 tarihli şu metni yollamıştır:

"*Esbak Vaşington Elçisi Ahmet Rüstem Beyefendiye*

Muhterem Efendim

Bir veraset meselesinden dolayı namıâlinize New York Başkonsolosluğu vasıtası ile vürut eden mazrufi olmak üzere nezdi aliziye teşrif buyurmanızı rica ederim" (BOA, HR. İM. 232/41).

İşte bu noktada da Ahmed Rüstem Bey'in İstanbul'da ve yukarıda belirtilen adreste ikâmet etmekte olduğu kesinlik kazanmıştır. Zira Dışişleri Bakanlığı tarafından iletilen 18 Eylül 1929 tarihli yazıda Ahmed Rüstem Bey'e bahsi geçen evrakların şahsen teslim edildiği bilgisi bulunmaktadır.

İngiliz bir anne ile Polonyalı bir babanın oğlu olarak dünyaya gelen Ahmed Rüstem Bey kozmopolit yapıdaki ailesi, eğitimi, çok sayıda yabancı dile olan hakimiyeti nedeni ile gerek Osmanlı Devleti'nin son sürecindeki hariciye görevleri, gerekse Milli Mücadele dönemindeki katkılarıyla herkes tarafından bilinmeyi ve tanınmayı hak eden bir şahsiyettir. Ahmed Rüstem Bey, belki gayrimüslimliğin yaratabileceği ikinci planda kalma endişesi; belki de öfke ve alınganlığına karşın bir o kadar da zeki, cesur, açıksözlü bir kişiliğe sahip olması ile tamamen bir yabancı olarak hayata gözlerini açtığı bu ülkeyi tüm hayatı boyunca daima daha ihtirasla savunmuştur.

2 Ocak 1921 tarihinde Roma'dan Ankara'ya yollamış olduğu mektupta hastalığından bahseden Ahmed Rüstem Bey, bunun uzun zamandır süregelen bir rahatsızlık olduğu ve yetkililerce de bilindiğini ifade etmiştir (Kantarcı, 2008: s. 270). Ancak Ahmed Rüstem Bey'in ölüm tarihine ilişkin farklı bilgiler bulunmaktadır. Birçok

araştırmacı bu yılı 1935 olarak verirken; Cumhuriyet Gazetesi Arşivi'nde 23 Ekim 1934 günü Etfâl Hastanesi'nde vefat ettiği, ardından ise Feriköy Kabristanı'na defnedildiğine ait bir ölüm ilanı mevcuttur.*

5. 7. Eserleri:

"La Guerre Mondiale et la Question Turco - Arménienne" (Birinci Dünya Savaşı ve Ermeni Sorunu - Bern 1918);

"Le Crise Proches Orientale et le Question des Détroits de Constantinople" (Yakın Doğu Krizi ve İstanbul Boğazı Sorunu - Genova 1922);

" La Question des Capitulations en Turquie" (Türkiye'de Kapitülasyonlar Sorunu - 1922);

"The Ethnic Formation of the Turkish People and Its Present Role Among the Nations" (Türk Halkının Etnik Oluşumu ve Uluslar Arasındaki Rolü - Londra 1932) Celâl Nuri Bey (İleri) ile;

"Mahkeme-i Alem Huzurunda Türkiye".

* Ancak findgrave.com adlı bir internet sitesinde Ahmed Rüstem Bey'in 1935 yılında Viyana'da vefat ettiği bilgisine yer verilmiştir.

SONUÇ

Tarihimizde hiç kuşkusuz başarılı ancak henüz hakkında araştırma yapılmamış çok sayıda şahsiyet bulunmaktadır. Belki de fazla göz önünde olmayışlarından ötürü tanınmayan bu isimlerden birisi de Ahmed Rüstem Bey'dir.

İyi eğitimli, çok sayıda yabancı dile hakimiyeti doğrultusunda oldukça genç yaşlardan itibaren başlayan hariciye kariyeri sayesinde edindiği tecrübeleri ile gerek Osmanlı'nın son dönemi, gerekse Milli Mücadele döneminde diplomasi alanında önemli katkılar sağlamıştır. Öyle ki Ahmed Rüstem Bey'in henüz 22 yaşında iken Osmanlı Hariciye Nezareti'nce, 1884 yılında Amerika'da düzenlenen Uluslararası Meridyen Konferansı'na Osmanlı Devleti'ni temsilen katılması uygun görülmüştür. Ayrıca Ahmed Rüstem Bey'in aile geçmişine bakıldığında diplomatlığın özellikle anne tarafında adeta bir gelenek haline dönüşmüş olduğu gözlemlenmektedir. Keza babası Nihad Paşa da her ne kadar aslen mühendis olsa da, kısa bir dönem Karadağ'ın başkenti Çetine'de büyükelçi olarak bulunmuştur. Hattâ, 1911 yılında Ahmed Rüstem Bey büyükelçi atanarak Çetine'ye gittiğinde, söz konusu görevi babası Nihad Paşa'dan devralmıştır. Türk asıllı olmamasına rağmen Türk milletinin hak ve haklılığını savunmuştur. Dünya ülkeleri arasında tanınabilmesi ve hakkının çiğnenmemesi adına pek çok rapor, makale ve mektup kaleme alarak, bu yönde çeşitli tavsiyelerde bulunmuştur. Söz konusu yazıları incelendiğinde tavsiyelerinin içeriği dönemin şartlarına göre şekillense de amacının hemen hemen hiç değişmediği gözlemlenmektedir.

Her şeyden önce daima ülke menfaatlerini ön planda tutmuştur. Bunun en dikkat çekici yönü ise değişen iktidarlara karşı tamamıyla objektif bir bakış açısına sahip oluşudur. 1901 yılında bir İngiliz gazetesine verdiği beyanatında dönemin padişahı II. Abdülhamid'in uyguladığı siyaseti doğru bulmadığını ifade etmiş; Ona karşı gelmenin, eleştirmenin yol açacağı sıkıntılara değinmiştir. Ancak 1911 yılına gelindiğinde ise büyükelçilik görevi ile bulunduğu Çetine'de bölge halkının barış ve refahı için bu kez II. Abdülhamid'in 'Osmanlıcılık' politikasının yeniden gündeme taşınması gerektiğini vurgulamıştır.

Ayrıca Ahmed Rüstem Bey görevleri süresince, Osmanlı Devleti'nin haritadaki yerini dahi bilmeyen yabancılar tarafından aleyhte öne sürülen birtakım ithamlara engel olabilme noktasında ülke tanıtımının önemine değinmiştir. Bu doğrultuda ise özellikle hariciyecilere büyük görevler düştüğünü belirterek; düzenlenen tüm organizasyonlara katılmalarından, sergiledikleri davranışlara varıncaya değin özen gösterilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasının sonrasında da artık resmen görevlendirilmese de, ağırlıklı olarak Roma olmak üzere yurt dışında bulunmuştur. Milli Mücadele dönemi dış politikası çerçevesinde değerlendirildiğinde ise bu durum onun adeta bir istihbaratçı gibi Mustafa Kemal Paşa'nın dış politika danışmanlığını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır.

Leh asıllı olan Ahmed Rüstem Bey beyanat, röportaj ve makalelerinde sıklıkla "doğduğum ve beni doyuran topraklara minnetimi sunuyorum" ifadesini kullanmıştır. İlk başta, onun bu söyleminin altında yatan sebebin Türk topraklarında yabancı olarak doğmuş ve yaşamış biri olmasının yaratabileceği aidiyetlik duygusu olduğu düşünülmektedir. Ancak hayatı boyunca karşı karşıya kaldığı bazı olaylara ilişkin yaklaşımları incelendiğinde, sergilediği vefakarlığın büyük olasılıkla karakterinden ileri geldiği açıkça görülmektedir.

Hakkında yaptığımız bu araştırma onun kişiliği, görevleri, ailesini tanımaya yardımcı olduğu ölçüde söz konusu sürece özellikle Ahmed Rüstem Bey ve Amerikan basınının bakış açısını da ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

A. Arşiv ve Ana Kaynaklar

1. Osmanlı Arşiv Belgeleri:

BOA, Y. PRK. HR. 32 - 79, 1320/Z

BOA, MF. MKT. 90 - 77, 1303/B

BOA, İ. HR. 301 - 19055, 1303/C

BOA, HR. SFR. 3 583-22, 1908/07

BOA, HR. SFR. 3 637 - 17, 1911/06

BOA, İ. HR. 427 - 51, 1324 / Z

BOA, İ. MBH. 15 - 51, 1332/C

BOA, HR.SYS. 70 - 38, 1914/08

BOA, DH. İ. UM. EK. 118 - 30-57, 1338/Ca

BOA, DH. İ. UM. EK. 118 - 68-81, 1338/C

BOA, Y. PRK. A. 7 - 91, 130. M. 24

BOA; İ. DUİT. 175 - 46, 1338/N

BOA, HR. İM. 81 - 55, 1923/08

BOA, HR. İM. 232 - 41, 1929/08

2. T.B.M.M Zabıt Cerideleri:

T.B.M.M Zabıt Ceridesi, 8 Eylül 1336, 3. Dönem, 61. Birleşim, Cilt: 1

T.B.M.M Zabıt Ceridesi, 8 Eylül 1336, 3. Dönem, 61. Birleşim, Cilt:4

T.B.M.M Zabıt Ceridesi, 12 Nisan 1924, 35. Birleşim, Cilt: 8/1

B. Süreli Yayınlar

Gazeteler:

The Alex Tribune

The Barre Daily Times

The Bemidji Daily Pioneer

Bismarck Daily Tribune

Chicago Daily Tribune

The Christian Science Monitor

The Clarksburg Sunday Telegram

The Commoner

The Daily Ardmoreite

The Daily Pasific Commercial Advertiser

Dakota County Herald

The Day Book

East Oregonian

El Paso Herald

Evening Capital News

The Evening Star

The Evening Times - Republican

Fulton County Tribune

The Guthrie Daily Leader

Las Vegas Optic

Los Angeles Herald

The Madisonian

New Daily Tribune

The New York Herald

The New York Times

Norwich Bulletin

The Philadelphia Inquirer

The Princeton Union

The Rock Island Argus

Sacramento Union

The Sun

The Sunday Star

The Times

The Washington Herald

The Wichita Daily Eagle

C. Araştırma Eserleri

1. Kitap. Hatırat ve Tezler:

Ahmed Rüstem Bey (1918). **The World War and the Turco - Armenian Question**, Berne.

Ahmed Rüstem Bey (1922). **Le Crise Proche - Orientale et La Question des Détroits De Constantinople**, Rome.

Armoğlu, Fahir (ty). **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914 - 1995)**, Ankara: Alkım Yayınevi.

Atatürk, Gazi Mustafa Kemal (1987). **Nutuk**, İstanbul: Geçit Kitabevi.

Ateş, Toktamış (2010). **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ayışığı, Metin (2004). **Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Arıburnu, Kemal (1997). **Sivas Kongresi**, Ankara, T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Araştırma Merkezi.

The Armenian Question Before the Peace Conference (1919). A Memorandum Presented Officially by the Represantatives of Armenia to the Peace Conference at Versailles.

Baykal, Bekir Sıtkı (1989). **Heyet-i Temsiliye Kararları**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Bazylowa, Ludwika (1982). **Historia Dyplomacji Polskiej, Tom III 1798 - 1918**, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (2003). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No 62, Ankara.

Blunt, Sandison Janet (1918). **My Reminiscences**, London.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Cilt 1

Cebesoy, Ali Fuat (2010). **Milli Mücadele Hatıraları**, İstanbul: Temel Yayınları.

Çavdaroğlu, Hüseyin Avni (2011). **Öncesi ve Sonrası ile Lozan**, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Çelebi, Mevlüt (1999). **Milli Mücadele Döneminde Türk - İtalyan İlişkileri**, Ankara: Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi.

Çoker, Fahri (1995). **Türk Parlamento Tarihi - Milli Mücadele ve T.B.M.M I. Dönem (1919 - 1923)**, Cilt III, No 6, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.

Dadrian, Vahakn N. (2004). **The History of the Armenian Genocide - Ethnic Conflict from the Balkans to Anatolia to the Caucasus**, New York: Berghahn Books.

Derek, Howse (1980). **Greenwich Time and the Discovery of the Longitude**, London: Oxford University Press.

Elliot, Francis Minto Dickonson (1893). **Diary of an Idle Woman in Costantinople**, London: John Murray

Erol, Mine (1972). **Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919 - 1920**, Giresun: İleri Basımevi.

Erol, Mine (1973). **Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika Büyük Elçisi A. Rüstem Bey**, Ankara: Bilgi Basımevi.

Gaillard, Gaston (1921). **The Turks and Europe**, London: Thomas Murby & Co.

Gerede, Hüsrev (2002). **Hüsrev Gerede'nin Anıları, Kurtuluş Savaşı, Atatürk ve Devrimler (19 Mayıs 1919 - 10 Kasım 1938)**, Haz: Sami Önal, İstanbul: Mart Matbaası.

Grassi, Fabio L. (2010). **İtalya ve Türk Sorunu 1919 - 1923, Kamuoyu ve Dış Politika**, Çev: Nevin Özkan, Durdu Kundakçı: İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Grabill, Joseph L. (1971). **Protestant Diplomacy and the Near East: Missionary Influence on American Policy 1810 - 1927**, U.S.A: University of Minnessota Press.

Hamlin. Cyrus (1877). **Among the Turks**, U.S.A: American Tract Society.

Harbord, James G. (1920). **Conditions in the Near East, Report of the American Millitary Mission to Armenia**, Washington: Government Printing Office.

Helmreich, Paul C. (ty). **From Paris to Sérves, the Partitian of the Ottoman Empire at the Peace Conference of 1919 - 1920**, U.S.A: Ohio State University Press.

Iacovella, Angelo (2005). **Gönye ve Hilal - İttihad ve Terakki ve Masonluk**, Çev: Tülin Altınova, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

İğdemir, Uluğ (1989). **Heyet-i Temsiliye Tutanakları**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

International Conference Held at Washington for the Purpose of Fixing a Prime Meridian and a Universal Day (1884). Protocols and Proceedings, Washington D. C. : Gibbon Bros., Printers and Bookbinders.

Jaeschke, Gotthard (2001). **Kurtuluş Savaşı ile İngiliz Belgeleri I**, Tarih Kültür Dizisi: 200.

Kansu, Mazhar Müfit (1988). **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, Cilt II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Kütükçü, Tamer (2014). **Kadıköy'ün Kitabı: Geçmiş Zamanların, Mekanları ve Hatırlamaların Rafında**, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Lątka Jeryz S. (1980). **Polacy w Turcji**, Lublin: Oświatowe Uniwersytetu Marii Curie - Składowskiej w Lublinie.

Lątka Jerzy S.(2005). **Słownik Polaków w Imperium Osmańskim Rebuplice Turcji**, Krakow: Księgarnia Akademicka.

London School of Economics and Political Sciences (2005). Ionian Bank 3/11, Vol II, Part 2.

Lozan Barış Konferansı Tutanaklar ve Belgeler (1993). Birinci Takım, Cilt I, Kitap I, Çev: Seha L. Meray, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Mac Farlane, Charles (1829). **Constantinople in 1828**, London: Saunders and Otley.

Morgenthau, Henry (1919). **Ambassador Morgenthau's Story**, New York: Doubleday, Page & Company.

Moseley, George Van Horn (1920). **Mandatory over Armenia**, Washington: Government Printing Office.

The National Export Exposition Philadelphia (1899). Philadelphia: Department of Publicity and Promotion National Export Exposition.

Nazır, Bayram (1999). "**Mülteciler Meselesi 1849 - 1851**", Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, Erzurum.

Nitti, Francesco (1944). **The Wreck of Europe (L'Europa Senza Pace)**, Indianapolis: Merill Company Publihers.

Okur, Mehmet; Murat Küçükuğurlu (2006). **İngiliz Yüksek Komiserlerin Gözüyle Milli Mücadele 1918 - 1920**: Serander Yayınları.

Rugby School Register (1874 - 1887). Vol III, London: A. J. Lawrence Percival & Co.

Sarıhan, Zeki (1986). **Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV**, Ankara: Türk Tarihi Kurumu Basımevi.

Sarıhan, Zeki (1982). **Kurtuluş Savaşı Günlüğü I, Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne**, Ankara: Öğretmen Dünyası Yayınları.

Sonyel, Salâhi R. (2013). **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Sonyel, Salâhi R. (2006). **Gizli Belgelerle Lozan'ın Perde Arkası**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Soysal, İlhami (1980). **Dünyada ve Türkiye'de Masonluk ve Masonlar**, İstanbul: Der Yayınları.

Spry, William J. J. (1895). **Life on Bosphorus**, London: H. S. Nichols.

Treaty of Peace with Turkey, and Other Instruments Signed at Lausanne on July 24, 1923, Together with Agreements between Greece and Turkey Signed on Jan 30, 1923, and Subsidiary Documents Forming Part of the Turkish Peace Settlement (1923), London: His Majesty's Stationary Office.

Tunaya, Tarık Zafer (2015). **Türkiye'de Siyasal Partiler, Mütareke Dönemi**, Cilt II: İletişim Yayıncılık.

Turgut, Hulûsi (2011). Ali Naci Karacan, Lozan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Turan, Şerafettin (1998). **Türk Devrim Tarihi II, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne**, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Şimşir, Bilâl N. (1992). **Atatürk ile Yazışmalar 1920 - 1923**, Kültür Bakanlığı Atatürk Dizisi/36, Ankara: Anadolu Üniversitesi Basımevi.

Şimşir, Bilâl N. (2002). **Lozan Günlüğü**: Bilgi Yayınevi.

Şimşir, Bilâl N. (2014). "**Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine**", Tarihte Ermeniler, Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Yabancı Devletler, Cilt 10, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi

Uçarol, Rıfat (1995). **Siyasi Tarih (1789 - 1995),** İstanbul: Filiz Kitabevi.

Wójcicka, Zofia (1986). **Paryski Okres Działalności i Twórczości Michała Czajkowskiego**, Warszawa: Panstwowe Wydawnictwo Naukowe.

Zürcher, Erik Jan (2000). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, Çev: Yasemin Saner Gönen,

İstanbul: İletişim Yayınları.

2. Makale ve Bildiriler:

Ahmad, Feroz (2000). "Ottoman Perceptions of the Capitulations 1800 - 1914", **Journal of Islamic Studies 11**, pp. 1 - 20.

Ahmad, Feroz (ty). "The Late Ottoman Empire" **The Great powers and the End of the Ottoman Empire - Frank Coss**, pp. 5 - 30.

Adamczyk, Andrzej (ty). "Kemalism and Modern Turkey", **http://www.dspace.zcu.cz**, pp. 15 - 24.

Akandere, Osman (2009). "Damat Ferit Paşa'nın IV. Hükümeti Döneminde Kuvâ-yı Milliye İleri Gelenleri Hakkında Verilen İdam Kararları", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 43, ss. 343 - 406.

Akbıyık, Yaşar (ty). "Milli Mücadele Güney Cephesi", **tarihtarih.com,** sy.

Akgün, Seçil (1988). "Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesinde Rolü", **Dergi Park Akademik**, Cilt 1, Sayı 1, ss. 1 - 12.

Aydın, Mahir (ty). "Doksanüç Harbi, 1877 - 1878 Osmanlı - Rus Savaşı" **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 09, ss. 498 - 499.

Beydilli, Kemal (ty). "Avrupa", **Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 04, sy.

Beyoğlu, Süleyman (2009). "Milli Mücadele'nin Az Bilinen Bir Siması: Ahmed Rüstem Bey (Alfred Bilinski 1862 - 1935)", **Tarih Dergisi**, Sayı 46, ss. 319 - 335.

Csorba, György (2002). "Hungarian Emigrants of 1848 - 49 in the Ottoman Empire, The Turks, 4 - Ottomans", **Yeni Türkiye Publications,** pp. 224 - 232.

Çelebi, Mevlüt (2015). "Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye - İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler", **T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Dergisi**, Sayı 91, ss. 93 - 130.

Davison, Roderic H. (1981 - 1982). "Mondros'tan Lozan'a Kadar Türk Siyaseti", Çev: Mine Erol, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 14, ss. 81 - 112.

Değerli, Esra Koyuncu (2007). "Lozan Barış Konferansı'nda Musul", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 10, Sayı 18, ss. 127 - 140.

Demiecan, Yasemin (ty). "Ege Adaları'nda Osmanlı Hakimiyeti" Tarih Tarih Yayınevi,

http://www.tarihtarih.com.

Dockrill, Michael (1993). "Britain and Lausanne Conference: 1922 - 1923", **The Turkish Year Book**, Vol XXIII, pp. 1 - 17.

Donoghue, Mark (2008). "William Thomas Thorton's Family, Ancestry, and Early Years: Some Findings from Recently Discovered Manuscripts and Letters", **University of Notre Dame History of Political Economy Papers and Journal Articles**, 40(3), pp. 511 - 550.

Emre, Yakup (2015). "Başlangıç Meridyeni", **T.C. İstanbul Aydın Üniversitesi Uygulama Dergisi**, ss. 6 - 11.

Feyzioğlu, Hamiyet Sezer (2006). "1848 İhtilalleri Sırasında Osmanlı Devleti'nin Balkanlar ve Adalar'da Aldığı Önlemler", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi,** Cilt 25, Sayı 39, ss. 49 - 64.

Gümüş, Musa (2015). "Leh ve Macar Mültecilerinin Osmanlı Devleti'ne Sığınması Beyin Göçü Olarak Değerlendirilebilir mi?" **Tarih Okulu Dergisi**, Sayı XXIII, ss. 363 - 387.

İlter, Erdal (ty). "Milli Mücadele'de 'Doğu Lejyonu' (Legion D'Orient)'nun Fransız İşgal Bölgesindeki Fonksiyonu, **http:// www.dergiler.ankara.edu.tr**, ss. 419 - 436.

İnce, Fuat (2013). "Lozan Barış Antlaşması ve Ege Adaları", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,** Sayı 3, ss. 101 - 128.

Kantarcı, Şenol (2008). "Osmanlı'da Onurlu Bir Diplomat ve Milli Mücadele'nin Önemli Siması: Ahmed Rüstem Bey", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 42, ss. 247 - 285.

Karadoğan, Umut C. (2003). "XIX. Yüzyılda Avrupa'sında Yaşanan ihtilal Hareketleri ve Bu İhtilallerin Osmanlı Devleti ile Türkiye Cumhuriyeti'ne Etkileri", **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı 35, ss. 1 - 19.

Kaya, Erol (ty). "Son Osmanlı Meclis-i Mebusan-ı" Tarih Tarih Yayınevi, https:// www.tarihtarih.com

Kaymaz, İhsan Şerif (2008). "Mondros: Bir Ateşkesin Tahlili" , **Tarih İncelemeleri, 21. Yüzyıl Dergisi**, ss. 239 - 268.

Köse, Osman (2006). "Bulgaristan Emareti ve Türkler (1878 - 1908)", **Turkish Studies / Türk Çalışmaları Dergisi 1**, Sayı 2, ss. 237 - 272.

Köse, Osman (2012). “The Policies of the Bulgarian State towarda the Minorities (1878 - 1914), **On Dokuz Mayıs Ünüversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Cilt 3, Sayı 6, pp. 216 - 239.

Köstüklü, Nuri (2009). “Balkan Savaşı Öncesinde İşkodra ve Kosova Vilayetlerinin Durumuna Dair Çetine Sefiri Alfred Rüstem Bey’in Bir Raporu, **Arşiv Belgelerinde Kosova ve Osmanlı Devleti Sempozyumu 14 - 16 Nisan 2009**, Kosova.

Kurt, Mehmet (2015). “M.Ö. VI. - V. Yüzyıllarda Kilikya Bölgesi: Küresel göçler ve Syennesis Krallığı”, **Tarihin Peşinde - Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 13, ss. 303 - 326.

Maurice, Sir Frederick (1943). “The Armistice of 1918”, **http:// www.germanhistorydocs.ghide.org**, London: Oxford University Press, pp. 85 - 87.

Mierzwa, Janusz (2015). “Polish - Turkish Relations in the 19th and 20th Centruies: The Struggle for Independence and Modernization”, **Journal of Economics and Management**, University of Economics in Katowice, Vol 20, pp. 5 - 21.

Oral, Mustafa (2005). “Veliaht Abdülmecit’in Ankara’ya Davet Edilmesi Meselesi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 61, sy.

Özcan, Selim (2013). “Amasya Genelgesi’nin Erzurum ve Sivas Kongreleri Üzerindeki Etkisi” , **Amasya Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, C. 1, ss. 69 - 82.

Ökte, Sezai Kürşat (2012). “Lozan Barış Konferansı Sürecinde İç ve Dış Kamuoyu Oluşturmaya Yönelik faaliyetler”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 49, ss. 127 - 178.

Öztoprak, İzzet (ty). “Adana ve Çevresinde Müdafaa-i Hukuk Çalışmaları”, **T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırmaları Dergisi**, Sayı 22, https://www.atam.gov.tr

Samsakçı, Mehmet (2012). “İşgal Karanlığında Bir İsyan Alevi: Süleyman Nazif’in Pierre Loti Hitâbe’si”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, No 44, ss. 163 - 196.

Soy, Bayram H. (2005). “Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlı Devleti’nin Büyük Güçlerle Yaptığı İttifak Görüşmeleri ve Savaşa Girmesi”, **Marmara Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi**, ss. 165 - 193.

Şendal, Kürşad (2014). “Osmanlı’ya Masonların İlk Gelişi”, **http://timeturk.com**, sy.

Tevetoğlu, Fethi (ty). "Mustafa Kemal Paşa - General Harbord Görüşmesi Tanık ve Tercümanı: Prof. Dr. Hulusi Y. Hüseyin", **T. C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırmaları Dergisi**, Sayı 10, https://www.atam.gov.tr

Torun, Esma (2005). "Türk - Amerikan İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Yarını", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl 3, Sayı 5, ss. 229 - 260.

Tosun, Ramazan (ty). "Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı", **https://dergipark.gov.tr**, ss. 143 - 163.

Tuğluoğlu, Fatih (2013). "Ali Naci Karacan'ın Gözüyle Lozan Konferansı ve İsmet Paşa", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 53, ss. 285 - 328.

Walsh, Casey (2012). "Anthropology and the Commodity Form: The Philadelphia Commercial Museum, Critique of Anthropology", **University of California Press**, Santa Barbara, pp. 223 - 240.

Wilson, David (2011). "List of British Consular Officials in the Ottoman Empire and Its Former Territories, from the Sixteenth Century to about 1860", **University of Birmingham**, pp. 1 - 67.

Yıldız, Murat (2016). "Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler", **Akademik Perspektif Dergisi**, www.akademikperspektif.com.

Zürcher, Eric Jan (1998). "The Ottoman Empire and the Armistice of Moudros", **Turkology Update Leiden Project Working Papers Archive - Department of Turkish Studies**, Leiden, pp. 266 - 275.

3. İnternet Kaynakları:

Erişim: 10. 04. 2016 www.archieves.lse.co.uk/Record

Erişim: 12. 07. 2016 www.discovery.nationalarchives.gov.uk

Erişim: 27. 12. 2015 www.donanmatarihi.com

Erişim: 04. 01. 2017 www.encyklopedia.pwn.pl

Erişim: 21. 05. 2015 www.thegazette.co.uk

Erişim: 03. 02. 2016 www.levantineheritage.com/haidarpashacemetary

Erişim: 08. 03. 2016 www.maltaunionclub.com

Erişim: 17. 04. 2017 www.philsp.com

Erişim: 30.05. 2016 www.researchonline.nd.edu.au

Erişim: 02.02. 2017 www.tdk.gov.tr

Erişim: 06. 03. 2017 www.washington.emb.mfa.gov.tr

Erişim: 23. 06. 2016 www.ymca.net

EKLER

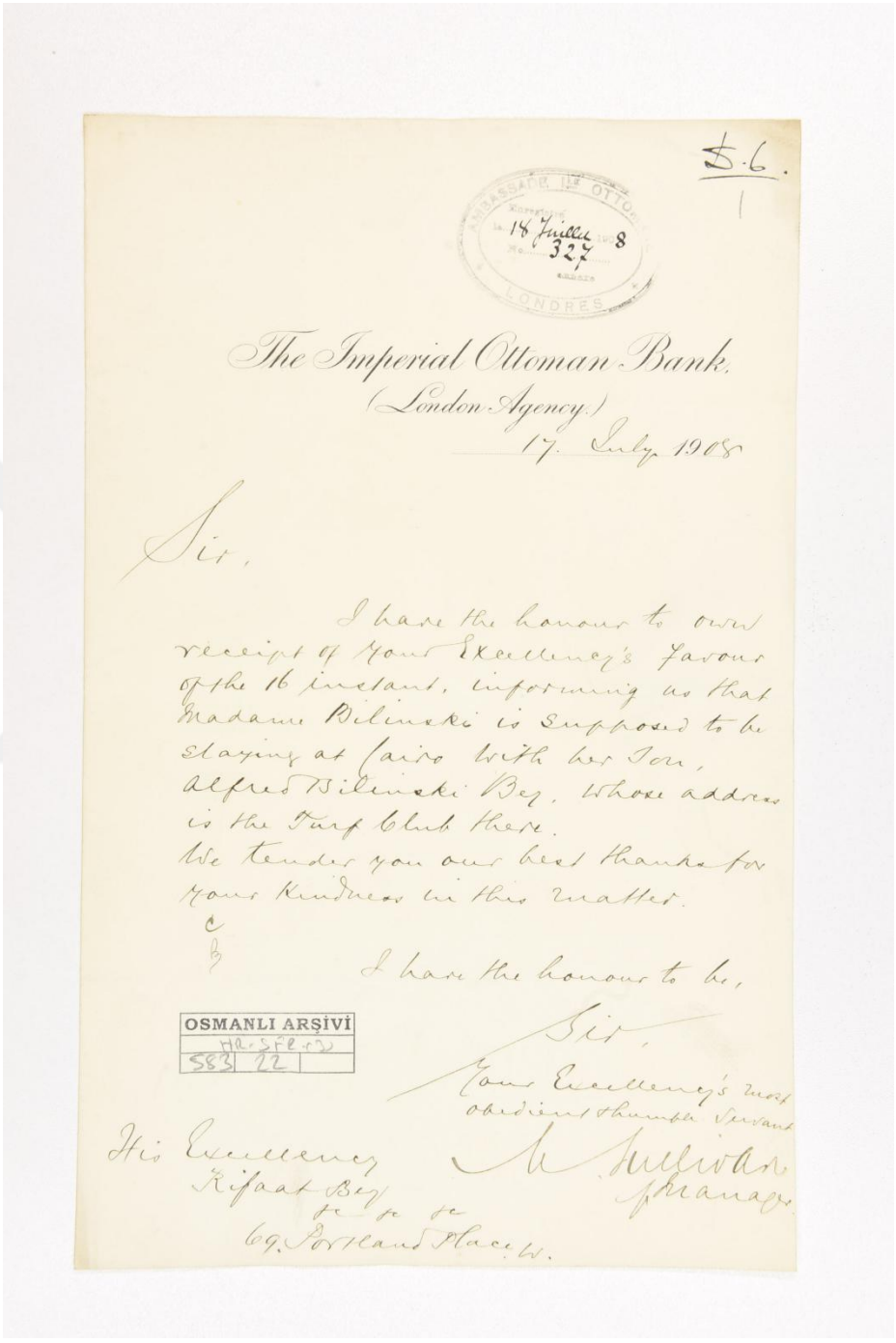
EK I

Washington Büyükelçisi Ahmed Rüstem Bey

EK II

Ahmed Rüstem Bey Sivas Kongresi'nde

£.6.
1

18 Juillet 1908
327

AMBASSADE DE TURQUIE
LONDRES

The Imperial Ottoman Bank.
(London Agency)
17. July 1908

Sir,

I have the honour to own receipt of Your Excellency's favour of the 16 instant, informing us that Madame Bilinski is supposed to be staying at Cairo with her Son, Alfred Bilinski Bey, whose address is the Turf Club there.
We tender you our best thanks for your kindness in this matter.

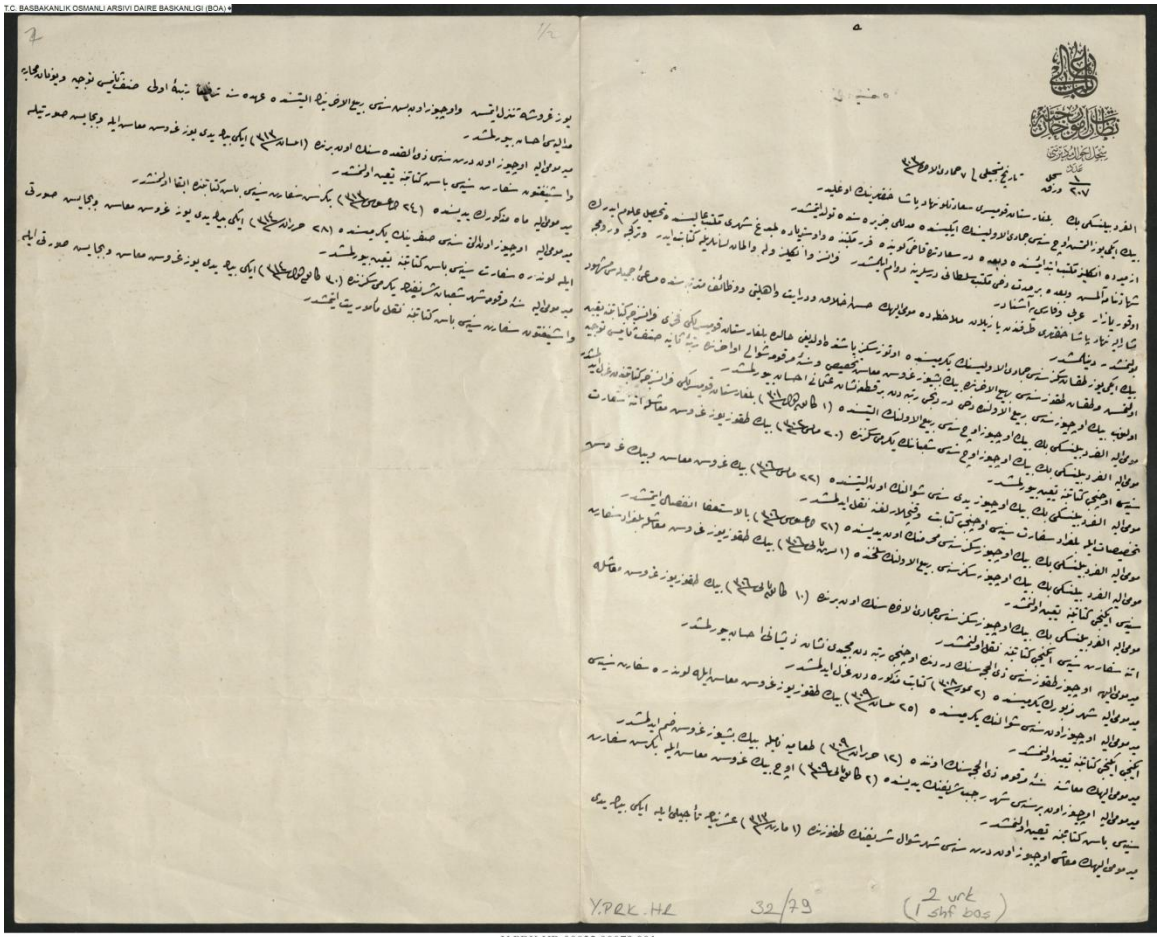
I have the honour to be,
Sir,
Your Excellency's most obedient & humble Servant
A. Sullivan
Manager.

His Excellency
Rifaat Bey
&c &c &c
69. Portland Place W.

OSMANLI ARŞİVİ
HR.SFR.03
583 22

EK III

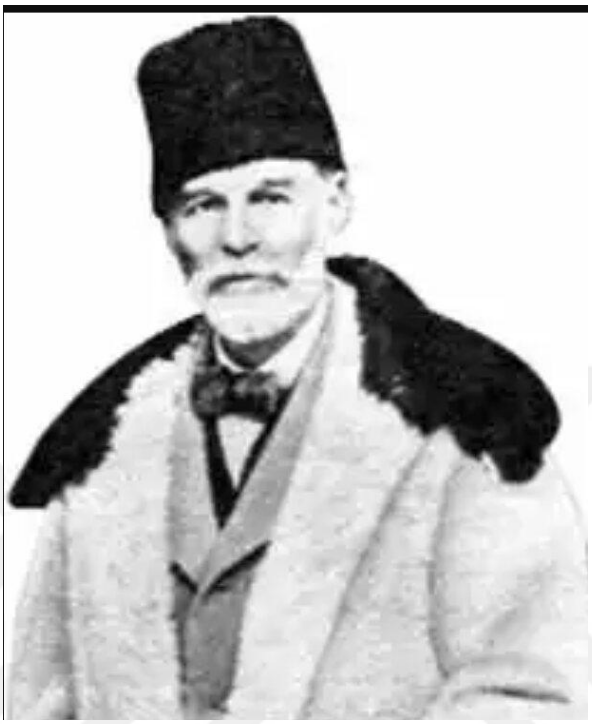
Ahmed Rüstem Bey'in annesinin Kahire'ye
gitme talebine Osmanlı Bankası'dan gelen cevap
BOA, HR. SFR. 583 - 22, 1908/07

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)
Y.PRK.HR.00032.00079.001

EK IV

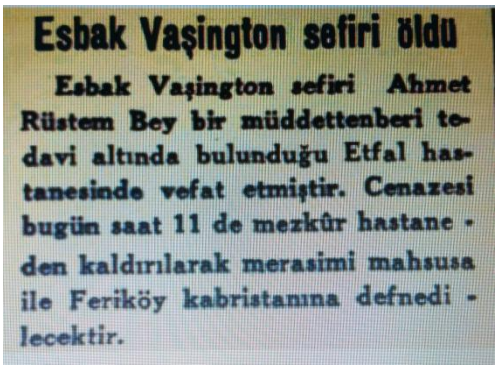
Ahmed Rüstem Bey'in Hâl Tercümesi

BOA, Y. PRK. HR. 32 - 79, 1320/Z

EK V

Ahmed Rüstem Bey

Esbak Vaşington sefiri öldü

Esbak Vaşington sefiri Ahmet Rüstem Bey bir müddettenberi tedavi altında bulunduğu Etfal hastanesinde vefat etmiştir. Cenazesi bugün saat 11 de mezkûr hastaneden kaldırılarak merasimi mahsusa ile Feriköy kabristanına defnedilecektir.

EK VI

Ahmed Rüstem Bey'in 24. 09. 1934 Tarihli

Cumhuriyet Gazetesi'nde yayımlanan Ölüm İlanı

ÖZGEÇMİŞ

Ebru Emine Oğuz 07. 12. 1972 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini İstanbul'da tamamlamıştır. 1996 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Leh Dili ve Edebiyatı bölümünde öğrenim görmeye başlamış ve 2000 yılında mezun olmuştur. O tarihten bu yana çevirmenlik yapmaktadır.